

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На правах рукопису

Гнип Ігор Ярославович

УДК 322.2(475):(436)”1919/1939”

**ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ
СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
(20 – 30-х рр. ХХ ст.)**

07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук

Науковий керівник:
Лисенко Олександр Євгенович,
доктор історичних наук, професор

Переяслав-Хмельницький – 2012

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТЕМИ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	
	12
1.1. Історіографія проблеми.....	12
1.2. Огляд джерельної бази.....	23
1.3. Методологія та методика дослідження.....	30
РОЗДІЛ 2	
ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОДИЧНІЙ ПРЕСІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ в 1919 – 1939 рр.....	
	38
1.2. Дипломатична місія греко-католицьких ієрархів на міжнародній арені.....	38
2.2. Участь греко-католицьких священників у внутрішньополітичному та громадському житті II Речіпосполитої	56
РОЗДІЛ 3	
СТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ПРАЦІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ	
	74
3.1. Підтримка українського села	74
3.2. Допомога греко-католицького духовенства в організації соціального захисту українського населення Східної Галичини	89
РОЗДІЛ 4	

ГРОМАДСЬКІ ДИСКУСІЇ НАВКОЛО МІСЦЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ П РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	106
4.1. Позиція греко-католицького духовенства стосовно українського шкільництва	106
4.2. Просвітницька робота серед українського населення Східної Галичини	120
РОЗДІЛ 5	
ГАЛИЦЬКА ПРЕСА МІЖВОЄННОЇ ДОБИ ПРО СПРИЯННЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРИ ТА НАУЦІ.....	137
5.1. Діяльність греко-католицького духовенства в сфері культури.....	137
5.2. Роль Греко-католицької церкви в розвитку української науки.....	151
ВИСНОВКИ.....	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	166
ДОДАТКИ.....	208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ААН (пол.: Archiwum Akt Nowych, ААН) – Архів актів нових
- ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області
- ДАТО – Державний архів Тернопільської області
- ГКЦ – Греко-католицька церква
- КГКД Галичини – Комітет греко-католицького духовенства Галичини
- МВС (пол.: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych) – Міністерство внутрішніх справ
- МЗС (пол. : Ministerstwo Spraw Zakordonych) – Міністерство закордонних справ
- МРВіЗО (пол.: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) – Міністерство релігійних визнань і загальної освіти
- ОУН – Організація українських націоналістів
- ПАПЦ – Польська автокефальна православна церква
- ПНР (пол.: Polska Rzeczpospolita Ludowa) – Польська народна республіка
- РКЦ – Римо-католицька церква
- РСРК – Ревізійний союз руських кооперативів
- РСУК – Ревізійний союз українських кооперативів
- УГА – Українська галицька армія
- УКС – Український католицьких союз
- УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання
- УРП – Українська радикальна партія
- УРСР – Українська радянська соціалістична республіка
- УСДП – Українська соціально-демократична партія
- УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія
- УХО – Українська християнська організація
- ЦДІАУ в м. Львові – Центральний державний історичних архів України у м. Львові

ВСТУП

Актуальність теми. На шляху духовного становлення України велике значення мають релігія як форма суспільної свідомості та церква як важливий інститут громадянського суспільства. Намагаючись заповнити прогалини в цій сфері, що утворилися за радянських часів, сучасна історична наука поступово відтворює цілісну картину місця і ролі Греко-католицької церкви на різних етапах історичного розвитку українського народу, зокрема і в 1919 – 1939 рр. Для всебічного аналізу цієї проблеми необхідно використовувати нові методичні підходи та альтернативні джерела, серед яких важливе місце посідає періодична преса – основний засіб масової інформації на теренах Східної Галичини у міжвоєнний період. Кожна сфера тогочасного життя знаходила своє відображення на шпальтах галицьких газет. У фокусі публікацій міжвоєнної періодики одне з центральних місць займала діяльність Греко-католицької церкви щодо збереження національної ідентичності українського населення II Речіпосполитої.

Періодичні видання Східної Галичини 20 – 30-х рр. ХХ ст. перебувають у полі наукових зацікавлень не лише сучасних українських, а й польських істориків, архівістів, філологів, бібліографів. Про це свідчать напрацювання Науково-дослідного центру періодики Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та Інституту історії журналістики у Варшаві, які мають переважно джерелознавчий характер. На тлі розмаїття наукових праць з історії Греко-католицької церкви та української періодики міжвоєнного періоду характеристика діяльності цієї релігійної структури на сторінках періодичної преси Східної Галичини в 1919 – 1939 рр. й донині залишається поза увагою вітчизняних учених. Дослідження питання в такому ракурсі дозволить з'ясувати бачення різними політичними, етнічними, соціальними групами регіону ролі Греко-католицької церкви в тогочасному галицькому суспільстві, їхнє ставлення до практичних кроків українського духовенства, спрямованих на розвиток української громади II Речіпосполитої. Адже кожна газета відображала та

оцінювала тогочасні події через призму політичних і соціальних поглядів, які вона репрезентувала.

Вивчення та осмислення цих проблем має не лише наукову, а й суспільну актуальність. Аналіз досвіду досягнень Греко-католицької церкви в політичній, економічній, культурно-освітній, науковій сферах життя галицького регіону в міжвоєнний період та їх оцінок тогочасною громадськістю необхідний для подальшого реформування державно-церковних відносин в Україні та демократизації всіх сфер життя українського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри загальної історії, правознавства та методики навчання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди «Історико-правові засади соборності й державотворення в Україні» (номер державної реєстрації 0111U001041).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу широкої джерельної бази, переважно представленої українською та польською періодикою Східної Галичини 1919 – 1939 рр., здійснити комплексне дослідження діяльності Греко-католицької церкви в міжвоєнний період.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- з'ясувати ступінь наукової розробки досліджуваних проблем, окреслити пріоритетні напрями для їх подальшого вивчення;
- вивчити стан наукової розробки теми у вітчизняній та зарубіжній історіографії, встановити рівень її джерельного забезпечення;
- показати особливості висвітлення дипломатичної місії греко-католицьких ієрархів на міжнародній арені в міжвоєнний період на сторінках періодичних видань Східної Галичини;
- окреслити участь Греко-католицької церкви у внутрішньополітичному житті II Речіпосполитої, а також позицію української та польської громадськості щодо праці греко-католицького духовенства в цій сфері;

– розкрити основні напрями соціально-економічної діяльності Греко-католицької церкви, відображені на сторінках східногалицької періодичної преси в 1919 – 1939 рр.;

– висвітлити перебіг громадської дискусії довкола ролі Греко-католицької церкви в процесі виховання української молоді в II Речіпосполитій;

– окреслити напрями діяльності Греко-католицької церкви в сфері культури та науки, а також її оцінки в періодичних виданнях регіону.

Об’єктом дослідження виступає Греко-католицька церква та її образ на сторінках української та польської періодики Східної Галичини міжвоєнного періоду.

Предмет вивчення – діяльність греко-католицьких ієрархів і духовенства в політичній, соціально-економічній та культурно-освітній сферах життя галицького населення упродовж 1919 – 1939 рр., а також її відображення в тогочасній українській та польській пресі регіону.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Східної Галичини, тобто трьох сучасних адміністративно-територіальних одиниць західного регіону України – Івано-Франківської (до 1962 р. Станіславської) й Львівської областей, а також Тернопільської області (без її північної частини), представленої Кременецьким, Шумським та Лановецьким районами і північною частиною Збаражчини. Саме ці землі в міжвоєнний період входили до складу II Речіпосполитої.

Хронологічні межі дослідження визначені періодом 1919 р. – 1939 р. Вибір нижньої межі пов’язаний із завершенням польсько-радянського конфлікту та встановленням польської влади на території Східної Галичини, верхньої – з початком Другої світової війни та приєднанням західноукраїнських земель до СРСР.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних істориків, релігієзнавців, соціологів, політологів у сфері співвідношення релігії та нації, ролі церкви в

процесі націотворення, а також особливостей використання преси як історичного джерела.

Виконання дисертаційного проекту базувалося на використанні комплексу загальнонаукових міждисциплінарних та спеціальних методів.

Загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, компаративний) лягли в основу інтерпретації емпіричного матеріалу, формулювання завдань, теоретичних положень, узагальнень і висновків дисертаційного дослідження, порівняльних характеристик суспільно-політичних та конфесійних процесів, світоглядних систем, політичних платформ тощо.

На стику історії, соціології, релігієзнавства, політології використовувались міждисциплінарні прийоми, що створило підстави для реконструкції різних вимірів життєдіяльності духовенства Греко-католицької церкви.

Спеціальні методики пізнання історичних явищ застосовувалися з метою відтворення цілісної картини функціонування провідної конфесії регіону у динаміці й усій розмаїтості та суперечності взаємозв'язків з іншими громадськими, політичними й державними інституціями.

Метод просопографії залучений для характеристики провідних ієрархів Греко-католицької церкви та інших «дійових осіб» того часу.

На початковому етапі пошуку й опрацювання архівних матеріалів, використовувався метод критичного аналізу і класифікації джерел. Системний підхід і перехресне опрацювання матеріалів доповнювалися широким залученням статистичних даних. Більш детально методологія та методика дослідження розглядається в окремому підрозділі дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ній *уперше* здійснено комплексну реконструкцію образу Греко-католицької церкви на сторінках української та польської періодичної преси Східної Галичини 1919–1939 рр., всебічно висвітлено ставлення громадськості регіону до основних напрямів її діяльності в міжвоєнний період.

Новизна дослідження полягає також у тому, що в ньому

вперше:

- введено до наукового обігу значну кількість нових, невідомих донині, матеріалів і документів із фондів архівосховищ та бібліотек України й Республіки Польща, завдяки чому істотно розширено джерельну базу дослідження цієї теми;

- цілісно схарактеризовано особливості висвітлення участі Греко-католицької церкви у внутрішньо- й зовнішньополітичному житті II Речіпосполитої на сторінках українських та польських періодичних видань Східної Галичини;

удосконалено:

- характеристику найбільш актуальних та дискутованих напрямів соціально-економічної діяльності греко-католицьких ієрархів та духовенства в східно галицькій пресі міжвоєнного періоду;

- підходи до системного аналізу форм і методів праці греко-католицького духовенства у сфері культури та науки, що знайшли відображення на шпальтах української та польської преси регіону;

набуло подальшого розвитку:

- реконструкція громадської дискусії в регіоні навколо ролі Греко-католицької церкви в процесі виховання українців як у навчальних закладах Східної Галичини, так і поза ними;

- положення про залежність публічних оцінок діяльності Греко-католицької церкви в міжвоєнний період від політичного й соціального спрямування періодичних видань, які їх розміщували на своїх шпальтах.

На основі вивчення праць попередників (радянської, польської комуністичної, діаспорної, сучасної вітчизняної та зарубіжної історіографії), а також опрацювання архівних та опублікованих документів, публікацій у періодиці зроблено узагальнення, сформульовано висновки й практичні рекомендації.

У ході дослідження автор сформулював та виокремив низку наукових проблем і тем, що потребують спеціального студіювання. Це, передусім,

співпраця духовної еліти в нових історичних умовах, зокрема представників католицького, греко-католицького та іудейського духовенства. Подальшого наукового дослідження потребують сприйняття та оцінки національними меншинами в сільській місцевості Східної Галичини інформації, поданої на шпальтах тогочасної преси.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що конкретно-історичні матеріали і теоретичні положення, вміщені в праці, придатні для в подальшій науково-дослідній роботі істориків, економістів, політологів, краєзнавців, а також підготовки узагальнених праць, науково-методичних посібників, розробки лекційних курсів з історії релігії і церкви в Україні та релігієзнавства. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути корисними для державних та громадських структур у процесі розробки концепцій державно-церковних відносин, пошуку дієвих механізмів українсько-польської співпраці на сучасному етапі.

Особистий внесок здобувача. Викладені положення та висновки дослідження належать дисертантові. У наукових фахових виданнях, що входять до переліку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за спеціальністю, опубліковано п'ять одноосібних статей. Дисертант має також публікацію, розміщену в збірнику матеріалів конференції, де ним було встановлено рівень насиченості звітів та донесень Міністерства внутрішніх справ ІІ Речіпосполитої про Греко-католицьку церкву матеріалами з періодичної преси міжвоєнного періоду.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертації обговорювалися на засіданні відділу історії України періоду Другої світової війни НАН України.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися на таких наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Українсько-польські відносини сьогодні: потреба «перевантаження» чи продовження» (м. Яремче, 24 – 26 вересня 2010 р.), Всеукраїнській практичній конференції «Історія міліції України: минуле і сучасність» (м. Івано-Франківськ, 15 жовтня 2010 р.), Міжнародній науковій конференції «Україна – Ватикан:

проблеми державно-церковних взаємин у контексті об'єднання Європи» (м. Галич, 26 травня 2011 р.), XV Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Україна: історія, культура, пам'ять» (Київ, 12 – 13 квітня, 2012 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації висвітлені у 6 публікаціях, з яких 5 статей опубліковано у фахових наукових виданнях, що входять до переліку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за спеціальністю.

Результати роботи оприлюднені автором у шести публікаціях у фахових виданнях, унесених до переліку ДАК України, загальним обсягом 2,8 др. арк.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, списку умовних скорочень, п'ятих розділів (11 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Повний обсяг дисертації становить 211 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТЕМИ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

У процесі вивчення діяльності ГКЦ упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст. на основі аналізу тогочасної української та польської галицької періодичної преси автор неодноразово звертався до значної кількості наукових та публіцистичних праць, які безпосередньо чи в рамках висвітлення дотичної проблематики, торкалися цієї теми.

За проблемно-тематичним принципом ці дослідження можна умовно поділити на чотири групи. До першої групи належать напрацювання українських та польських істориків міжвоєнного періоду. Згідно з хронологічними рамками дослідження, окремі з них мають як історіографічний, так і джерелознавчий характер. Перебуваючи в епіцентрі подій, науковці того часу не лише точніше передавали історичну канву, фактично виконуючи функції літописців, а й чітко відображали тогочасні настрої тієї чи іншої етнічної або суспільно-політичної групи, до якої вони належали.

До другої групи віднесено праці радянських істориків та істориків Польської Народної Республіки (ПНР). Подібна ідеологічна модель державного управління в СРСР і Польщі відповідним чином позначилася на цих публікаціях. Саме тому вони доволі схожі за своїм концептуальними підходами, висновками та метою створення. На особливу увагу проблеми заслуговують праці опозиційних видань кінця 70 – 80-х рр. ХХ ст., у яких уперше за роки закритого ідеологічного простору з'являються трактування, що долали «прокрустове ложе» жорстких схем, що створювало підґрунтя для подальших наукових студій історії ГКЦ.

Наступну групу становлять наукові розробки діаспорних учених, які в

умовах західної демократії могли вільно працювати в руслі своїх наукових зацікавлень. Вони обирали найбільш гострі, заідеологізовані теми з історії своєї прабатьківщини, таким чином намагаючись протистояти пануючій там тоталітарній системі.

Четверту групу охоплюють наукові дослідження сучасних українських та польських дослідників. Зміна політичних режимів, доступність архівних джерел, застосування нових методичних підходів сприяли багатовекторному розгляду проблеми.

З початку 20-х рр. ХХ ст. розпочався новий етап історичного розвитку Східної Галичини вже в межах II Речіпосполитої. У складних повоєнних політичних та соціально-економічних умовах українська громадськість регіону створила розгалужену мережу преси, яка віддзеркалювала тогочасне життя суспільства в усій його повноті. Вона була своєрідною суспільною трибуною, виступала речником різноманітних політичних, етнічних та соціальних груп. Як зазначає О. Дроздовська, «преса повітових міст Галичини 20 – 30-х рр. ХХ ст., незважаючи на її диференціацію за цільовими (читацькими) призначеннями від вужчої, регіональної (повітової, окружної) до видань загальнонаціонального призначення (зокрема вузькоспеціалізована преса), підводила українців, переважно малоосвічене сільське населення, до розуміння власної національної самобутності, впливала на зростання патріотичних почуттів і тим самим спонукала до національного відродження усіх сфер життя на українських етнічних землях» [102, с. 231].

Так, аналізуючи тематико-змістову специфіку української преси в 20-х рр. ХХ ст., відомий український учений І. Калинович наголошував на перевагах офіційно-політичної та культурно-просвітницької проблематики, при висвітленні якої досить часто супроводжувалося згадками про українське духовенство. Підвищену увагу до ГКЦ автор пояснював особливістю позицій церкви в житті українського населення регіону [145, с. 3]. Подібних висновків дійшов відомий польський дослідник М. Феліньські в своїй публікації «Українська преса в Польщі», що з'явилася на сторінках польського видання

«Національні справи» в 1930 році [428].

Польські науковці, незважаючи на існуючий тиск із боку влади, намагалися відсторонено і професійно досліджувати проблему розвитку та тематичної специфіки української періодики Східної Галичини. Вони розміщували свої розвідки переважно в ліберальних виданнях, які стояли на платформі українсько-польської співпраці, зокрема в «Національних справах», «Польсько-українському бюлетні» тощо. Статті польського вченого Г. Которовича не були винятком. Саме він здійснив перший порівняльний аналіз характеристики образу ГКЦ у деяких українських та польських галицьких виданнях [453].

Феномен преси Східної Галичини міжвоєнної доби також розглядав український науковець П. Сагайдачний у своїй монографії «Вага й сила преси», яка побачила світ лише в 1941 році напередодні Другої світової війни після послаблення цензури в II Речіпосполитій. Автор звернув увагу на можливу дилему навколо використання преси для реалізації власних цілей чи «на благо всього народу». Серед основних ілюстрацій до своїх спостережень П. Сагайдачний використовував приклади з діяльності ГКЦ в 20 – 30-х рр. XX ст. та її відображення на сторінках періодичних видань [287].

Окрему підгрупу становлять публікації міжвоєнних років, у фокусі дослідження яких перебували деякі напрями діяльності ГКЦ в окреслений період. Серед них варто виокремити праці українських істориків Ю. Дзеровича та І. Свенціцького, які розглядали важливість благодійних акцій ГКЦ для галицького населення в умовах економічної кризи та природних катаклізмів [83; 289; 290], а також Ю. Мудрака – про участь церкви в охороні природних ресурсів регіону [213; 214]. Під час роботи над дисертацією використовувалися також статті як з історії економічної праці греко-католицького духовенства серед своїх вірних, так і його освітньо-культурної діяльності [17; 462].

Напрацювання українських і польських істориків міжвоєнної доби стали відправним моментом у дослідженні діяльності ГКЦ першої половини XX ст. Періодична преса була єдиним широкодоступним джерелом інформації про досягнення та прорахунки греко-католицького духовенства в різних сферах

життя тогочасного галицького суспільства, що є важливою особливістю історіографії цього періоду.

Перегляд праць радянських істориків та істориків комуністичної Польщі дозволив виокремити декілька спільних ідеологічних штампів, які пропагувалися владою та становили основу історіографії цієї проблематики в СРСР та ПНР. Насамперед, це – конструювання міфу про спільність інтересів ГКЦ та ОУН у міжвоєнний період та їхню підпільну співпрацю «за плечима» польського уряду, що привела до подальшої колаборації в роки Другої світової війни. По-друге, – формування образу священника як основного представника «антинародної, буржуазної політики» II Речіпосполитої, спрямованої на «пригнічення робочого класу та селянства» регіону. Водночас, як зазначає І. Поїздник, постійно підкреслювався «фашистський характер» Ватикану, який координував і фінансував «зрадницьку діяльність» духовенства ГКЦ [262, с. 18].

Подібні тенденції спостерігаються у численних працях радянських істориків кінця 50-х – початку 80-х рр. ХХ ст. Серед них масовими накладами видавалися публікації полковників КДБ К. Гальського, відомого під псевдонімом К. Дмитрук [88], С. Даниленка [65], В. Беляєва [11]. Роздуми авторів супроводжувалися окремими посиланнями на закриті архівні справи. Для більшої достовірності викладеного матеріалу інколи вибірково цитувалися публікації міжвоєнного періоду, що містили негативні оцінки діяльності ГКЦ в 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Основні сили польської комуністичної історіографії щодо українського питання, на думку Г. Мотики, зосереджувалися на створенні образу двох українців: «доброго» і «злого». «Добрий» українець-комуніст, який «завжди симпатизував, був прибічником СРСР», та «злий» українець, який боровся за незалежну Україну, тероризував поляків, євреїв та комуністів. «Саме слово «самостійність» стає образою, а герб України тризуб – знаком, що символізує злочини», – зазначає відомий польський історик [210, с. 88]. У цьому ракурсі представники греко-католицького духовенства автоматично були віднесені до «злих» українців, метою діяльності яких було, насамперед, власне збагачення.

Головну роль у формуванні негативного образу ГКЦ та її священників серед населення ПНР відіграв польський публіцист Е. Прус. [492; 493]. Незважаючи на величезні накладі видання, праці Е. Пруса належать до «історико-публіцистичних нарисів», у яких переважає заідеологізована інтерпретація фактів.

Значно більший інтерес для дисертаційного дослідження мають публікації польських істориків та журналістів, розміщених на сторінках опозиційних видань упродовж 1976–1989 рр. Матеріали, присвячені діяльності ГКЦ, досить часто з'являлися на сторінках нелегальних видань часів ПНР. На думку Х. Чушак, «польські опозиціонери з одного боку намагалися ліквідувати «білі плями», які існували в офіційному дискурсі, з іншого ж декларували очищення від фальшивих інтерпретацій та пояснень подій, які на їхню думку перекручувалися в офіційній історіографії» [368].

Незважаючи на низьку інформативність публікацій радянських істориків та науковців комуністичної Польщі для цього дисертаційного дослідження, їхнє вивчення є необхідним для з'ясування рівня сприйняття проблеми в тогочасному українському та польському суспільствах. Значним досягненням польських опозиційних авторів стало утвердження нових підходів для вивчення діяльності ГКЦ упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст., зокрема із використанням українських та польських періодичних видань міжвоєнного періоду.

Проблема, що досліджується, перебувала також в епіцентрі наукових зацікавлень українських учених діаспори. Головною їх метою стало розвінчування базових міфологем радянської історіографії у формі категоричного заперечення теоретичних побудов і положень. Основними джерелами таких досліджень були спогади очевидців тогочасних подій, які залишили українські землі на завершальному етапі Другої світової війни, а також приватні збірки періодичної преси та матеріалів епістолярного характеру міжвоєнної доби.

Авторами основної маси публікацій, присвячених діяльності ГКЦ в 20 – 30-х рр. ХХ ст., були представники греко-католицького духовенства та особи із

оточення керівництва церкви. Так, об'єктом досліджень о. І. Назарка [216], В. Лаби [178], І. Хоми [341] стали найавторитетніші церковні ієрархи ГКЦ – митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський. Унікальні дані з історії дипломатичної місії глави ГКЦ в 1919 – 1922 рр. містить публікація о. І. Хоми «Апостольський Престол і Україна», опублікована в одному із ватиканських часописів. Автор аналізує достовірність слухів про візит митрополита А. Шептицького до Ватикану, що поширювалися на сторінках українських, польських та зарубіжних видань міжвоєнного періоду, зіставляючи їх із архівними документами церковного походження [341].

Незважаючи на те що більшість дослідників із середовища духовенства були безпосередніми учасниками описуваних подій чи були знайомі з особами, яким присвячували свої праці, вони намагалися для більшої переконливості підтверджувати свої слова доступними в діаспорі документами. Однак вибірковий характер джерел та конфесійна приналежність авторів незрідка ставали на заваді об'єктивного висвітлення того чи іншого питання. Подібні праці регулярно друкувалися в еміграційних часописах («Світло», «Сучасність», «Християнський голос», «The Ukrainian Quarterly», «Byzantine Catholic World», «Bulletin Franco-Ukrainien» та ін.) [262, с. 20].

Цікаві матеріали, які підтверджували або спростовували інформацію з газетних видань Східної Галичини 20 – 30-х рр., містять праці діаспорних істориків С. Барана [7], І. Витановича [28], І. Лебедовича [180], М. Марунчака [195], П. Мельничука [200]. Монографії А. Животка та Ю. Тернопільського є основою майже всіх сучасних наукових праць з історії української журналістики та пресознавства [110; 319].

Нові підходи до вивчення подій спільної українсько-польської історії міжвоєнної доби пропагували представники польської діаспори, які об'єдналися навколо Літературного інституту і видавництва «Критика» в Парижі. Їхню позицію чітко висловив польський історик В. Серчик. «Польська історіографія, – підкреслює науковець, – у великому боргу перед населенням у справі ознайомлення з минулим і сучасним становищем українців у Польщі, оскільки

політичні упередження, породжені конфліктами і тривалою антиукраїнською пропагандою, продовжують чинити переважний вплив на суспільну свідомість поляків» [297, с. 170].

Серед важливих елементів українознавчої публіцистики «Культури» важливе місце посідали дослідження діяльності ГКЦ на теренах Східної Галичини у 20 – 30-ті рр. ХХ ст. та роль митрополита А. Шептицького в суспільно-політичному, національному та релігійному житті регіону. Так, В. Збишевський наголошував на величч постаті митрополита ГКЦ. Приписуючи А. Шептицькому прихильність до націоналізму, він одночасно додавав: «Як український патріот він заслуговує на повагу..., кожний має право бути патріотом, яким захоче..., в кожному разі він зажди діяв згідно зі своїм сумлінням» [528, с. 96]. Саме завдяки зусиллям цієї невеликої групи діаспорних науковців були зроблені перші кроки в подоланні упередженості польського суспільства щодо українців [452].

Зі зміною політичних режимів сучасні українські та польські історики отримали можливість вільно працювати над суперечливими і маловідомими аспектами спільної історії. До аспектів, що потребували неупередженого перегляду та всебічного вивчення, належала проблема функціонування ГКЦ на теренах Східної Галичини в міжвоєнний період. Цим зумовлюється поява значної кількості наукових праць, присвячених як загальній історії ГКЦ, так і окремим аспектам її діяльності в зазначений період. Водночас із початком вільного доступу до архівних та бібліотечних фондів галицькі періодичні видання 20 – 30-х рр. ХХ ст. постійно перебували у полі наукового зацікавлення сучасних українських та польських істориків, архівістів, філологів та бібліографів. Тож проблематика, що досліджується, не знайшовши свого вираження в окремій публікації, відображена окремими аспектами в працях зі сфери української журналістики, пресознавства та історії ГКЦ.

Науково-дослідний центр періодики, структурний підрозділ Львівської національної бібліотеки України ім. В. Стефаника, очолює дослідження української преси в сучасній Україні. Саме на базі Центру були опубліковані

грунтовні праці з історії пресових видань Східної Галичини міжвоєнного періоду таких відомих науковців, як О. Дроздовська [101; 102], М. Романюк [284] та М. Галушко [45].

Основний масив в історіографії проблеми становлять публікації сучасних українських істориків, автори яких використовували періодичну пресу Східної Галичини 20 – 30-х рр. як додаткове джерело в процесі дослідження історії ГКЦ. До них належать наукові розробки І. Андрухів, П. Кам'янського [2], О. Лисенка [3], В. Марчука [197], В. Перевезія [249], І. Пилипіва [252], Л. Гентоша [49] та інших. Автори цих праць на основі вивчення широкої джерельної бази доводять важливість ролі ГКЦ та її духовенства в процесі формування національної ідентичності українського населення II Речіпосполитої шляхом всебічної підтримки розвитку соціально-економічного, культурно-освітнього та наукового життя галицької спільноти.

У працях І.В. Пилипіва розкрита участь Греко-католицької церкви в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.). На основі аналізу великої кількості джерельних матеріалів, серед яких і преса, автор розкриває значний внесок ГКЦ у формування національної самосвідомості українців, висвітлює участь духовенства у становленні та організації ЗУНР, аналізує особливості церковно-релігійного життя в Другій Речіпосполитій й організаційну структуру ГКЦ, досліджує участь духовенства в суспільно-релігійному житті краю, взаємини з українськими політичними партіями та організаціями, аналізує політику Церкви у сфері шкільництва, меценатські і благодійницькі заходи, міжнародні акції на підтримку української державності та українців, які проживають за кордоном [253; 254; 255; 256; 257].

В.Марчук торкається питання ролі ГКЦ в суспільному житті України, зокрема й Східної Галичини міжвоєнного періоду. Автор у своїх працях глибоко проаналізував специфіку діяльності ГКЦ у складних умовах різних суспільно-політичних режимів, що змінювали один одного на теренах України, особливо в західних областях; показав роль ГКЦ у національно-культурному та духовному житті, формуванні національної свідомості та морально-етичних

цінностей; з'ясував її роль та місце у гармонізації міжконфесійних та міжнаціональних стосунків на сучасному етапі державотворення. На думку автора, український греко-католицизм органічно синтезував східну і західну християнські традиції та досить рельєфно проявив свою національно-культурну індивідуальність у Центрально-Східній Європі. На сучасному етапі розвитку української державності ГКЦ, спираючись на вивірені століттями християнські цінності та моральні засади, здатна виховати не лише багату духовно, а й національно свідому особистість шляхом формування системи ідей і цінностей, що можуть бути прийняті суспільством як засадничі умови його віровчення [196; 197].

Окремі наукові проблеми з історії ГКЦ міжвоєнної Галичини знайшли своє відображення в низці дисертаційних досліджень А. Васьківа [20], О. Вітвицького [25], Я. Вовк [30], Г. Гладкої [50], С. Гнот [53], О. Єгрешія [106], В. Марчука [196], М. Москалюка [209], В. Перевезія [250], О. Сурмач [316], Л. Тиміш [320] та інших.

Г.Гладка досліджуючи суспільно-політичну діяльність митрополита Андрея Шептицького, вказує, що визначальним фактором суспільної діяльності митрополита була боротьба за утвердження незалежної соборної держави українського народу на його споконвічних етнічних землях[51].

У процесі «олюднення» історії, усвідомлення її як продукту діяльності конкретних осіб з'явилася низка праць, присвячених провідним постатям ГКЦ. Зокрема, О. Єгрешій, Г.Гайковський, М.Москалюк простежують еволюцію поглядів Станіславського єпископа Г. Хомишина, його взаємини з митрополитом А.Шептицьким упродовж міжвоєнного періоду, аналізують вплив владик на перебіг політичної дискусії 30-х рр. ХХ ст. щодо українсько-польського порозуміння. [43; 105; 209].

Деякі напрями діяльності ГКЦ у 20 – 30-х рр. ХХ ст. стали об'єктом окремих наукових розвідок та дисертаційних досліджень. Так, з'ясувати особливості перебігу дипломатичної місії греко-католицьких ієрархів на міжнародній арені в міжвоєнний період допомогли дослідження Л. Гентош [49].

Проблема польсько-українських стосунків, у тому числі й міжцерковних відносин, знайшла своє відображення у працях О.Красівського [165], В.Комара [152], в яких автори не лише розкривають причини та особливості польсько-українських взаємин першої чверті ХХ ст., а й містять чимало фактологічного матеріалу з історії суспільно-політичного та релігійного життя Галичини, а також дають уявлення про плани і намагання владик ГКЦ врегулювати відносини між двома народами та церквами. У працях М.Кугутяка розглянуто заємовідносини ієрархів та духовенства ГКЦ з українськими політичними партіями, зокрема з УНДО [170; 171]. У наукових розвідках М.Москалюка висвітлено історію християнсько-суспільного руху в Східній Галичині міжвоєнного періоду [209],

Роль ГКЦ та її владик у суспільно-політичному та релігійному житті Східної Галичини в 20–30-х рр. ХХ ст. проаналізовано в працях О.Лисенка [182;183], М.Гайковського [43], А.Кравчука [164], Б.Крив'яка [168], О.Недавної [222], О.Турія [324], В.Ленцика [181] та інших.

Зокрема, О.Лисенко у своїх працях розглядає питання ставлення ієрархів ГКЦ до українських націоналістів у 30-х рр., на прикладі розвитку церковно-релігійних відносин у період Другої світової війни простежує особливості розвитку ГКЦ у міжвоєнний період.

Соціально-економічні аспекти діяльності ГКЦ розглядаються в працях Р. Якеля [390] і Б. Савчука [286], особливості пам'яткоохоронної праці греко-католицьких священиків – у дисертаційному дослідженні М. Бандрівського [6], природоохоронної – О. Гайдукевич [42], добродійної – С. Гнот [53]. Роль ГКЦ у процесі виховання української молоді в II Речіпосполитій з'ясовують І.Андрухів [3], І. Мищишин [206], Г. Білавич, Б. Савчук [12], Л. Ясінчук [391]. Зусилля Греко-католицької церкви у сфері культури та науки розглядають Р. Лаврентій [179], Т. Лупій [187] та Л. Волошин [35; 36].

Практично кожне дослідження історії II Речіпосполитої в сучасній Польщі містить оцінку ролі і місця ГКЦ у тогочасному суспільстві. Значний інтерес представляють роботи, присвячені деяким аспектам внутрішньої і зовнішньої

урядової політики, польсько-українським взаєминам, релігійній та культурно-освітній сферам, в яких тією чи іншою мірою згадується діяльність ГКЦ та її ієрархів. Найбільш цінними у цьому плані є праці Я.Корека [452], А.Крохмаль [455], М.Мроза [468], В.Міха [465], А.Новака [476], Т.Ольшанського [480], В.Паруха [482], Р.Потоцького [488], Ю.Пісулінського [485] С.Стемпня [513, 514], Р.Тожецького [518] та інших. Заслуговує на увагу з досліджуваної проблеми діяльність Південно-Східного наукового інституту у Перемишлі під керівництвом Станіслава Стемпня. Колектив інституту видав п'ятитомну працю «Польща – Україна. 1000 років сусідства», авторами якої є польські та українські провідні вчені. В наукових збірниках на основі великої кількості джерел показано ГКЦ не лише як церковно-духовну інституцію, а й як національно-суспільну консолідуючу силу, завдяки якій в умовах політичного і релігійного гніту українське населення Галичини зберегло свою мову, історію, звичаї, традиції [311;312;515]. Дослідниця М.Папежинська-Турек, аналізуючи суспільно-політичні погляди галицьких владик, указує, що, зокрема Г.Хомишин, у 20-х рр. перебував в опозиції до Польської держави, а в 30-х рр., зважаючи на тогочасну політичну ситуацію, схилився до угодовства. Водночас митрополита Андрея Шептицького вона характеризує як поміркованого і виваженого духовного та певною мірою політичного лідера [483 s.95-96].

Позитивною характеристикою робіт польських дослідників є те, що вони детально розкривають окремі події з історії українсько-польського співжиття в Східній Галичині.

Отже, аналіз історіографії заявленої теми дає можливість з'ясувати позиції, з яких вона висвітлювалась в публікаціях вітчизняних та зарубіжних істориків, журналістів, бібліографів і релігієзнавців, які репрезентують різні наукові школи та є прихильниками різних методичних підходів, а їхні напрацювання яскраво відображають історичні умови, в яких вони були створені. Однак на тлі розмаїття наукових праць з історії ГКЦ та української періодики міжвоєнного періоду характеристика діяльності цієї релігійної структури на сторінках періодичної преси Східної Галичини в 1919 – 1939 рр. й донині залишається поза

увагою українських учених. Усебічному розгляду проблеми в такому ракурсі сприяло використання широкої джерельної бази та новітніх методологічних підходів.

1.2. Огляд джерельної бази

До певної міри відсутність в українській і польській історіографії комплексного дослідження діяльності ГКЦ на основі аналізу української та польської періодичної преси Східної Галичини 1919 – 1939 рр. пояснюється особливістю його джерельної бази. Основний потенціал інформації, виходячи зі специфіки теми, містять періодичні видання міжвоєнного періоду. Найбільшу складність процесу нагромадження емпіричного становить необхідність всебічного опрацювання величезного матеріалу обсягу матеріалу, з якого потрібно вилучити відповідні факти, цифрові дані, оцінки тощо, а також недосконалість системи комплектування бібліотечних і архівних фондів, де вони зберігаються. Для досягнення поставлених завдань автор системно вивчав документи архівосховищ України та Республіки Польщі, які містять характеристику окремих публікацій, підтверджують чи спростовують інформацію, подану в них, а також опубліковані передруки статей та їхніх уривків, розміщені в низці тематичних збірниках з історії ГКЦ та українсько-польських відносин міжвоєнної доби.

«Періодика, – за твердженням українського науковця М. Романюка, – джерело своєрідне, багатопланове не лише за змістом, а й за формою, структурою вміщеного в ній фактичного матеріалу. Особливістю преси як історичного джерела є її поліфонізм» [289, с. 115]. Під час роботи над дисертацією були опрацьовані публікації двох основних видів: матеріали, втілені у власне газетних формах (статтях, замітках, репортажах, есе кореспонденціях тощо), та численні тексти, що належать до інших видів історичних джерел (законодавчі акти, статистичні матеріали, мемуарно-епістолярні пам'ятки тощо). Особливу цінність для дисертаційного дослідження становив фактичний

матеріал, що містився в періодичних українських та польських виданнях 20 – 30-х рр. ХХ ст. Однак не менш важливим було вивчення особливостей трактування фактів, їх інтерпретація, оскільки це дозволило з'ясувати позицію редакції й авторів публікацій, що нерідко були виразниками різних соціальних верств і політичних течій.

Опрацьовані періодичні видання зберігаються у газетних фондах Національної бібліотеки України ім. І.В. Вернадського (м. Київ), Державної наукової архівної бібліотеки (м. Київ), Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Національної бібліотеки Республіки Польща (м. Варшава), а також в архівосховищах Центрального державного історичного архіву України в м. Львів (ЦДІАУ у м. Львові), Державних архівах Івано-Франківської (ДАІФО), Тернопільської (ДАТО) областей та Архіву актів нових (ААН, м. Варшава).

За періодизацією, запропонованою О. Дроздовською, цей вид історичних джерел, можна поділити на партійно-політичні, фахово-професійні, культурно-освітні, церковно-релігійні та універсальні часописи. Відома також класифікація українських часописів 20 – 30-х рр. ХХ ст. міст Галичини, створена завдяки багаторічній праці згаданого науковця (див. додаток А).

Активізація громадсько-політичного життя населення Галичини у міжвоєнний період стала причиною того, що періодичні видання, які формують досить велику групу, «представленні широким спектром партійно-політичних напрямів» [102, с. 32]. Зокрема, до української національно-демократичної преси належала газета «Діло», офіційний орган Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). Саме її видання наповнені численними матеріалами, присвяченими діяльності ГКЦ у міжвоєнний період. Автори публікацій щоденника активно підтримували будь-які починання греко-католицьких ієрархів, виступали на захист їхньої праці від критики проурядових польських видань, намагаючись таким чином долучитися до досягнень ГКЦ у різних сферах життя українського населення Східної Галичини міжвоєнного періоду. На початку 20-х рр. ХХ ст. внаслідок переслідувань з боку польської

влади видання часто змінювало свою назву («Громадська думка», «Українська думка», «Український вісник», «Громадський вісник», «Свобода»), що було враховано автором у процесі дослідження проблеми.

Деякі матеріали з національно-політичної та освітньо-просвітницької діяльності ГКЦ у міжвоєнний період містять публікації «Громадського голосу», офіційного видання Української радикальної партії (УРП). Інтонації авторів видання залежали від еволюції поглядів провідних представників цієї політичної організації і пройшли шлях від осуду «тотального панування» греко-католицького духовенства в українських громадських організаціях та установах регіону до пошуків співпраці з керівництвом ГКЦ у культурно-освітній сфері після входження партії до спільного блоку з УНДО в 1928 р.

Постійної критики зазнавала діяльність Греко-католицької церкви на сторінках радянофільських та русофільських видань «Світло», «Сельроб» та офіційного органу Української соціал-демократичної партії (УСДП) – «Земля і воля». Автори публікацій цих часописів виступали за обмеження участі греко-католицького духовенства, особливо в політичному та освітньому житті української галицької громади, називаючи їх «ундівськими клерикалами» та «прихвоснями польської влади» [10; 244; 273]. Такі видання, як «Світло» та «Сельроб», були закриті польською владою за антидержавну позицію.

Важливу інформацію про заходи ГКЦ у соціально-економічній сфері містять публікації «Господарсько-кооперативного часопису», періодичних видань «Хліборобський шлях», «Українське життя». З їхніх сторінок можна дізнатися про участь греко-католицького духовенства в організації господарсько-споживчих кооперативів, годувально-ветеринарних та освітньо-кооперативних курсів. Українські священники були авторами багатьох статей, розміщених на шпальтах часописів, пропагуючи серед своїх вірних передові у світі методи підвищення ефективності ведення сільського господарства і тваринництва.

До періодичних видань культурно-освітнього профілю, які проливали світло на позицію ГКЦ у справі українського шкільництва, культури та мистецтва, належали «Рідна школа», «Українська культура» і «Літопис

Бойківщини». Автори цих часописів підкреслювали важливу роль греко-католицького духовенства в процесі розвитку української початкової і вищої школи в II Речіпосполитій, звертали увагу на доцільність фінансової підтримки церквою українського живопису, театру й музики.

Важливий масив джерел представлено публікаціями церковно-релігійних часописів «Мета», «Нова Зоря» і «Бескид». Незважаючи на певні відмінності тематичного спектру цих офіційних суспільно-політичних католицьких пресових органів, їхні матеріали найбільш чітко відтворюють позицію церковного керівництва щодо основних напрямів праці ГКЦ у міжвоєнний період. Зокрема, «Нова зоря» представляла бачення важливих питань того часу Станіславським єпископом Г. Хомишиним та його оточенням і була офіційним органом Української християнської організації (УХО), створеної за підтримки архієрея. На сторінках видання пропагувалося лояльне ставлення до Польської держави, вміщувалися заклики до реальних політичних кроків, наслідком яких мала б стати здобуття автономії українських земель у Польській державі. Газета «Мета» була органом Українського католицького союзу (УКС), заснованого у Львові в 1931 р. за підтримки митрополита А. Шептицького. Видання неодноразово вступало в дискусію довкола проблем політичної і освітньо-культурної діяльності греко-католицького духовенства, однак у політичній сфері обидві організації підтримували УНДО та стояли на платформі пошуку українсько-польського компромісу.

Засоби відродження та підтримки українських аграріїв, найважливіші напрями соціальної роботи, здобутки української культури і науки обговорювалися греко-католицьким духовенством також на сторінках часописів «Богословія», «Добрий пастир», «Неділя» та «Христос наша сила». Автором було опрацьовано доступні номери згаданих часописів у газетних фондах Національної бібліотеки України ім. І.В. Вернадського (м. Київ), Державної наукової архівної бібліотеки (м. Київ), Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та в архівосховищі ДАТО (Ф. 231. Тернопільське воєводське управління та Ф. 282. Підгаєцьке повітове управління держполіції).

Значний за обсягом та інформативною насиченістю матеріал, присвячений діяльності ГКЦ в 20 – 30-ті рр. ХХ ст., містить польська галицька преса. Її публікації наповнені різними судженнями та оцінками цієї релігійної організації, які залежали насамперед від політичної зорієнтованості того чи іншого видання. На захисті польських національних інтересів неухильно й послідовно стояли проурядові народові часописи «Слово польське», «Кур'єр щоденний», «Голос польський», «Слово народне», «Кур'єр львівський» та «Ілюстрований кур'єр щоденний». Автори матеріалів, що розміщувалися на сторінках цих видань, намагалися викрити «політично заангажоване» обличчя ГКЦ. У всіх напрямках діяльності греко-католицького духовенства міжвоєнного періоду вони вбачали переважно антидержавне спрямування та закликали місцеву владу втрутитися в ситуацію. Найбільш різкої критики зазнали дипломатична місія ГКЦ на чолі з митрополитом А. Шептицьким та участь українського духовенства в політичному житті держави.

Водночас особливості багатовікової спільної історії та перебіг подій міжвоєнної доби потребували, на думку поміркованих, переважно ліберальних політичних кіл II Речіпосполитої, пошуку взаємовигідного алгоритму спільного проживання на одному терені. У 1921 р. для постійного моніторингу та вивчення «проблемного питання» взаємовідносин національних меншин та титульної нації було створено Інститут дослідження національних справ. Увага співробітників новоствореної установи зосередилася не лише на акумулюванні всебічної інформації про своїх громадян інших національностей, а й аналізі історичних, етнологічних, культурних, демографічних, політичних, господарських та мовних чинників, що впливали на функціонування та розвиток різних етнічних спільнот у межах Польської держави.

Зібрані й опрацьовані матеріали друкувалися на сторінках журналу «Національні справи». Видавництво часопису за редакцією С. Папроцького розпочалося у Варшаві наприкінці 1927 р. та тривало до початку Другої світової війни. Навіть побіжний перегляд виданих номерів засвідчує існування підвищеної уваги в той час польської громади до «українського питання». Серед

авторів, що писали на так звані «українські теми», знаходимо відомих польських науковців та журналістів: М. Фелінські, А. Крисінські, Л. Васілевські, В. Томкевіч та інші. На шпальтах видання публікувалися й українські автори: М. Ковалевський, М. Кордуба, О. Лотоцький, Р. Смаль-Стоцький, П. Сулятицький, С. Томашівський. Такий підхід до пропорційності польсько-українського авторського колективу зумовив високий рівень та досить об'єктивний характер статей і наукових розвідок вміщених на сторінках журналу. Крім того, у часописі розміщувалися короткі огляди української преси, зокрема підпільної, у перекладі на польську мову, але без зміни тексту.

Майже кожен номер часопису містить інформацію про ГКЦ та її духовенство. Проаналізований матеріал відзначається досить високою науковою цінністю, відкриваючи нові грані життєдіяльності української спільноти в межах II Речіпосполитої і, що важливо, відтворюючи образ українських інституцій, зокрема релігійних, через призму польського бачення.

Подібних позицій дотримувалися видавці «Польсько-українського бюлетеня», зусилля яких у справі налагодження українсько-польського діалогу високо оцінив митрополит А. Шептицький [494, s. 546]. Крім статей, що стосувались політичної активності греко-католицького духовенства в міжвоєнний період, у часописі друкувалися тексти, присвячені благодійницькій діяльності ГКЦ у сфері культури, літератури, мистецтва та науки. Публікувалися також переклади текстів відомих українських письменників та громадських діячів, зокрема представників греко-католицького духовенства. Останній номер видання побачив світ у січні 1939 р.

Польські часописи міжвоєнної доби зберігаються переважно в газетному фонді Національної бібліотеки Республіки Польща (м. Варшава). Лише окремі їхні примірники можна віднайти у фондах Національної бібліотеки України ім. І.В. Вернадського (м. Київ) та Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (м. Львів).

Особливістю джерельної бази дисертації є також використання витяги з газет та архівних документів із аналізом деяких публікацій українських і

польських періодичних видань Східної Галичини міжвоєнного періоду, що зберігаються в архівосховищах України та Республіки Польща. Ці матеріали супроводжуються важливими коментарями відповідних державних установ, громадських і політичних структур, у фондах яких вони перебувають. Це дало можливість більш чітко і ґрунтовно підійти до написання дисертаційного дослідження, з'ясувати реальне ставлення державних органів та громадськості Східної Галичини до ГКЦ та її вірних упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Так, серед документів Греко-католицької митрополичої консисторії (Ф. 201) та митрополита А. Шептицького (Ф. 358), що зберігаються у ЦДІАУ в м. Львові, виявлено значний масив вирізок з українських («Діло», «Українське слово», «Назустріч», «Нива», «Мета») та польських («Кур'єр щоденний», «Голос польський», «Слово польське») періодичних видань, присвячених діяльності ГКЦ в міжвоєнний період. Матеріали супроводжуються коментарями церковних ієрархів, що дозволяє з'ясувати як рівень достовірності й інформативності джерела, так і ставлення представників греко-католицького духовенства до тієї чи іншої публікації.

У ЦДІАУ в м. Львові цілий архівний розділ становлять фонди редакцій газет, журналів, енциклопедій, видавництв і видавничих кооперативів, що налічують 45 одиниць зберігання. Однак огляд цих матеріалів дав досить обмежені результати в сенсі отримання інформації для розкриття проблеми, що досліджується. Виняток становить Ф. 529 «Адміністрація журналу «Наш приятель» 1921 – 1939», де серед листування редакції з Міністерством віровизнання та освіти II Речіпосполитої та митрополичим ординаріатом ГКЦ виявлено цікаві документи з аналізом окремих публікацій видання та оцінкою його діяльності з боку церковного керівництва.

Подібний характер мають документи, що зберігаються у ДАІФО (Ф. 2. Станіславське воєводське управління). Поряд із вирізками публікацій із газет «Мета» та «Діло», присвячених діяльності митрополита А. Шептицького, тут віднайдено документи, які аналізують поданий матеріал. Місцеві органи влади на шпальтах своїх звітів дають власну оцінку основних кроків першоієрарха ГКЦ

в політичній, соціально-економічній та культурно-освітній сферах, наголошують на важливості контролю за греко-католицьким духовенством регіону, особливо під час національних акцій, виборів, святкувань [68; 69].

Важливий пласт джерел опрацьовано в ААН у Варшаві. Вони представлені переважно документами Міністерства релігійних визнань і громадської освіти (Ф. 14) та Міністерства внутрішніх справ II Речіпосполитої (Ф. 9). Таке розміщення матеріалу свідчить про зацікавлення діяльністю ГКЦ на теренах Польської держави не лише відповідними державними структурами релігійного та освітнього характеру, а й польською поліцією. Часто ці державні структурні підрозділи мали серед своїх документів однакові примірники звітів чи розпоряджень, що стосуються ГКЦ та її духовенства.

Особливий інтерес для дисертаційного дослідження становлять конфісковані примірники українських періодичних видань, з якими можна ознайомитися лише в ААН [394; 412; 415], а також польські рукописні часописи, зокрема «Українські відомості», що видавалися винятково для потреб польської влади (див. додатки Б і В).

Отже, наявна джерельна база дисертації становить низку розпорошених у бібліотечних і архівних установах України та Республіки Польща матеріалів, представлених переважно окремими одиницями періодичних видань або архівними документами, які містять їхню характеристику з боку різних політичних, етнічних та соціальних груп II Речіпосполитої. Лише зіставлення цих джерел дає можливість розкрити весь спектр характеристик та оцінок, що побувували в середовищі української та польської громадськості навколо діяльності ГКЦ в 20 – 30-ті рр. XX ст., дійти обґрунтованих висновків і теоретичних узагальнень.

1.3. Методологія та методика дослідження

Для формування власного дослідницького кредо дисертантом опрацьовано низку наукових, переважно теоретичних публікацій провідних вітчизняних і

зарубіжних вчених істориків, релігієзнавців соціологів, політологів, які спеціалізуються на цій та дотичній тематиці та журналістів.

Виходячи зі специфіки теми, особливої уваги заслуговують дискусії довкола співвідношення релігії, нації та держави, ролі церкви в процесі націотворення, а також особливостей використання преси як історичного джерела, рівня відображення нею історичної дійсності.

На переконання переважної більшості науковців, як зазначає О. Бочковський, усі релігії мають виразний націоцентричний характер [16]. Чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Я. Мінкявічус [201], С. Токарев [323], О. Шуба [385], визначаючи сутність поняття «етнос», називають релігію серед його атрибутових ознак. Подібної думки дотримується Б. Яськів: «Всі національні феномени, якщо їх розглядати в конкретному історичному розрізі, мали етнонаціональне і, як правило, релігійне забарвлення». При цьому релігія, за словами вченого, «здатна не лише на роль додаткового чинника етнічної консолідації, але і на генератора можливих відцентрових тенденцій в масштабах кожної етнічної спільноти. Тоді вже етнічна приналежність перебирає на себе функцію основного фактора консолідації, здатного подолати міжконфесійні суперечки і навіть відкриті конфлікти» [393, с. 54 – 55]. З'ясовуючи роль релігійного чинника в націотворенні, О. Реснт та О. Лисенко доводять на прикладі християнства, що релігійний світогляд і практика активно впливають на соціально-економічні, етнічні, політичні, культурні процеси, причому не лише опосередковано, а й безпосередньо, через носіїв християнської ідеї – віруючих, духовенство» [183, с. 10].

Інша група науковців не визнає релігію компонентом етнонаціональних спільнот, підкреслюючи, що «ідентифікація якої б то не було національності з релігією є абсурдом» (М. Драгоманов [100]) Адепти цієї точки зору заперечують жорстку взаємозалежність між етнічністю та конфесійністю. Водночас значна частина дослідників, переважно богослови, переконані, що «релігія відіграла важливу роль в житті кожного народу, в'язала його в одну цілісність і творила моральну базу для розвитку держави та формування народної ідентичності»

(Д. Блажейовський [14]). Незважаючи на різні оцінки місця релігії в процесі становлення нації, аналіз світової історії церкви доводить існування органічного зв'язку між народом і регіоном, де вони повстали. У цьому сенсі Греко-католицька церква не була винятком.

Взаємовплив національного та релігійного, на думку О. Волинець, в історії України мав характер безперервного зв'язку. «Саме духовна еліта УГКЦ стала носієм ідей хвилі національного відродження, що охопила Галичину ще в першій половині XIX ст.» [34, с. 49]. «Не греко-католицьке духовенство викликало цей рух народу, – зазначає В. Іванишин, – але воно знайшло в собі мудрість і мужність очолити його» [136, с. 41]. Реформаторська діяльність митрополита А. Шептицького у релігійно-церковній, соціально-економічній та культурно-просвітницькій сферах сприяли зміцненню ГКЦ, створили матеріальну базу під ідеологію національної консолідації та державотворення, піднесли духовність українців до рівня свідомої готовності до практичної роботи у ділянці державного будівництва. Вивчення діяльності ГКЦ в 20 – 30-х рр. XX ст. неможливе без врахування цих особливостей, вважають В. Мокрий [207], В. Марчук [197], А. Фартушний [336] та інші фахівці.

Використання періодичної преси як основного джерела дисертаційного проекту зумовлює необхідність окреслення основних методологічних підходів до її вивчення та аналізу. Вагомих результатів у розвитку сучасної методології дослідження цього питання досяг Науково-дослідний центр періодики Львівської національної бібліотеки України ім. В. Стефаника, створений у 1993 р. Саме за підтримки Центру та його наукових партнерів за кордоном, а також активної участі зацікавлених науковців на сьогодні в Україні повноцінно функціонує «пресознавство» як спеціальна наукова дисципліна. Це підтверджують численні публікації з історії преси, успішний захист кандидатських і докторських дисертацій [45; 101; 103]. У теперішній час пресознавство, за словами відомого українського історика журналістики М. Романюка, має свій об'єкт, предмет, територіальні та хронологічні межі, наукові принципи і методи дослідження, які також застосовувалися автором для реалізації поставлених завдань [284, с. 108].

«Досвід роботи, – підкреслює М. Романюк, – переконав нас у тому, що періодика – джерело своєрідне, багатопланове не лише за змістом, а й за формою, структурою вміщеного в ній фактичного матеріалу. Особливістю преси як історичного джерела є її поліфонізм... Поліфонізм зумовлює, з одного боку, багатоаспектність періодики як історичного джерела, з іншого – специфіку засобів і методів аналізу опублікованих у ній окремих текстів-джерел» [284, с. 116].

Огляд наукової літератури засвідчує наявність двох рівнозначних підходів до дослідження газетних видань. Перший із них – загальноаналітичний. Його завданням є вивчення еволюції виникнення і функціонування певного видання чи групи видань, що зосереджує розгляд проблеми переважно в площині історії журналістики. Головним інструментальним рішенням для виконання цієї дисертаційної роботи є інший підхід – конкретно-аналітичний, що «має на меті дослідження певної проблеми за матеріалами періодичної преси» [284, с. 118]. Він передбачає аналіз періодичних видань на основі фронтального чи комплексного методу її вивчення в загальному вигляді та у ракурсі проблеми, що досліджується. Це дозволило рельєфніше виокремити основні тематики та рубрики, що стосувалися ГКЦ, а також окреслити головні напрями її діяльності, які найбільш часто перебували в епіцентрі української та польської громадськості Східної Галичини в 20 – 30-х рр. ХХ ст.

З метою підвищення інформативності джерел такого типу автором застосовувався змістово-кількісний аналіз, більш відомий серед науковців у світі «контент-аналіз»*. Контент-аналіз (contents – англ.: зміст, вміст) – науковий метод, що припускає формалізоване дослідження змісту текстових масивів для виявлення і вимірювання представлених у них соціальних, культурних, ментальних особливостей. Контент-аналіз застосовується під час вивчення джерел, інваріантних щодо структури або змісту, які зовні існують, як

* Термін «content-analysis» уперше почав використовуватися в кінці ХІХ - поч. ХХ ст. в американській журналістиці. Основу методології «контент-аналізу» сформував американський соціолог Г. Лассуел та французький журналіст Ж. Кайзер.

несистематизований, безладно організований текстовий масив. Сутність контент-аналізу як дослідницького методу полягає у сходженні від різноманіття текстового матеріалу до абстрактної моделі змісту тексту, що дозволяє виявити ознаки, особливі риси, властивості джерела, які б відображали суттєві аспекти його змісту (частота використання термінів, газетних рубрик, опису певної проблеми тощо) [194].

Необхідність застосування цього виду аналізу зумовлюється специфікою самого джерела, яке стало основою дослідження. Так, М. Романюк, до спільних властивостей періодики відносить: «1) усі періодичні видання – «свідки» певної епохи чи періоду, що відображають особливості буття минулого часу; 2) редакторами, публіцистами, видавцями і дописувачами часописів минулого були люди із суб'єктивним баченням і сприйняттям реальності, тому кожне видання, взяте окремо, є обмеженим в об'єктивності відображення дійсності; 3) опублікована інформація може мати відкритий і прихований характер, що виявляється шляхом зіставлення багатьох джерел» [284, с. 118].

Отже, опрацьовані джерела, представлені періодичними виданнями, є за своєю суттю суб'єктивними – «творчим актом автора». Абстрагування в процесі формалізації, виявлення підтекстів джерела та їх окреме вивчення є основними завданнями контент-аналізу. Адже кожна українська чи польська газета Східної Галичини 20 – 30-х рр. ХХ ст. відображала та оцінювала тогочасні події через призму політичних і суспільних поглядів, які вона репрезентувала. І їхнє вивчення в такому контексті дозволяє не лише встановити параметри діяльності ГКЦ у тогочасному галицькому суспільстві, а й з'ясувати ставлення різних політичних, етнічних, соціальних груп до реальних кроків українського духовенства, спрямованих на розвиток української громади II Речіпосполитої.

Ю. Ганжуров з цього приводу зазначив: «Якщо кількісні методи виступають дійовим інструментом виявлення певних закономірностей суспільних процесів і через це мають велику силу доказовості, описові (в кращому розумінні) методи сприяють ідіографічному відображенню в тематичних дослідженнях окремих конкретно-історичних явищ» [47, с. 28].

Відображення діяльності ГКЦ через призму оцінних суджень різних політичних, соціальних та етнічних кіл галицького суспільства на сторінках періодичної преси 20 – 30-х рр. ХХ ст. постає як багатовимірний, складний феномен, осмислення якого вимагає також залучення й інших адекватних, сформульованих відповідно до мети, завдань і методів дослідження.

Так, під час розробки теми застосовувалися як загальнонаукові методи (індукція і дедукція, аналіз і синтез, узагальнення), так і методи конкретних наук – історії, політології, релігієзнавства, соціології. Загальнонаукові прийоми використовувалися для компонування й трактування фактологічного ряду, постановки завдань, теоретичних положень, порівнянь, узагальнень, аналогій, а також висновків дисертаційного дослідження. Спеціальні наукові операції, покликані забезпечити всебічне й глибоке пізнання історичного процесу, застосовувалися з метою комплексного відтворення діяльності ГКЦ у розвитку та всьому розмаїтті контактів з іншими акторами суспільно-політичного життя: державними органами, політикумом, іншими конфесіями, громадськими інституціями. Розуміння історії не як набору статистичних явищ та фактів, а як складного, суперечливого, багатовимірного процесу зобов'язувало досліджувати їх у динаміці. Історичні методики під час роботи над дисертацією реалізовувалися через генетичний підхід: дослідник намагався послідовно розглянути всі етапи історичних змін, під впливом яких відбувався розвиток діяльності ГКЦ упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст. та еволюція громадської думки навколо праці греко-католицького духовенства в політичній, соціально-економічній, освітньо-культурній, науковій сферах у галицькому суспільстві цього періоду.

Дослідження вимагало відтворення певного історичного контексту, зокрема для визначення чинників, що впливали на формування і трансформацію образу Греко-католицької церкви на сторінках періодичних видань. Виклад матеріалу здійснювався за проблемно-хронологічним принципом. В основу структури дисертаційної праці покладено аналіз головних напрямів діяльності ГКЦ упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст., які найчастіше обговорювалися у тогочасній

пресі. Вони були виокремлені завдяки типологічному методу та включені в єдину систему дослідження за допомогою методу систематизації.

Намагаючись вивчити і врахувати настрої різних категорій галицького населення щодо ГКЦ на окреслених часових проміжках, автор використовував методи соціальної психології. Зокрема, застосування соціометрії дозволило дослідити проблему в межах структури малих груп (української та польської громадськості, ліберально чи радикально налаштованих представників політичних кіл II Речіпосполитої, різних соціальних категорій населення), вийти за межі міжособистісних і внутрішньогрупових відносин, а також з'ясувати їхній вплив на формування образу ГКЦ на сторінках галицьких періодичних видань міжвоєнного періоду.

На теоретичному і тематичному «пограниччі» історії, філософії, соціології, політології застосовувалися міждисциплінарні прийоми, що сформувало надійне підґрунтя для наукової реконструкції функціонування Греко-католицької церкви в широкому суспільно-політичному контексті та віддзеркалення цих явищ у тогочасній періодичній пресі.

Просопографічні методи залучалися для характеристики провідних архієреїв та представників рядового кліру, громадськості, державних і громадських діячів.

Використання широкого спектру методів спричинено бажанням запобігти однобокості в дослідженні діяльності ГКЦ, що відображена в періодичній пресі Східної Галичини 20 – 30-х рр. XX ст. Це можливо лише за умов їхнього комплексного застосування та послідовного дотримання принципів позаконфесійності й світоглядного плюралізму.

Висновки до розділу 1

Отже, історіографічний аналіз дає підстави констатувати, що в працях українських і польських дослідників міжвоєнного періоду, радянських науковців та істориків ПНР, діаспорних учених та сучасних вітчизняних і зарубіжних фахівців висвітлено доволі широкий спектр питань, що стосуються діяльності ГКЦ упродовж 20 – 30-х рр. XX ст. та функціонування преси Східної Галичини у

цей період. Українська та польська історична наука міжвоєнної доби, заклавши підвалини вивчення цих питань, часто зазнавала впливів етнічної приналежності її представників. Радянська та польська комуністична історіографія відповідали потребам тогочасної ідеології та пропаганди й відіграли значну роль у процесі формування багатьох історичних стереотипів, а науковці української та польської діаспори, не маючи доступу до джерельної бази, не могли здійснити ґрунтовні узагальнення. За останні два десятиліття вітчизняна та зарубіжна історична наука збагатилася розробками на якісно новому теоретико-методологічному рівні, що дозволило сформулювати та дослідити поставлену проблему за допомогою використання широкої джерельної бази та новітніх методологічних підходів.

Джерельну базу дисертаційного проекту становить масив періодичних видань та архівних документів, що містять характеристику тогочасної галицької преси. В поєднанні з іншими джерельними пластами вони створюють доволі міцний емпіричний фундамент для теоретичного опрацювання вказаної тематичної ніші.

Методологічні орієнтири дисертанта сформувалися на основі освоєння теоретико-концептуальних напрацювань провідних вітчизняних і зарубіжних представників історичної науки, політології, соціології, релігієзнавства, журналістики та інших дисциплін.

Використання широкого спектру загальнонаукових, спеціальних та міждисциплінарних методів дослідження мало забезпечити належний рівень аргументації, наукової інтерпретації емпіричного матеріалу й теоретичних положень та висновків.

Основу термінологічного апарату становить номенклатура понять і дефініцій, ґрунтовно апробованих та усталених у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОДИЧНІЙ ПРЕСІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В 1919 – 1939 рр.

2.1. Дипломатична місія греко-католицьких ієрархів на міжнародній арені

Закінчення Першої світової війни поклало початок формуванню нової системи міжнародного устрою в Європі. Війна стала каталізатором багатьох національних рухів. Однак, незважаючи на виникнення на європейській карті низки нових національних держав, українцям знову загрожувало роз'єднання по різні боки кордону. У цей час національно свідомі українські сили докладали максимум зусиль, щоб урегулювати ситуацію, привернути увагу світової громадськості до проблеми українців.

Політичний та адміністративний статус Східної Галичини, а також подальша доля регіону стали найактуальнішими темами тогочасних галицьких газет та журналів. Преса, основний засіб масової інформації для населення краю, була в складні повоєнні роки виразником різних соціальних і політичних інтересів, інструментом формування громадської думки та розвитку духовної культури. Незважаючи на таку політичну, соціальну та культурну розмаїтість, а також національну орієнтацію, її журналісти, дописувачі та експерти, аналізуючи тогочасну міжнародну ситуацію, одностайно визнавали вагомим представником українських інтересів у світі Греко-католицьку церкву на чолі з митрополитом А. Шептицьким.

Згідно з постановою Ради послів Антанти від 25 червня 1919 р., новоутворена Польська держава уповноважувалася на «тимчасову окупацію» Східної Галичини по р. Збруч. Цим документом передбачалося, що долю галицьких земель буде вирішено надалі силою міжнародних договорів. Таке рішення світової конференції викликало хвилю обурення серед української

інтелігенції регіону. У цій ситуації першоієрарх ГКЦ А. Шептицький намагався використати свій авторитет у світі для захисту «права українського народу на власну державу» [249, с. 13].

Національного забарвлення діяльність греко-католицького духовенства набула ще в роки Української революції 1917 – 1920 рр. Підтвердженням цього слугує хоча б аналіз особового складу Української галицької армії (УГА). У її лавах воювали 92 священники, які виконували функції польових духовників, та 130 молодих юнаків, які були богословами або стали ними в повоєнні роки [180, с. 81 – 86]. Присутність духовенства у лавах УГА повною мірою відображало ставлення керівництва ГКЦ до «українського питання».

Долю Галичини остаточно ще не було вирішено. Уряд ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем перебував на еміграції. Намагаючись змінити ситуацію, А. Шептицький у листопаді 1920 р. поїхав до Відня на зустріч із членами українського уряду. За їхніми наполяганнями митрополит погодився ініціювати дипломатичну кампанію в багатьох західних столицях, не компрометуючи при цьому своєї ролі як релігійного провідника.

Коментуючи «віденські розмови» на сторінках «Нового часу», відомий український діяч П. Карманський зазначав, що серед важливих питань майбутньої дипломатичної місії А. Шептицького, незважаючи на міжнародну ситуацію, що склалася, широко обговорювалася проблема необхідності відкриття окремого дипломатичного представництва ЗУНР в Апостольській столиці. На думку українських політиків, це забезпечило б значну підтримку українцям у подальшій дипломатичній боротьбі [147; с. 4].

Тож не дивно, що наступним пунктом призначення глави ГКЦ став Ватикан, де А. Шептицький звернувся з проханням до Папи Бенедикта XV про матеріальну і дипломатичну допомогу. Перебуваючи в Римі, митрополит познайомився, за рекомендацією радника української надзвичайної дипломатичної місії редемпториста о. Д. Бонна, з маркізом Г. Франческіні. Маркіз, член італійсько-католицької партії, а також «симпатик України бажав репрезентувати інтереси ЗУНР при Апостольському престолі і погоджувався

передати власний будинок для західноукраїнського дипломатичного представництва» [147, с. 4]. Андрей Шептицький прихильно ставився до ідей свого нового знайомого, який навіть висловлював бажання прийняти українське громадянство. Однак, П. Карманський, якого планувалося призначити секретарем майбутнього представництва згадував, що Ватикан не дав на це згоди, мотивуючи своє рішення певними застереженнями щодо особи самого Г. Франческіні.

Через 14 років після згаданих подій П. Карманський у статті «Сторінки вчорашнього» зазначав, що, на його думку, це була не єдина причина провалу переговорів стосовно окремого дипломатичного представництва ЗУНР при Апостольській Столиці. На той час державний статус Східної Галичини ще не був остаточно вирішений. Крім того, існувало напруження у відносинах між II Річчюпосполитою та Ватиканом через питання референдуму у Верхній Сілезії [147, с. 4]. Ці припущення підтверджуються публікаціями на сторінках «Пясту», пресового органу Польського строніцтва людового. «Є докази на те, що сильним ворогом Польщі в справі Горішнього Шлеська є Ватикан. Ватиканська дипломатія не в'яжеться цілковито ні з засадами справедливості, ні з Христовими ідеалами, бо обманута Німеччиною, робить те, що для Німеччини потрібне...» [512]. Ці думки не були самотніми. Польський «Кур'єр порання» з нагоди призначення нового польського посла до Ватикану нарікав, що «відносини Ватикану з Польщею не мають характеру повної довіри... Ватикан більше числиться з німецькою партією центру, як з Польщею..., навіть у справах Сходу не мають поляки підтримки, на яке так розраховували» [487, s. 2]. А причиною цього явища, як зазначалося у статті, стала діяльність митрополита ГКЦ А. Шептицького. Відкрита підтримка українського уряду в такій ситуації суперечила інтересам Апостольської Столиці.

Як зазначало видання «Українське життя», посилаючись на надійні джерела у Ватикані, «Митрополит предложив Апостольській столиці меморандум, у якому доказував, що в інтересі збереження верховної влади над українською греко-католицькою церквою папа повинен піддержувати змагання

за відокремлення Східної Галичини від Польщі» [86, с. 3]. Чи насправді згаданий меморандум існував, донині невідомо. Однак навіть за позитивної відповіді на це питання, на нашу думку, позиція Святого Престолу в справі галицьких українців не зазнала б суттєвих змін.

Тримісячне перебування глави ГКЦ у Ватикані не минуло марно: в Римі митрополит зустрічався з різними дипломатичними представниками. Йому вдалося вирішити низку важливих питань, зокрема організувати надходження матеріальної допомоги малозабезпеченим мешканцям Галичини. Також «під час греко-католицьких свят митрополит Андрей Шептицький мав довгу нараду із папою римським» [266, с. 1 – 2], де обговорювалися проблеми галицьких українців не лише політичного, а й соціального характеру. Як зазначалось у статті «По Україні і про Україну: Митрополит А. Шептицький в Римі», опублікованої на шпальтах «Українського вісника», відбулися три такі зустрічі. У розмові з главою Католицької церкви український архієрей «вичерпно представив становище населення й церкви під польською адміністрацією» [266, с. 1 – 2].

У відповідь Папа наділив А. Шептицького правами дипломатичного представника Апостольської Столиці на три роки [195, с. 12], що спростило подальше проведення дипломатичної місії митрополитом. Крім того, у ході зустрічі Бенедикт XV церкви висловив «папське співчуття українцям, гнобленим поляками», що викликало величезне незадоволення польської громадськості. Це, на думку дописувачів польського «Пясту», «є вимовним доказом «прихильності» Ватикану для польського народу... Ватикан налаштовує східногалицьких українців проти поляків» [512, с. 3; 276, с. 2].

Потрібно підкреслити, що перші кроки А. Шептицького не лише як релігійного, а національного представника постійно наражалися на спротив представників не лише польської влади, а й римо-католицького духовенства. «Під цю пору відбувається у Варшаві з'їзд усіх польських біскупів, в яких беруть участь також відомі з останніх протиукраїнських, безуспішних протестів, виступів за границею, вірменський біскуп без вірних Теодорович і біскуп Сапега.

На з'їзді має бути розглянута справа Гор. Шлеська і Східної Галичини, згадані польські єпископи мають ще раз запротестувати супроти становища митрополита Шептицького... Цікаве, що закинуть польські біскупи митрополитові Шептицькому? Можна також сумніватися, чи їм хто повірить», – зазначає невідомий автор статті «Польські біскупи протестують», розміщеної на шпальтах «Українського вісника» 3 червня 1921 р. [263, с. 3]. Після цієї зустрічі польський архієпископ А. Сапега, який представив «польське бачення» української проблеми, прибув до Ватикану. Представник польського єпископату намагався переконати Папський престол у спроможності Польщі захищати і просувати інтереси Католицької церкви в Східній Європі на тому ж рівні, що і колись Австро-Угорщина. Водночас від Апостольської столиці Польська держава чекала на підтримку в питанні статусу галицьких земель та протистояння польської влади і ГКЦ. Посол II Речіпосполитої у Ватикані В. Скшинський неодноразово звертався до державного секретаря Ватикану кардинала П. Гаспаррі з проханням вплинути на греко-католицьке духовенство і заборонити йому антипольську діяльність [401, к. 91 – 92; 337, с. 114].

Дипломатичні зусилля обох сторін активно обговорювалися в тогочасній пресі, їхні оцінки були майже полярними і значною мірою залежали від політичних переконань авторів статей. Відповідно до численних публікацій, залишивши Ватикан, А. Шептицький зосередив свою діяльність на візитації греко-католицьких парафій за кордоном. Українські кола вважали, що таким чином митрополит намагався «притупити польську дипломатичну пресію на ватиканські кола, яка з кожним місяцем праці митрополита за кордоном збільшувалася» [86, с. 3]. Серед польської інтелігенції дії А. Шептицького розцінювалися швидше як спроби заручитися підтримкою світової громадськості [440; 357, арк. 26].

Папа Бенедикт XV для реальної оцінки ситуації запрошував до діалогу інших можливих свідків подій у Галичині. Так, 22 лютого 1920 р. він прийняв на приватній аудієнції радника української надзвичайної дипломатичної місії о. Бонна, представника української місії для військовополонених в Італії

К. Парфановича та співробітника українського посольства в Італії Н. Онацьку. Згідно зі свідченнями останньої, папа цікавився ситуацією в Східній Галичині, розпитував о. Бонна про митрополита А. Шептицького та польські зловживання проти українців-галичан [240, с. 60].

Особливе занепокоєння польської влади викликала позиція Апостольського візитатора для українців о. Дженоккі. Його діяльність, зокрема зміст донесень, опинилися в центрі дипломатичного скандалу, що вилився на сторінки преси. Папа Бенедикт XV писав про завдання місії візитатора у своєму посланні до митрополита А. Шептицького від 24 лютого 1921 р., підкреслюючи, що надіслав свого представника, який від імені Римської столиці «принесе слово радості» та надасть гуманітарну допомогу «нешасній людині». Папа також зазначав, що через несприятливі обставини Апостольський візитатор о. Дженоккі не зміг виїхати до українців, а в його донесеннях Апостольський престол знайшов не тільки підтвердження мучеництва «цього благородного народу», але й втішні відомості про те, що в час переслідувань за віру, особливо духовенства, дуже мало було тих, котрі піддалися, відступили. Це послання понтифікату негативно сприйняв польський уряд, римо-католицький клір та засоби масової інформації [360, арк. 3]. Ще перед його публікацією в Польщі о. Дженоккі, прогнозуючи реакцію поляків, у листі до Е. Бенедетті від 20 березня 1920 р. писав, що він остерігав листом державного секретаря Ватикану П. Гаспаррі щодо існування «дипломатичної небезпеки» через часті доручення, які даються йому, Апостольському візитаторові, на користь «русинів» Галичини та через слова Папи в посланні до митрополита А. Шептицького [86, с. 3; 49, с. 325]. Передбачення о. Дженоккі справдилися. Коли в українській і закордонній пресі з'явився лист Папи до глави ГКЦ, він викликав хвилю незадоволення серед польської громадськості. Низка публікацій у польських періодичних виданнях була відкрито спрямована проти Римського престолу. О. Дженоккі також став об'єктом нападок польської преси, яка звинувачувала його в проукраїнських симпатіях і ворожому ставленні до поляків [534].

Цікавими були погляди Апостольського візитатора щодо вирішення подальшої долі Східної Галичини. Оцінюючи стан справ, о. Дженоккі, вважав, що Галичина стане другою Верхньою Сілезією і «зазнає ще більшої кризи: галицька нафта не менш цінна від сілезького заліза». Позиція країн Антанти в цьому питанні, на думку візитатора, така: Франція підтримує Польщу, Італія – ні; Великобританія поки що не визначилася, але, коли буде впевнена у вигідності своїх зовнішньоторговельних операцій, перестане цікавитися Галичиною, і врешті-решт перемогу одержить знову Франція. О. Дженоккі був поінформований про те, що «галицьке питання» буде розглядатися Лігою Націй і бажав аби це сталося якнайшвидше, бо, як він писав, «страждають і помирають тисячі русинів» [341, с. 129]. Апостольський візитатор о. Дженоккі ступив на галицьку землю лише у березні 1923 р. Взагалі упродовж усього 1921 р. у Ватикані відчувався брак української дипломатичної присутності і А. Шептицький не зміг її подолати.

З Риму митрополит виїхав до Франції, а після короткого перебування в Парижі – до Женеви, де відбувалися наради Міжнародного Червоного Хреста [86, с. 3]. Основною метою цього візиту А. Шептицького було отримання матеріальної допомоги українським сиротам. Далі, вже у Бельгії та Голландії, він узяв участь у майже сорока конференціях із представниками різних гуманітарних товариств, де також збирав пожертви, зокрема на розвиток Духовної семінарії у Львові. В Англії митрополит здійснив низку візитів у дипломатичних та благодійних справах, зустрічався з прем'єром Д. Ллойд Джорджем [49, с. 455]. Як зазначала газета «Чех», унаслідок спільної інтервенції А. Шептицького та англійських ЗМІ було звільнено 400 греко-католицьких священників, які перебували на той час у в'язницях Львова [404, к. 28].

1 серпня 1921 р. глава ГКЦ прибув до Канади, де, як повідомляла газета «Трібюн», він намагався «переконати українців про велику потребу в допомозі для Галичини, особливо для сиріт». Польські журналісти висували свої версії причин візиту митрополита до Америки. Так, на шпальтах «Слова Польського» у статті «Церква католицька чи національна?» зазначалося: «Світова війна

породила небажаний та навіть небезпечний для Католицької церкви рух, спрямований на створення національних костелів (автокефалії). Цей рух, що підживлюється самим духовенством, огорнув обидві півкулі світу. Подорож о. Шептицького до Америки мала головною метою роз'яснення цього сепаратистського руху серед руських поселенців, що там проживають...» [422; 397, к. 195]. Таким чином, представники видання, яке представляло інтереси польських націоналістичних сил, намагалися зіпсувати відносини між Святим Престолом і ГКЦ, позбавити А. Шептицького підтримки Ватикану.

Ситуація ще більш загострилася після появи 9 серпня 1921 р. на сторінках одного з чеських видань меморандуму української політичної еліти під назвою «Переслідування Греко-католицької церкви в Східній Галичині», основою якого, як зазначалося, стали документи уряду ЗУНР. У меморандумі перелічувались усі претензії до польської влади, наводилися приклади утисків української церкви в Польській державі, зокрема, арешти духовенства, безпідставні обшуки плебань, заборона використання української мови в кореспонденції з владою, обкрадання польськими військовими греко-католицьких церков, передача українських храмів на Холмщині та Підляшші Римо-католицькій церкві тощо. При цьому наголошувалося, що «греко-католицький обряд і греко-католицька церква створюють міцний бар'єр супроти колонізації Східної Галичини, тому поляки стараються знищити вплив греко-католицької церкви на населення» [404, к. 28].

Значний масив поданого матеріалу стосувався обмеження діяльності А. Шептицького. Згідно з публікацією, під час перебування Ю. Пілсудського у Львові, митрополит ГКЦ намагався потрапити на аудієнцію до глави Польської держави, щоб поскаржитись на утиски українців. «Поляки довідались про те, що Пілсудський хоче його прийняти, оточили палац військом і не допустили до аудієнції, від того часу поляки стали пильнувати Шептицького і коли єпископ у день 25-ліття свого висвячення на єпископа хотів поїхати до Станіслава, щоб відправити Службу Божу і благословити населення, прохання його було відкинуто» [404, к. 28].

У відповідь на передруковану в багатьох країнах світу публікацію польська влада доручила організувати розслідування по фактах, описаних у меморандумі. Його висновки були надіслані до Міністерства закордонних справ II Речіпосполитої для використання на засіданні Ліги Нації. Поляки намагалися спростувати закиди українців напередодні остаточного вирішення долі Східної Галичини. Більшість розглянутих фактів заперечувалися на підставі свідчень очевидців та окремих документів, зокрема у справі переслідування митрополита ГКЦ. «Звинувачення щодо переслідування гр. кат. митрополита Андрея Шептицького є просто вигадкою. Митрополит Шептицький не перебував під наглядом навіть у найтяжчі часи для Львова, коли українці засипали місто кулями, він мав повну свободу пересування. Злим вимислом є твердження, що під час перебування Начальника Держави [Ю. Пілсудського – *Авт.*] у Львові було взято в облогу палац... аби не впустити митрополита Шептицького з поданням. Всім відомо в Львові, в тому числі й русинам, що, крім почесної варти, жодних військових не було... Крім того, акти дирекції поліції в Львові стверджують, що ... видано йому перепуску на виїзд до Унева в Перемишлянському повіті, не дивлячись на те, що повіт тоді належав до військового терену..., видано також перепустку на виїзд до Станіслава, куди він виїжджав у костельних справах» [399, к. 156]. Водночас, у документі наголошувалося, що випадків відмови А. Шептицькому в документах на виїзд взагалі не було. Про це свідчить хоча б той факт, що він отримав без проблем і зволікань дозвіл на виїзд за кордон. Факт масової примусової передачі українських церков на Холмщині та Підляшші до Римо-католицької церкви вважався як такий, що «невідомий владі» [399; к. 155 – 158].

Офіційна відповідь польської влади на звинувачення представників ЗУНР була з пафосом розміщена в польських періодичних виданнях. Польські газети зарясніли відповідними заголовками, як-от: «Наклепи українців про церковні відносини в Галичині» тощо. Аналізуючи подібні публікації, невідомий український автор статті «Клеветники», розміщеної на шпальтах «Українського вісника», вказує на основу причину цього явища. На його думку, метою таких

статей є намагання «вибілити відомі за границею вчинки другої сторони [польської влади – *I.G.*]». Водночас автор із пафосом підкреслював: «Брехнею далеко не зайдеш. На фарбованих лисах пізналися вже за границею і не повірять першому ліпшому клеветнику» [150, с. 5].

17 листопада 1921 р. відбулася аудієнція А. Шептицького в держсекретаря США Ч. Хьюза. В українській дипломатичній місії митрополит заявив: «Як довго служать мені сили, я вважаю своїм обов'язком помагати нашому народові і церкві» [195, с. 30]. У квітні – серпні 1922 р. А. Шептицький побував у Бразилії та Аргентині, а в серпні знову відбув до США.

Повертаючись до Європи, А. Шептицький здійснив низку зустрічей з Папою Пієм XI. Під час аудієнції Папа дав чітко зрозуміти, що Апостольська Столиця не зацікавлена в загостренні конфлікту між греко-католицьким духовенством та польською владою, і тим самим – з польською Римо-католицькою церквою. Державний секретар Ватикану кардинал П. Гаспаррі у розмові з послом В. Скшинським на початку грудня 1921 р. заявив, що він готовий тиснути на ГКЦ, аби вона змирилася з реаліями, що склалися, і толерантно ставилася до Польської держави. Тоді ж кардинал просив посла повідомити, які умови польська сторона готова запропонувати українцям у Польщі, аби мати більше аргументів при спілкуванні з їхніми представниками [401; к. 91 – 92; 337, с. 114].

Польський посол узявся за організацію кампанії з дискредитації особи та діяльності А. Шептицького. Він звернувся до міністра закордонних справ із проханням надати йому конкретні приклади: цифри, дати, свідчення, які характеризували б політичну діяльність митрополита. На основі цих даних посол написав і подав 6 жовтня 1921 р. до Державного секретаріату Ватикану столиці багатосторінкову доповідну записку, в якій акцентував увагу на політичній активності А. Шептицького на користь українського руху в Галичині, його негативному, ворожому ставленні до Польщі і уряду. В записці наголошувалося, що діяльність глави ГКЦ є серйозною перешкодою на шляху припинення українсько-польського протистояння в Східній Галичині [49, с. 374].

Ескалація наступу проти митрополита Шептицького, спрямована на викриття «політизації ГКЦ», супроводжувалась широкою акцією в пресі. Упродовж усієї подорожі митрополита на сторінках галицьких періодичних видань систематично підкреслювалося, що його діяльність за кордоном спрямована насамперед на те, щоб допомагати урядові ЗУНР. Цієї ж думки дотримувалася польська громадськість. Так, у «Газеті Варшавській» зазначалося: «Політичний характер останньої подорожі митрополита не підлягає сумніву. Не чужою була йому, напевне, під час побуту в Женеві праця тих кіл..., які постійно закидають Польщі безпідставні звинувачення» [436].

Ці припущення остаточно підтвердилися після підписання А. Шептицьким, Й. Коциловським та Г. Хомишиним у листопаді 1922 р. спільно з українськими громадськими діячами звернення «До всього культурного світу» з нагоди четвертої річниці захоплення Галичини Польщею. Автори рішуче засуджували «українську політику» польських властей, відзначаючи, що «перед українським народом стоїть страшне марево позбавлення усіх прав людини і нації на своїй власній землі» [124, с. 1]. У відповідь на запитання станіславського воєводи Е. Юристовського, чи не підписав Г. Хомишин, відомий своєю аполітичністю, цей документ під тиском, єпископ відповів: «Я дозволив собі підписати вищезгадане звернення, бо не міг дозволити собі його не підписати» [105, с. 124; 337, с. 114]. Послання було розтиражоване українською галицькою пресою. Більшість примірників, що містили цю інформацію, було частково або повністю конфісковано польськими властями [124, с. 1].

Під час засідання Ради амбасадорів з питання східногалицького регіону митрополит перебував у Парижі. Напередодні доленосного рішення глава ГКЦ зустрівся з президентом А. Пуанкаре. Під час розмови з президентом Франції, згідно зі свідченнями самого митрополита у листі до о. Л. Березовського, він повідомив «про утиск, безправ'я, колонізацію, сказав, що нарід не прийме ніколи панування поляків, що це буде зародком вічного неспокою» [195, с. 30]. Однак, у відповідь А. Шептицькому дали зрозуміти, що справу вже вирішено. 15 березня 1923 р. Східна Галичина остаточно відійшла до Польщі. З цього приводу,

передбачаючи реакцію українського населення Східної Галичини, Станіславський єпископ Г. Хомишин у листі до голови Українського християнського союзу (УХС) О. Барвінського від 7 квітня 1923 р. писав: «Не треба попадати у зневіру або голосити сентиментальні нарікання, але взятися треба до позитивної праці в ім'я ідеї Христової. Лишень в тім можемо сподіватися побіди» [3, с. 158].

22 серпня 1923 р. митрополит вирушив із Відня до Львова. На станції Джядоловце (Польща) його вагон під конвоєм відправили до Познані. З цього приводу у віденському «Українському прапорі» писали: «Що дало привід для переслідування Князя нашої церкви? Ці причини: бажання знищення унії, яка має національний, український характер. Але є ще щось більше, що застало Польщу навіть тяжко хорого митрополита ізолювати від своїх вірних: се визначна роль митрополита в українському національному життю» [251]. Чутки про «арешт глави ГКЦ» викликали широкий резонанс серед української громадськості. По Галичині прокотилася хвиля протестів: мітинги, організовані збори, статті на захист тощо.

На кінець серпня дискусія навколо дипломатичної місії А. Шептицького та його затримання в Польщі набула свого піку. Ця тема займала центральне місце на шпальтах українських та польських видань регіону. Польська преса націоналістичного спрямування вимагала «отримання офіційних гарантій від А. Шептицького лояльності до Польщі». «А справа руського уряду, – підкреслювалося в «Польському слові», – буде урегульована не з «українськими провідниками», а безпосередньо з руською людністю і виключно для упорядкування внутрішніх відносин у Польщі» [440; 357, арк. 26].

Речники польської влади заперечували факт офіційного арешту А. Шептицького [448; 357, арк. 26]. На підтвердження цієї версії у польських виданнях широко висвітлювалася зустріч глави ГКЦ із президентом Польщі, що відбулася 3 жовтня 1923 р. Кореспонденти «Варшавської газети» зазначали, що на аудієнції у С. Войцеховського митрополит виразив своє ставлення до Польської держави: він закликав «віддати цісареве цісареві, а боже Богу; немає

влади, яка не походить від Бога» [495; 357, арк. 34]. А. Шептицький стверджував, що для «добра ввіреної йому архієпархії буде старатися діяти з порозумінням з державною владою» [421; 357, арк. 4].

Для заспокоєння широких кіл української громадськості, обуреної фактом затримання митрополита в Галичині, до Львова був змушений терміново виїхати єпископ Й. Коциловський [448; 357, арк. 26]. Опозиційна до уряду польська преса висловлювала думку, що лише повернення митрополита до своїх парафійн зможе запобігти публічним виступам. Тому, вступаючи у дискусію з проурядовими виданнями, її автори радили президенту прискорити від'їзд А. Шептицького до Східної Галичини [509; 357, арк. 32]. «Польське слово», критикуючи таку позицію, закликало реально оцінити можливість подальшої праці митрополита, яка містить у собі значну більшу майбутню небезпеку, ніж кілька незадоволених заворушень. «Захищає його [А. Шептицького – І. Г.] соціалістична преса, оскільки захищає всіх скривджених у Польщі євреїв, німців, українців, більшовиків. Це вже її спеціальність. Захищає його також «лівниця» наперекір більшості у сеймі. Впливає це з різниці поглядів на українську справу масонського та національного табору. А кола національної позиції в Малопольщі переконані, що держава повинна стояти на захисті своїх інтересів і не керуватися вимогами, виданими в «Часі». «Час» домагається не лише повної свободи діяльності митрополита Шептицького, а й бажає повного порозуміння з ним... Радую, що митрополит пообіцяв не використовувати ситуацію, що склалася, на шкоду державі. Але де гарантії...», – передають занепокоєння окремої групи польської громадськості автори цього періодичного видання [440; 357, арк. 26].

5 жовтня А. Шептицький повернувся до Львова. Галицький тижневик «Український голос» припускав наявність тиску на польський уряд із боку Папи в цій справі. «Така позиція вказує, що Ватикан починає звертати з попередньої дороги і починає більш прихильно відноситися до нашої церкви» [397, к. 264]. Крім того, у статті зазначалося, що якби Апостольська Столиця посприяла поверненню ГКЦ її храмових споруд, то тоді «й український народ буде відноситися до Риму з повною довірою і любов'ю» [397, к. 264].

Повернення митрополита висвітлювали всі галицькі видання. Зокрема, українська газета «Діло» опублікувала резолюції декількох повітових народних комітетів, у якій її члени, представники місцевої української інтелігенції, «висловлювали глибоку пошану і честь до Голови Українсько-католицької Церкви Митрополита о. Андрея Шептицького..., глибоке співчуття з приводу поведінки польської влади супроти Нього та вітали Його з приїздом на Рідну Землю» [260].

Зближення Ватикану і ГКЦ, що розпочалось у другій половині 20-х рр. на хвилі «неоунійного процесу», сприймалося польською громадськістю різко негативно. Вже з перших днів свого впровадження неоунія* – акція Ватикану, спрямована на поширення католицизму серед православного населення у формі східного обряду – набула неоднозначного характеру. Польський єпископат намагався усунути греко-католиків від унійної справи на Волині, мотивуючи своє рішення ангажуванням ГКЦ у політичну діяльність. Ця позиція активно підтримувалася польською владою, незацікавленою в зростанні авторитету ГКЦ у регіоні. Основним аргументом польської сторони стало твердження, що Католицька церква східного обряду мала стати основою для поширення західного католицького, а не національного українського впливу на Схід [262 с. 134].

Питання дипломатичних зносин греко-католицьких ієрархів з Апостольською Столицею і ставлення останньої до процесу «українізації» ГКЦ на території Східної Галичини перебувало в центрі дискусій галицької преси до початку Другої світової війни. Так, на сторінках «Слова Польського» постійно піддавалися критиці статті українських релігійних діячів, зокрема Г. Костельника, Ю. Дзеровича, у питаннях реформування ГКЦ: запровадження української мови богослужіння, видання Євангелії українською мовою тощо [519 397 к. 220]. Водночас підкреслювався не лише антипольський характер таких дій, авторами робилися натяки на їхнє «антипапське спрямування»: «На тому

* Неоунія - неофіційна назва, яка контрастувала зі «старою унією», проголошеною у Бресті 1596 р., інша назва – біригуалістична (двообрядова) унія, оскільки священики могли здійснювати богослужіння за православним або латинським зразком.

закінчуються аргументи о. Костельника, але з них видно, що для нього автокефалія і в Галичині повинна стати реальністю» [422; 397, к. 195].

Ситуацію намагалася тримати під контролем також польська поліція. Згідно з донесеннями, щодо процесу «українізації» – такому «шкідливому для польської справи» – «Апостольська столиця не давала жодних розпоряджень, жодної згоди, і взагалі про акцію немає жодної інформації» [397, к. 217]. Водночас представники поліційних служб висловлювали побоювання, що деякі українці вважають акцію українізації відомою Риму: «Митрополит Шептицький утаємничив до певного ступеня попереднього папу» [395, к. 44]. Але навіть вони відкидають можливість відкритої підтримки Римом прагнення глави ГКЦ. «З іншої сторони, – зазначалося у звіті, – окремі українці переконані, що «Апостольська столиця не чинила б у цьому напрямку жодних перешкод, оскільки акція передбачає лише заміну староцерковної мови українською, а не цілковите розірвання з Римом» [397, к. 217]. Оцінивши позицію А. Шептицького, польська поліція дійшла висновків: «Акція в напрямі українізації церкви може мати з політичного погляду надзвичайно важливе значення. Впровадження української мови до церковних обрядів має характер націоналізації, а тим самим може вплинути на зміцнення і встановлення українізму так, що церква буде вже не греко-католицького обряду, а українською церквою та стане для українського населення головним національним чинником» [397, к. 215 – 219]. Пильно слідкуючи за поїздкою глави ГКЦ, видання «Слово Польське» окреслило діяльність митрополита як «сепаратистську», спрямовану на організацію «національної церкви» [519; 397, к. 220].

Незважаючи на сумнівну участь Ватикану в процесі «українізації» ГКЦ, дискусії на сторінках галицької періодичної преси навколо цього питання лише наростали. Їх підживлювали відкриті листи від греко-католицьких вірних, які систематично публікувалися на сторінках українських і польських видань, про свою підтримку чи осуд діяльності греко-католицьких ієрархів, особливо А. Шептицького. Деякі з них мали відкритий антиватиканський характер, вони засуджували лояльне або недостатньо лояльне ставлення Риму до глави ГКЦ.

Неодноразово ГКЦ звинувачувалась у нелегальних контактах і переговорах із Ватиканом поза спиною Польщі. Так, у процесі обговорення кандидатури наступного вікарійного єпископа для греко-католиків Речіпосполитої взаємні звинувачення набули апогею. У запропонованій главою ГКЦ кандидатурі на цю посаду І. Бучка польські ЗМІ націоналістичного спрямування вбачали «неповагу до Варшави», оскільки вона не була попередньо погоджена з польською владою. Однак причини скандалу, організованого з подання польської влади, були глибшими. У документах польської служби безпеки зберігається донесення, яке розвіює останні сумніви у цьому напрямі. Львівський воєвода рекомендував організувати рішучу акцію проти кандидатури І. Бучка, «відомого ярого націоналіста укр., який до держави є і буде нелояльним, а на церковному ґрунті прагне до повної і загальної українізації гр. кат. церкви» [399, к. 78].

Безрезультатність урядової акції та призначення І. Бучка на посаду вікарійного єпископа переконало польську громадськість в існуванні міцної підтримки «для групи Шептицького» в оточенні папи Римського. У поліційних звітах навіть з'явилися припущення, що саме в цьому слід шукати пояснення того, чому «греко-католицьке духовенство не рахується з Польщею» [397, к. 28].

«Не дивно, що серед руського духовенства загострився політичний розлам, появилася нова цілком безпідставна назва: українсько-католицька», – зазначалося на шпальтах «Слова польського» у відповідь на оголошення в «Громадському голосі» про збір книг для парафіяльної бібліотеки та їхню пересилку до українського греко-католицького парафіяльного уряду [422; 397, к. 195]. «Виходить існує якась українська релігія грецького обряду», – скептично підкреслюється у статті [422; 397, к. 195]. Польська влада була переконана, що у масовому поширенні назви «Українська греко-католицька церква», її визнання у світі винна також Східна конгрегація. Вона перша із іноземних представництв звернулася до Перемишльського греко-католицького єпископа з офіційним листом-подякою «за надісланий Римському папі український альманах теологів, уживаючи титулу «До Й.Є. Коциловського, єпископа українців в Перемишлі»

[404, к. 675]. Пізніше в «Ниві» з'явилося привітання від імені редакції для А. Шептицького, «архієрея Української греко-католицької церкви» [404, к. 675].

Не піддаючи відкритій критиці Східну конгрегацію, противники таких змін намагалися обґрунтувати свої побоювання та донести їх до галицької громадськості. У бік греко-католицької митрополичої консисторії лунали звинувачення у монополізації ухвалення рішень, неврахуванні інтересів «русинів» тощо. Найбільш активну участь у громадській полеміці брав часопис «Поляк греко-католик», який нібито відстоював інтереси греко-католиків, поляків за національністю, та видання, що перебували під впливом русинських політичних сил. Полемізуючи з «Поляком греко-католиком», українська «Нива» радила всім «польським патріотам «грецького обряду», які не можуть заспокоїти в греко-католицькій церкві своїх національних потреб, прийняти латинський обряд і не морочити собі голови справами Церкви, яку опанували українці» [404, к. 676].

Важливо зазначити, що деякі польські помірковані видання висували пропозиції об'єднати українські та польські зусилля «у справі унії» шляхом створення для українців належних умов розвитку в Польській державі і досягти поваги представників національних меншин тощо [494, s. 546]. Ці нечисленні заклики постійно піддавалися гострій критиці з боку прихильників польських націоналістичних сил.

Інші українські видання, зокрема редакція «Українського вісника», користуючись ситуацією й намагаючись висвітлити «українізацію» ГКЦ у найбільш позитивному світлі, постійно підживлювала міф про «усесторонню підтримку Ватиканом» цього процесу, переконувала в його реальності. «У нас в Галичині піднімається чи раз то рішучіші голоси за українізацію нашого обряду, названого самим Римом «українсько-католицьким». Нависла вже пора подумати над дорогами і прийомами удоступнення нашого обряду не тільки «втаємниченим», але й широкому загалу, для якого церква стає тепер знову забором національної свідомості» [120, с. 3].

Однак аналіз джерел засвідчує про перебільшення ролі Ватикану в процесі «українізації» ГКЦ. Переговори Святого Престолу та греко-католицьких ієрархів на рубежі 20-х – 30-х рр. стосувалися насамперед унійних справ. Ватикан засуджував дипломатичну активність ГКЦ у політичних справах. Остаточні аргументи для підтвердження такої позиції Апостольська Столиця отримала в 1938 р. після набуття автономного статусу Карпатською Україною та намагання греко-католицької митрополії на чолі з А. Шептицьким встановити контакти з цією республікою.

Наприкінці 1938 р. всі проукраїнські газети Східної Галичини позитивно оцінили процеси в Чехо-Словаччині. Про ставлення А. Шептицького до зазначених подій указує привітання митрополита на ім'я прем'єр-міністра автономного уряду Карпатської України о. А. Волошина, розміщеного на шпальтах «Українського голосу». «Вістка про те, що Ви, Ексцеленціє, стали у проводі уряду Карпатської України – сповнила нас великою радістю... Пересилаю своє благословення», – передаються слова глави ГКЦ у газеті [269, с. 1]. Митрополит намагався задіяти всі свої контакти на міжнародній арені для створення позитивного іміджу Карпатській Україні.

За свідченням польських урядових документів, митрополит не лише морально, а й матеріально підтримував новостворену автономну республіку. Так, польська поліція підозрювала його якщо не в організації, так у мовчазній підтримці збору коштів для Карпатської Русі, що проводилися по греко-католицьких парафіях Східної Галичини. Поліційні звіти переповнені рапортами про арешти греко-католицьких священиків, які здійснювали такі збори, та їх засудження до 1 року ув'язнення [406, к. 96]. Повідомлення про вироки розміщувались у періодичних виданнях.

Отже, дипломатична місія ГКЦ на початку ХХ ст. хоча і не досягла своєї основної цілі – втілення ідеї української незалежності за підтримки світових держав, – однак вона сприяла зацікавленню світової громадськості питанням становища українського населення Східної Галичини. Дипломатична діяльність греко-католицьких ієрархів мала не лише релігійний, а й національний характер,

закріпивши у світі за ГКЦ роль «представника українських інтересів». Величезний авторитет ГКЦ серед українців та міцні дипломатичні контакти з світовими державними й релігійними лідерами не могли ігноруватися польською владою, що призвело до пошуків можливих шляхів українсько-польського компромісу в Польській державі. Аналіз дискусії на сторінках тогочасної періодичної преси навколо дипломатичних намагань А. Шептицького вказує на неоднорідність оцінок у польському та українському середовищі стосовно українського питання, що уможливило діалог між ГКЦ та польським урядом.

2.2. Участь греко-католицьких священників у внутрішньополітичному та громадському житті II Речіпосполитої

Міжнародні реалії та внутрішньополітична й соціально-економічна ситуація в II Речіпосполитій диктували необхідні прискореної інтеграції східногалицької української спільноти до польського суспільства, а також пошуку формату співпраці польської влади та ГКЦ. У свою чергу, греко-католицький єпископат за нових політичних обставин був зацікавлений у конструктивних відносинах із державною адміністрацією, без згоди і підтримки якої церкві було б важче зберегти і зміцнити свої позиції серед галицької пастви. «Держави приходять і йдуть у небуття, а церква лишається», – цей принцип визначав діяльність ГКЦ у міжвоєнний період. Одним із найпростіших і найреальніших способів налагодження відносин між церквою і владою було прийняття державною адміністрацією Польщі на себе фінансових зобов'язань із субсидування греко-католицького духовенства. Фактично з моменту отримання такої субсидії від польської влади кожен греко-католицький священник, незалежно від його політичних переконань, де-факто визнавав легітимність приналежності Східної Галичини до Польщі [337, с. 111].

Узявши на себе роль «захисника українських інтересів», ГКЦ було досить важко відмежуватися від політики. «На арені українського суспільно-політичного життя розвивається процес поступового зростання впливу греко-

католицького духовенства», – систематично підкреслювалося на сторінках польських видань у міжвоєнний період [467, s. 641]. Ця ситуація пояснювалася у середовищі української та польської громадськості не лише національним характером ГКЦ та високоосвіченістю українських священиків, а й протиставленням їхньої діяльності та світоглядних і суспільно-політичних орієнтирів комуністичній ідеології, що панувала на «Великій Україні». Тож не дивно, що у міжвоєнний період спостерігався значний вплив цієї релігійної інституції на функціонування найбільш впливових українських політичних партій, а також просвітницько-культурних організацій.

Український політичний рух не був однорідним. Зокрема, на сторінках галицьких періодичних видань постійно обговорювалася жорстка конкуренція між українськими політичними партіями. До початку 30-х рр. ХХ ст. під час загострення боротьби за впливи в українському суспільстві Українська соціально-радикальна партія (УСРП) серед аргументів проти свого основного опонента – Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) – активно використовувала звинувачення в клерикальному забарвленні його політики та «сліпій підтримці» урядових кіл [520, s. 679]. На підтвердження цих слів члени УСРП наводили приклади використання релігійних урочистостей для політичної мети, проведення богослужінь та панахид під час свят національного характеру, участі духовенства в організації українсько-польських переговорів. Та вже наприкінці 30-х рр. на тлі радикалізації політичного життя Східної Галичини суперечки між УНДО і УСРП перейшли у русло врівноваженого діалогу. А представники українських радикальних сил звинуватили вже обидві згадані політичні сили в угодовській позиції щодо влади [525, s. 281].

Серед політиків, членів т. зв. «Українського клубу», які відстоювали інтереси української меншості в польському сеймі (1928 – 1930 рр.), знаходимо прізвища багатьох священиків. Зокрема, о. Л. Куницький та о. М. Ганишевський брали участь у роботі постійно діючої урядової комісії суспільної опіки, а о. В. Пелих працював у петиційній комісії. О. Л. Куницький, на той час відомий церковний і суспільний діяч, видавець, співзасновник УНДО, був членом

морської урядової комісії [466, s. 679]. Всі вони активно долучилися до легальної боротьби за українську автономію в межах II Речіпосполитої.

За визначенням часопису «Національні справи», іншою особливістю життя українського суспільства в окреслений час є «пересунення національно-політичної праці до суспільних організацій» [536, s. 224]. Саме тому більшість українських громадських організацій, хоча і не виходили за межі свого статуту, мали яскраве політичне забарвлення. При цьому вплив духовенства на українські культурно-освітні та господарські товариства упродовж усього міжвоєнного періоду залишався на стабільно високому рівні.

Високий авторитет ГКЦ серед громадських організацій регіону стає очевидним, зокрема, при розгляді скандалу довкола «Союзу українок», що набув широко резонансу завдяки галицькій періодичній пресі. Позицію керівництва організації на чолі з М. Рудницькою щодо значення церкви в житті жінки часто критикували представники католицьких організацій. У такому ж руслі характеризувався союз на сторінках українських та польських видань, а саме як «репрезентація ліберального фемінізму, антикатолицького, навіть, антирелігійного характеру» [433, s. 250].

Ситуацію спровокував виступ М. Рудницької під час Українського конгресу жінок 25 березня 1934 р., на якому провідниця жіночої організації проголосила, що в «Союзі українок» немає місця для християнської ідеї» [433, s. 250]. Суперечки української громадськості навколо цього питання тривала кілька років. За твердженням польського часопису «Національні справи» керівництво ГКЦ запропонувало вихід із ситуації, що склалося невідповідності «Союзу» інтересам і вподобанням більшої частини українського католицького жіноцтва через створення нового альтернативного об'єднання. Так, у 1938 р. було засновано українську жіночу організацію «Дружина княгині Ольги», у статуті якої підкреслювалося: «Визнаємо велике значення релігії як однієї з найглибших проявів людського духу, а також значну роль Церкви як морального і державотворчого чинника...» [474, s. 448 – 449]. Однак на цьому дискусія не вичерпалася. Сильна опозиція в «Союзі» за підтримки духовенства, а також різке

скорочення грошових унесків внаслідок відтоку членів змусили керівництво «уточнити свої слова». В газетах з'явилося спростування за підписом М. Рудницької, де заперечувалося негативне ставлення керівництва «Союзу» до церкви та християнських ідеалів [451, s. 449]. Перебіг дискусії вказує на масову підтримку ГКЦ в українському галицькому суспільстві та високий рівень релігійності населення.

Серед головних тем, що дискутувалися на сторінках галицьких видань у 20-х рр. ХХ ст., перебувала також виборча реформа місцевого самоврядування і ставлення української громадськості до неї. Актуальність виборчої проблеми для українців польські видання вбачали в тому, що на території Східної Галичини «з 4000 сільських гмін 80 % не мали жодного самоуправління» [456, s. 49]. За умови переважаючого українського населення в селах регіону ця обставина надавала шанс українцям долучитися до управління повітами. На перешкоді українським планам стояв виборчий закон II Речіпосполитої, що захищав насамперед інтереси польського населення. У цій ситуації частина членів УНДО, критикуючи недосконалість виборчого законодавства, взагалі пропонувала українцям бойкотувати вибори [496, s. 158]. Однак під тиском релігійних чинників та аргументів небажаної втрати навіть мінімальних політичних прав у Польській державі такі плани було відкинуто. ГКЦ намагалася консолідувати українську громадськість напередодні виборів. Греко-католицькі єпископи видали відозви, в яких закликали українське населення до участі у виборах та поєднання українських сил [403, k. 48].

Для подолання натиску польських сил релігійні чинники в УНДО за активної підтримки митрополита А. Шептицького запропонували механізм українсько-єврейських переговорів із метою об'єднання зусиль української та єврейської громадськості під час виборів. Досягнення згоди та подання спільних списів могло призвести до отримання значної кількості мандатів, а відповідно – збільшувало шанси обох сторін на реалізацію своїх політичних програм [525, s. 281]. Щоб з'ясувати реакції населення на таку можливість, українські та єврейські галицькі видання навіть організували анкетування. Як зазначалося у

статті «Українська хроніка», що з'явилася на сторінках польського часопису «Національні справи», українські політичні кола вважали цю пропозицію реальною лише у випадку «радикальної зміни єврейської політики й тактики в Східній Галичині» [456, s. 50]. Єврейське населення мало перестати бути «авангардом колонізаційного походу на українські землі» [456, s. 50]. У відповідь єврейські кола закидали українцям антисемітські настрої.

Водночас прихильники об'єднання з українського боку підкреслювали, що жодна українська політична партія не має у своїх програмах антисемітських закликів, а основа єврейсько-українського конфлікту лежить винятково у господарській площині [526, s. 19]. До того ж, його прояви спостерігалися лише в окремих місцевостях Східної Галичини, де найбільш активно діяла українська кооперація та пропагувалося гасло «своє для своїх» [526, s. 67].

Навіть після убивства С. Петлюри представником єврейської національності С. Шварцбартом, що викликало хвилю обурення серед української громадськості, релігійні чинники українських політичних кіл надалі намагалися реалізувати обраний курс на зближення українців та євреїв регіону. Їх представники виклали свою позицію на сторінках газети «Діло»: «Не можемо оцінювати «ідеологічного боївника» лише з тої точки зору його приналежності до єврейської національності, стараємося з усіх сил зберегти пам'ять про Петлюру – водночас дивимося з оптимізмом на подальший розвиток українсько-єврейських стосунків» [491, s. 545]. Попри всі старання зацікавлених осіб українсько-єврейські переговори під час виборів 1927 р. та й надалі, зокрема в 1934 р., результативно завершилися лише в окремих місцевостях Східної Галичини. А успіхи українських політичних сил на виборах були досить скромними.

Діяльність греко-католицького духовенства в напрямі збереження національної ідентичності українців регіону суперечила інтеграційним планам польської влади та розцінювалася нею переважно під кутом зору «українського сепаратизму». До обов'язків кожного поліцейного відділку Східної Галичини входило збирання інформації про політичну належність українських священників

та їхню громадську діяльність серед вірних. Відповідні звіти із вказівкою конкретних прізвищ подавалися до МВС РП [410, к. 17 – 25].

У донесеннях та звітах Міністерства внутрішніх справ, переповнених величезною кількістю газетних вирізок, провідне місце відводилося характеристиці діяльності керівництва ГКЦ. «Ієрархія Грецько-руської церкви, починаючи від митрополита, а закінчуючи єпископами (за винятком о. єпископа Хомишина) – постійно намагаються протиставити себе потребам та інтересам держави, служачи винятково українським цілям, інколи навіть на шкоду церкві» [409, к. 341], – підкреслювалося на сторінках одного з документів.

Окрім глави ГКЦ, основними персонажами поліцейних донесень були єпископи І. Бучко та Й. Коциловський [406, к. 161]. Перший із них, який «під час канонічної візитації благословляв усіх присутніх парафіян, а також відсутніх, що сидять у в'язницях «як мученики української справи» [397, к. 46], постійно обвинувачувався польськими спецслужбами у відкритій націоналістичній позиції. МВС РП навіть пропонувалося докласти максимум зусиль, щоб усунути І. Бучка від єпископства [397, к. 46]. Водночас Й. Коциловський насамперед характеризувався як «ворог русофілів». До МВС РП з Міністерства релігійних визнань і загальної освіти (МРВіЗО) було передано цілу низку донесень греко-католицького кліру русофільської орієнтації зі скаргами на главу Перемишльської єпархії [397, к. 243 – 256].

Наслідуючи своїх ієрархів, на величезне обурення МВС РП греко-католицьке духовенство «навіть не намагалося дотримуватися лояльності до уряду» [395, к. 46]. Прояви такої неповаги польська поліція вбачала в українській мові офіційної кореспонденції греко-католицьких парохів до урядових структур, участі українського духовенства в панахидах на могилах січових стрільців, патріотичних промовах під час богослужінь, пропагуванні української мови викладання в школах, агітації проти перепису населення та участі в «польських виборах» у деяких місцевостях, небажанні окремих священиків згадувати президента РП та Польську державу в молитвах 3 травня тощо [405, к. 291; 406, к. 22].

Значного резонансу в пресі, набула полеміка навколо панахид у пам'ять Ольги Бесараб, української громадської і політичної діячки, звинуваченої в шпигунстві як на користь Німеччини, так і радянської України. Не витримавши тортур у польській в'язниці, О. Бесараб повісилася на українському рушникові 12 лютого 1924 р. Українці силами діаспори домоглися офіційного розслідування події та вивчення умов перебування політичних в'язнів у польських в'язницях. Однак слідство в справі загибелі О. Бесараб невдовзі припинили «за відсутністю складу злочину». Натомість її могила на Янівському цвинтарі в міжвоєнний період стала об'єктом паломництва українців, ім'я перетворилося у символ мучеництва за незалежну Україну, а жалобні богослужіння за душу О. Бесараб у роковини її смерті були завжди масовими.

Польська проурядова преса вбачала в цьому явищі антидержавний характер. Вона звинувачувала керівництво ГКЦ у підтримці богослужінь за «самовбивцю, яка в 1923/1924 брала участь в підпільно організованій акції проти управління в Польщі, в убивствах, шпигунстві на користь іноземних держав...». «З якої причини богослужіння набуло такого святкового характеру і для чого? Адже церковні канони взагалі забороняють здійснення таких богослужінь за самовбивць, а греко-католицькі священники згідно з Конкордатом зобов'язані лояльно ставитися до держави, а їх ієрархи мають навіть обов'язок повідомляти державу про кожну антидержавну акцію, про яку їм стане відомо», – наголошувалося на сторінках «Слова Польського» [428; 404, к. 29] (див. додаток Г).

Як зазначав «Кур'єр щоденний», деякі богослужіння перетворювалися у справжні маніфестації. «Завдяки попередній, сильній агітації за участю преси, афіш і листівок, що роздавалися в тому числі в державних гімназіях, храмах, церква заповнилася густим натовпом, який налічував близько 2000 осіб, переважно гімназистів та студентів. Коло т.зв. царських воріт виставлено чорний хрест, на якому висів терновий вінець, оздоблений червоним шарфом з відповідними написами. Під час жалобного богослужіння, що проводив о. Куницький разом з 4 священниками, декілька осіб у вибраній момент

розкидали в натовпі листівки», – описував з обуренням службу Божу в греко-католицькій церкві на вул. Раковецькій у Львові часопис [404, к. 634].

Місцеві відділи поліції також направляли до МВС РП та МРВіЗО деякі тексти проповідей греко-католицького духовенства для ілюстрації їхнього «антипольського налаштування». Серед них особлива увага приділялася службам з елементами української історії та висловленими побажаннями незалежності України [406, к. 38 – 39]. Така позиція польських органів влади, а також неофіційні звинувачення церковного керівництва ГКЦ у покриванні «антидержавної» діяльності свого духовенства викликала обурення деяких священиків. Так, у газеті «Діло» з'явився лист о. Л. Куницького, у якому священик, спростовуючи всі закиди польської преси, підкреслював: «...Редакційний провід повинний хіба знати, що Ординарій не є відповідальним за Богослужіння в парохії, а може хіба притягнути до відповідальності пароха, якщо він в тім вигляді канонічно провинився. Отже, кожен міг лише у формі повної чести, належної так достойній Особі, звернутися до Їх Високопреосвященства Митрополита-ординарія чи то з публічними, чи з приватними, явними чи тайними доносами, чи тільки зі скаргою на таке Богослужіння, яке на їх думку не відповідає канонам. Всяке інше атакування хоча б тільки «резиденції о. митрополита Шептицького» змушує нас до того, щоб не трактувати таких як поважного противника, тільки небезпечного повного їди ворога» [359, к. 20].

Серед проступків греко-католицького духовенства, які найчастіше обговорювалися на шпальтах польських видань, незрідка зустрічалися звинувачення українського кліру в масовій «крадіжці душ» [445]. Саме так кваліфікувався «злочин» греко-католицького священика, який українізував прізвища в метричній книзі, а також вчасно не повідомляв римо-католицького пароха про хрещення дітей зі змішаних родин, які за указом від 25 травня 1865 р. мали бути записані до римо-католицької віри незалежно від місця їхнього

хрещення*. МВС РП пропонувало доповнити чинне законодавство конкретними санкціями в цій справі та покласти відповідальність за збір доказів на римо-католицьке духовенство [412, к. 173 – 175].

Накладання штрафів на греко-католицьке духовенство за листування українською мовою з урядовими структурами в метричних справах навіть стала темою окремого засідання польського сейму 17 лютого 1936 р. Гарячу дискусію парламентарів викликав виступ д-ра С. Вітвіцького, який містив різкі звинувачення адміністративних органів у порушенні мовних прав українських священиків. На підтвердження своєї позиції посол звертався до Конкордату між Ваитмканом та Польською державою 1925 р., яким фіксувалося підпорядкування греко-католицького духовенства в питаннях виконання своїх обов'язків винятково церковній владі. У відповідь з'явилося роз'яснення МВС РП, у якому наголошувалося, що стосовно метрик – офіційних документів цивільного стану – українське духовенство виконує світські обов'язки перед державою, а отже, має здійснювати їх відповідно до польського права [411, к. 2 – 6].

Таким чином, на основі аналізу судових справ греко-католицького духовенства, які підтверджують інформацію галицьких періодичних видань, можна стверджувати, що найбільш поширеним проступком цієї категорії населення було порушення ст. 287 КК РП, а саме: внесення заздалегідь недостовірної інформації до урядової документації. В результаті «українізації метрик», наприклад, замість «Чаплінські» записували «Чаплинський», отримала вирок від 6 місяців до 2 років ув'язнення з відтермінуванням покарання до 5 років значна кількість українського священства. Найвища міра покарання – до 5 років ув'язнення, згідно зі ст. 152 КК РП, присуджувалася за «антидержавні виступи» з закликом до збройної боротьби за незалежність України [411, к. 424 – 437; 405, к. 20 – 105].

Для встановлення контролю над ситуацією в регіоні львівська поліція, окрім засобів тиску, пропонувала інші схеми боротьби з «національно

* Згідно з цим указом, за синами з мішаних родин визнається віровизнання їхнього батька, за **доньками** – матері. Однак інколи селяни не дотримувалися цього розпорядження і йшли в справах хрещення до **найближчого приходу**.

налаштованим духовенством». Насамперед місцевій владі рекомендувалося надати підтримку греко-католицьким священикам русофільської орієнтації, які відкрито противилися загальній українізації ГКЦ [397, к. 252 – 255].

Головним звинуваченням на адресу керівництва ГКЦ, що об'єднало прихильників русофільської течії та представників польського табору народовців, було використання церковних коштів цією релігійною структурою на політичні цілі. Саме на цій темі сфокусувалась увага українських та польських видань у на рубежі 20 – 30-х рр. [469; 397, к. 730]. Скандал розпочався з публікації, розміщеної на сторінках русофільського видання «Руський голос», про долю грошей, виручених ГКЦ від продажу церковної землі. Згідно з Конкордатом між Апостольською Столицею та II Річчесполитою 1925 р., польська влада отримала право вимагати від церкви частину церковних земель для проведення рільничої реформи. Враховуючи небезпеку втрати частини своїх земель безоплатно, ГКЦ в 1928 р. продала їхній нерегламентований залишок за 7 млн. зл. Спираючись на результати журналістського розслідування, редакція «Руського голосу» стверджувала, що основна частина цих коштів пішла на розвиток політичних партій та громадських товариств українофільської орієнтації. За даними статті, серед видатків також чільне місце посідало фінансування паперово-друкарського товариства «Бібліос» та українських періодичних видань, зокрема газети «Діло». Русофіли звинувачували керівництво ГКЦ у політичній заангажованості та в підтримці і захисті інтересів лише частини українського суспільства. Статтю передрукували майже всі польські видання народовців із відповідними коментарями. Газета «Слово народне» взагалі подала інформацію у рубриці «Фрагмент діяльності митрополита Шептицького», де поклала всю відповідальність за ситуацію на главу ГКЦ. Масштаби скандалу були настільки значними, що до Львова прибув папський легат о. д-р. Я. Гудечек [439; 397, к. 5]. Однак у ході проведеної ревізії жодних зловживань владою з боку греко-католицької митрополії виявлено не було.

Взаємними звинуваченнями конфлікт не вичерпувався. Як русофіли, так і українофіли намагалися використати населення для підтвердження правоти своїх слів [335, с. 81 – 85]. Періодичні видання, які представляли інтереси тієї чи іншої сторони, переповнені відкритими листами, де парафіяни звинувачували або підтримували діяльність свого пароха в напрямі українізації церкви чи організації національного життя на селі. «Від 9 літ працює у нас «пастир добрий» о. Іосиф Іванець з таким захопленням для самостійної «України-неньки», що в кінці дійшло до сего, що розполітиковані молокососи, щоби вдовольнити свого покровителя – єгомосця, нападають у церкві на руских людей з грубою лайкою і погрозами, що мало місце 15 лютого с.р. (1932 р. – *І.Г.*)... Якщо єгомосцеві можна закладати різні «Братства» і «кружки», в котрих шириться гниль і деморалізація, то нам вільно основати одну руску читальню, котра буде ширити межі нашим народом здорову науку, культуру і християнську любов до ближнього в руському дусі», – зазначається у листі парафіянина з с. Кудиновець Зборівського повіту, розміщеного на шпальтах русофільського часопису «Земля і воля» [244].

Думки духовенства українофільської орієнтації щодо своїх опонентів та їхньої підтримки з боку польської влади розділилися. Частина з них організувала Комітет греко-католицького духовенства Галичини (КГКД Галичини). Основним завданням Комітету була соціальна підтримка проукраїнського духовенства та їхніх родин, «боротьба з москвофільством» і відповідна роз'яснювальна робота серед вірних [404, к. 498 – 500]. Для досягнення цієї мети Комітет також почав видавати та поширювати серед українського населення Східної Галичини часопис «Ластівка», який одразу ж був заборонений владою, а існуючі накладі конфісковані як антипольські за змістом [404, к. 409 – 410].

Інші підтримували ідею пошуку компромісу, вважаючи цей конфлікт штучним і вигідним лише для польської сторони. Так, на шпальтах «Доброго пастиря» знаходимо заклик до греко-католицького духовенства: «Не підпомагаймо ліберальній пресі та відносимося з любов'ю й пошаною до тих, що називають себе «русинами», як також ревно підпомагаймо католицькій

організації й католицькій пресі, бо тоді вірні будуть придержуватися своєї Церкви й свого обряду» [118, с. 119 – 120]. Ідею підтримав часопис «Свобода» (тимчасова назва газети «Діло»), підкреслюючи, що тиском і зневагою не можна змінити «свідомості серед греко-католиків» [118, с. 119 – 120]. Не зважаючи на всі зусилля представників русофільської інтелігенції та деяких польських політичних сил, авторитет священників-українофілів на території Східної Галичини за активного сприяння керівництва ГКЦ постійно зростав.

У 30-х рр. ХХ ст. сторінки польських та українських видань рясніли інформацією про дискусію довкола можливого українсько-польського порозуміння. Поштовхом до активізації цього питання стала радикалізація частини українського політичного руху, зокрема діяльність Організації українських націоналістів (ОУН). Широке обговорення спричинив пастирський лист станіславського єпископа Г. Хомишина, підписаний 23 лютого 1931 р. та розміщений на перших шпальтах українських та польських галицьких видань. На 34 сторінках тексту греко-католицький ієрарх намагався обґрунтувати термінову потребу в українсько-польському діалозі. «Боронитися то нашій обов'язок, але в легальний спосіб... Уявіть собі, що одного дня зненавиджені українцями поляки ідуть від нас. І що тоді з нами буде? За кілька годин приходить за-за Збручу хмара більшовиків, які замикають наші церкви і перетворюють їх на будинки розваг або розпусти, духовенство і інтелігенцію частково постріляють, частково вишлють на Советські Острови, а сам народ занедбають і заб'ють у ньому все, що є людське, і зроблять із нього щось гірше, ніж було...» [461, с. 275]. «Національні справи» подають позиції різних сторін щодо листа Г. Хомишина: від щирої радості з боку ліберальних польських політичних сил та частини українського громадського руху до різкої критики на шпальтах українських націоналістичних видань, де єпископа звинуватили в прагненнях «зміцнити свою позицію серед польських урядових чинників» [461, с. 279].

Однак у ставленні до діяльності ОУН єпископ Станіславський не був самотнім. Г. Хомишина повністю підтримував його постійний опонент у внутрішньоцерковних справах митрополит А. Шептицький, який систематично в

30-х рр. ХХ ст. засуджував методи боротьби націоналістів радикального спрямування. На сторінках «Національних справ» цитувалися слова глави ГКЦ, опубліковані у «Меті», стосовно вбивства міністра внутрішніх справ ІІ Речіпосполитої 15 червня 1934 р.: «Вбивство міністра Перацького не може пояснити навіть найбільш смілива гіпотеза...» [527, s. 433]. При цьому зазначалося, що в останні тижні свого життя міністр «увійшов у контакт з українськими церковними і політичними колами», що було не вигідно для націоналістів [527, s. 433].

Після вбивства директора гімназії І. Бабія «за виховні методи, що унеможлилювали будь-які прояви конспірації на шкільному терені», [527, s. 433] з'явилося пастирське послання А. Шептицького, яке тогочасна преса назвала «Голосом Митрополита» [527, s. 434]. У листі, який вразив усе галицьке суспільство, різко засуджувалися будь-які терористичні акти. За підтримки релігійних чинників у Львові відбулася прес-конференція в редакції часопису «Діло», де 20 представників видавничих органів заявили свою негативну оцінку щодо політичних убивств [503, s. 283].

Наступним пастирським листом «Про застосування богослужінь для світських цілей» А. Шептицький заборонив використовувати служби Божі для політичних маніфестацій, а духовенству доручив публічно засуджувати намагання радикальних націоналістичних сил здійснювати пропаганду своїх ідей під час зібрань людей у церквах. Крім того, за кілька днів після вбивства І. Бабія в «Меті» з'явилася стаття «Національна річниця» за підписом А. Шептицького, спрямована проти «використання богослужінь під час національних річниць невідповідальними елементами» [501, s. 608]. Політична преса, за твердженням часопису «Національні справи», оцінила крок греко-католицького митрополита як політичну акцію, однак сам глава церкви заперечував подібне трактування на сторінках «Меті», зазначаючи, що це «урядовий (церковний – І.Г.) акт..., то боротьба не з ким, а чим» [432, s. 438]. Тобто звернення мало на меті залишити «храми лише для молитви».

На хвилі звинувачень у політичній заангажованості керівництво ГКЦ навіть перестало запрошувати представників держави на відкриті святкові богослужіння. Однак це викликало зворотну реакцію польської громадськості. Деякі провладні видання розцінили цей жест ГКЦ як неповагу до польських властей в регіоні [396, к. 35 – 36]. «Потрібно заявити, що зламання традиції участі війська в святі Йордану має риси антипольського виступу, оскільки йде також про недопущення представників гміни. Після таких подій не залишається нічого іншого як вимагати перегляду Конкордату в частині, що стосується Греко-кат. церкви або теж відкликання львівського церковного владики, який порушив основну засаду Католицької церкви – «всяка влада від Бога», – наголошувалося на сторінках польського видання «Поляк греко-католик» [470; 397, к. 965].

Значна кількість українських видань підтримала А. Шептицького. Зокрема, в «Бескиді» з'явилась публікація «Висока гідність священика», де редактор видання о. О. Орський намагався пригадати духовенству Східної Галичини, що священик є насамперед духовною особою і його життя та діяльність не повинно суперечити його покликанню. «Завдання священика бути посередником між Богом і людьми, приносити жертву Богу, заносити молитву до неба і учити всіх... Багато нарікань на духовенство походить звідси, що воно не хоче піти на руку неоправданим домаганням світських людей. Не забуваємо, що ворог Христа старається в нинішній час передусім підкопати повагу священика, бо знає стару правду, що «ударю пастиря і розбіжиться стадо овець» [32; 357, арк. 8].

Станіславський єпископ, як зазначалося в «Національних справах», ужив більш радикальних заходів, заборонивши духовенству брати участь у світських організаціях. Обурення розпорядженням на терені єпархії набуло таких розмахів, що Г. Хомишин був змушений дати роз'яснення свого пастирського листа. На його думку, входження особи духовної до громадської організації на правах рівноправного члена робить священика залежним від її керівництва і тим самим підпорядковує церкву тим політичним силам, які очолюють відповідну установу. Парох, за твердженням єпископа, має моральне право на дорадчий голос у

кожній громадській організації без входження до її лав. Крім того, Г. Хомишиним були також видані розпорядження, що забороняли відправляти богослужіння на світських урочистостях [431, s. 641 – 642].

Польська громадськість, висловлюючи занепокоєння політичною заангажованістю українського духовенства, вітала позицію Г. Хомишина. Водночас її представники були незадоволені відсутністю офіційної заборони участі своїх священників у політичному житті Східної Галичини з боку митрополита А. Шептицького. «На жаль, лише Станіславський єпископ, Григорій Хомишин, видав пастирський лист супроти політичної діяльності духовенства його єпархії, що забороняє під страхом дисциплінарного покарання членство духовних осіб у світських товариствах», – зазначалося в «Газеті польській» [404, к. 680]. «Виражаємо переконання, що в інтересах католицької церкви митрополит А. Шептицький захоче в'яснити політичне становище в Східній Малопольщі в пастирському листі до вірних українців», – наголошувалося в польському «Веку новому» [357, арк. 199].

На сторінках газети «Діло» з обуренням писали: «Польська преса, а саме недавно організований львівською ендецією «Дженнік Львовський» та останнє число «Веку нового», оправдуючи польське громадянство перед закидами, що воно не має доброї волі спричинитися до нормалізації польсько-українських взаємин, що головню самі українці винні, чому саме такі невідраді польсько-українські взаємини панують» [27; 357, арк. 3]. Водночас українська преса рішуче стала на захист глави ГКЦ. Однак постійні звинувачення з боку проурядової преси не заважали польській владі просити митрополита А. Шептицького використати свій авторитет для пропаганди необхідності участі в державній позичці 1923 р. серед українців регіону [407, к. 10].

На основі аналізу періодичних видань міжвоєнної доби можна стверджувати, що керівництво ГКЦ не лише перебувало в курсі перебігу українсько-польських переговорів 30-х рр. ХХ ст., а й виступало активним їх учасником. Для кращого розуміння позиції керівництва цієї релігійної інституції в справі нормалізації українсько-польських відносин доцільно розглянути

інтерв'ю митрополита А. Шептицького для польського часопису «Польсько-українських бюлетень». Насамперед, глава ГКЦ високо оцінив діяльність згаданого видання на шляху примирення українців і поляків. «Вважаю, що таку нову, сміливу, відповідальну перед історією місію виконує «Польсько-український бюлетень». Я переконаний теж, що праця Панів не є легкою, – вказати правду і нам, і своїм землякам, – у часах, коли правду не зовсім люблять і не завжди охоче слухають її. Читаючи «Бюлетень» не раз відчуваю, що не одну гірку правду стараєтесь, панове, подати в таку оплатку, щоб можна її проковтнути...», – підкреслив на початку розмови глава ГКЦ [139; 357, арк. 35].

Оцінюючи досягнення переговорного процесу, митрополит заявив: «Безперечно, можна відчутися деяке розрядження у польсько-українських відносинах. Маю враження, що обидва громадянства є вже втомленими нестерпним станом, який триває вже стільки літ. Однак не обманюю себе, що є тут велике поле для праці для усунення взаємного недовір'я, взаємної нещирості, жалів, – на жаль, страшно багато слухних претензій...» [27; 357, арк. 35].

Редакцію часопису дуже цікавила думка глави ГКЦ щодо можливих шляхів прискорення процесу нормалізації міжнародних відносин у регіоні. У відповідь представники часопису почули наступне: «Ваше питання входить в ділянку, яку я пильно оминаю: ділянку політики. Вважаю, що прилюдно висловлюватися мені на цю тему ще тим більше зайво, що при кермі уряду і національної політики стоять тепер мужі, які висловлюють свій поважний підхід до української проблеми, що й по українській стороні найде прихильний відгук. Треба молитися до Всевишнього, що ті зусилля і добрі заміри не були змарновані, ані знівечені...» [27; 357, арк. 35].

У той час, коли вище духовенство ГКЦ очолило переговорний процес між українськими і польськими політичними силами, позиція духовенства на місцях була різною: від антипольських промов під час богослужінь, особливо на день незалежності, до закликів порозуміння між представниками усіх національностей у своїх парафіях [467, s. 720].

Спрямованість ГКЦ на українсько-польський діалог розглядалася поліцією регіону з підозрою. Адже до МВС РП часто надходили донесення про поширення молодими людьми листівок ОУН у греко-католицьких церквах [414, к. 249]. При цьому рідко враховувався той факт, що церковні заходи для поширення націоналістичної літератури було обрано не випадково. Саме церкви були місцем найбільшого скупчення українського населення місцевості. Цю ситуацію не змінили низка офіційних пастирських листів за підписами греко-католицьких ієрархів супроти терористичних актів українських радикальних сил. Так, у пастирському посланні від 13 листопада 1930 р., який був усебічно проаналізований МВС РП, керівництво закликала польську владу не ототожнювати все українське населення з радикально налаштованими окремими її групами, а також зверталосся до вірних з пересторогою від політичних провокацій [404, к. 608 – 611].

Отже, на сторінках періодичної преси Східної Галичини міжвоєнного періоду постає образ ГКЦ як політично впливової, фінансово незалежної релігійної структури. Постійне зростання авторитету греко-католицького священика серед свої вірних через виконання ним одночасно декількох суспільних функцій було яскравою характеристикою тогочасного українського галицького суспільства. Ці обставини не завжди враховувалися польською владою, що стояло на перешкоді українсько-польському діалогу в межах II Речіпосполитої.

Політична активність ГКЦ як на внутрішньополітичній, так і міжнародній арені постійно перебувала в епіцентрі уваги періодичної преси. Спектр її оцінок мав широкий діапазон і коливався від відкритого осуду до всебічної підтримки та залежав насамперед від політичної спрямованості, а не національного характеру того чи іншого видання.

Зокрема, польська проурядова преса, розгорнувши акцію спротиву «політизації ГКЦ», вбачала в кожному кроці греко-католицького керівництва стосовно захисту українських інтересів у межах II Речіпосполитої лише сепаратистські, антидержавні тенденції. Переважно у негативних барвах

подавався матеріал про політичну активність А. Шептицького та його оточення на сторінках радикальних українських та русинських часописів, які звинувачували церковне керівництво в ігноруванні інтересів окремих представників як їхньої пастви (русофільське духовенство й вірні), так і народу, до якого вони належать (робітничий клас, соціалісти тощо). Українські видання поміркованого демократичного табору всебічно висвітлювали діяльність її духовенства, намагалися ще активніше залучити його до політичного життя в регіоні як найбільш прогресивних і освічених представників українського народу. Українська преса релігійного характеру представляла політичні кроки ГКЦ, насамперед, як прояв піклування за своєю паствою, вбачаючи в церкві єдину реальну силу на міжнародній та внутрішньополітичній арені. Високо оцінювала намагання керівництва ГКЦ налагодити українсько-польський діалог польська преса поміркованого табору. Незважаючи на різні оцінки, усі галицькі видання визнавали величезний авторитет ГКЦ серед українського населення регіону і розглядали її керівництво як впливового гравця на внутрішньополітичній та міжнародній арені.

РОЗДІЛ 3

СТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ПРАЦІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

3.1. Підтримка українського села

Політичні зміни в регіоні після Першої світової війни не принесли бажаних змін у соціально-економічну сферу. Землі, на яких проживали українці, становили майже 25 % всієї території II Речіпосполитої [315, с. 514]. Однак за своїми економічними характеристиками вони залишалися аграрною периферією, що забезпечувала інші регіонами держави дешевою сировиною. Соціальна стратифікація населення лише підтверджував цей статус. Майже 80 % населення Східної Галичини були селянами [138, с. 1]. Порівняно з заселеними переважно поляками територіями, де селяни становили близько 50 % [315, с. 514], таке співвідношення лише підтверджувало важливість економічних змін у межах Східної Галичини для населення регіону. Ситуація ускладнювалася наслідками повоєнної руйни, світовою економічною кризою, відголоски якої були досить відчутні в II Речіпосполитій, а також дискримінаційною економічною політикою польського уряду щодо національних меншин.

За таких умов гасло «Спирайся на власні сили!» стало найбільш часто вживаним на сторінках галицької періодичної преси, незалежно від її національної спрямованості. «Повоєнна судьба нашого селянства – це безперечно найважливіше питання нашого народного життя, оскільки повоєнна доля українського галицького селянства, це тим самим доля всього нашого галицького українського громадянства. Нашим обов'язком є докладно роздивитися в цій важливій питанню та знайти найвідповідніші засоби організації селянства», – наголошувалося на шпальтах видання «Українське життя» [192, с. 2 – 3].

Серед найбільш дієвих засобів для досягнення бажаних економічних змін українська інтелігенція регіону виокремлювала подальший розвиток кооперативного руху. Підтвердження цього знаходимо в огляді матеріалів польського часопису «Національних справ» про українську кооперацію на території Східної Галичини в міжвоєнний період. У ліберальному періодичному виданні зазначалося, що «повоєнна відбудова українського суспільства розпочалася саме з створенням у Львові «Крайового комітету організації кооперативів» та відкриттям його регіональних представництв» [478, s. 217]. Редакція відзначила активну участь в «економічній реанімації» регіону священнослужителів УГКЦ, які часто були єдиними представниками інтелігенції в українському селі.

Відродженню української кооперації також сприяло ухвалення на першій сесії польського сейму 29 жовтня 1920 р. кооперативного закону, який зрівняв у правах усіх зацікавлених у розвитку приватного сектора. Крім того, при Міністерстві фінансів II Речіпосполитої розпочала діяльність Державна кооперативна рада, що складалась із представників національних та регіональних кооперативних союзів [315, с. 515]. Ці обставини дещо розширили основні функції кооперативного руху: кооператив став не лише символом прогресу, а й знаряддям самоврядування та економічного самозахисту.

Важливу роль у процесі організації української кооперації на території Східної Галичини відігравав Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК), утворений у 1928 р. в результаті реорганізації відомого ще у довоєнні часи Крайового союзу ревізійного. На перших загальних зборах оновленого товариства було проголошено основну мету його роботи: формування розгалуженої мережі відповідних відділень, які б «охопили усі навіть дуже віддалені галицькі села» [478, s. 220]. Досягнення поставленої мети вважалося можливим лише за умови об'єднання усіх сил української сільської інтелігенції, зокрема й духовенства.

Насамперед товариство заручилося підтримкою керівництва УГКЦ. Так, під егідою митрополита А. Шептицького у Львові щорічно відбувалося «Свято

штандарту української кооперації», на якому проголошували привітання найуспішнішим представництвам [504, s. 269]. Ініціативу глави Греко-католицької церкви було підтримано в регіонах, де також стали проводити регулярні повітові кооперативні свята, які обов'язково супроводжувалися святковими богослужіннями. Деякі із них митрополит відвідав особисто, вітаючи селян із досягненнями у справі організації української кооперації.

Водночас на сторінках періодичної преси розгорнулася широка пропагандистська кампанія не лише щодо участі українського селянства в кооперативному русі, а й духовенства в його організації. Так, на шпальтах українських видань публікувалися відкриті листи від парафіян із відповідними закликами до священників, а інколи із жорстким осудом їхньої пасивності. «Село не вдоволене своєю інтелігенцією. Відчувається це на місцях у розмовах із селянами, скаргою на сільську інтелігенцію зачинається і кінчається кожний селянський лист до редакції, – зазначається у газеті «Діло». – Невдоволена головно молода генерація, отже, елемент найбільш рухливий і найбільш охочий до праці. Він потребує уваги і проводу. І рідко-де стрінете священника чи учителя, що пішов би на зустріч бажанням села... Тому з таким пієтизмом згадують селяни тих священників чи вчителів, що без впину вештаються по повіті, розбурхуючи села...» [127].

Водночас подавалась інформація про досягнення духовенства в справі організації кооперації на селі. «Пароху о. Т. Татомирові вдалося заснувати кооперативу [с. Старий Кропивник Дрогобицького повіту – Г.І.]. Селяни не вірили, але кооператива розпочала свою діяльність і розвивається дуже гарно, завдячуючи те як місцевому пароху, який майже всю працю переняв на себе, так і місцевому управителеві школи і членам Управи», – наголошувалося у статті «Ліпше пізно, як ніколи», вміщеної на сторінках «Господарсько-кооперативного часопису» [162, с. 6]. Газети також рясніли життєвими історіями відомих українських кооператорів – священників.

Активна участь греко-католицького духовенства сприяла розвитку кооперативного руху на теренах Східної Галичини. Якщо в 1921 р. у регіоні

налічувалося лише близько 580 українських кооперативів, то у 1928 р. їх кількість зростає до 2500, а у 1939 р. становила близько 4000 [315, с. 516]. Так, згідно з документами польських владних структур, на 1934 р. РСУК об'єднав 3228 сільських кооперативів, із них 1157 – у межах Львівського воєводства, 29 повітових кооперативних союзів [414, к. 14]. Загальна кількість членів кооперативів станом на 1934 р. сягала 450 тис. членів, а за п'ять років у (1939 р.) – уже понад 700 тис. Кооперативи забезпечували роботою понад 15 тис. українців [414, к. 14].

Аналізуючи особливості розвитку української кооперації в 1920 – 1930 рр., невідомий автор на сторінках «Господарсько-кооперативного часопису» влучно підкреслив її «господарсько-споживчий характер» [122, с. 1]. У міжвоєнну добу кооперативи об'єднували переважно сільських споживачів, торговельні організації, що впливали на формування ціни на сільськогосподарські продукти і готові вироби. Серед основних напрямів кооперативного руху автор виокремлює: молочну кооперацію під егідою «Маслосоюзу»; споживчу кооперацію, яку представляли сільські споживчі і торговельні спілки, об'єднані в «Центросоюз»; кредитову кооперацію на чолі з «Центробанком»; кооперативи зі збуту тварин, що співпрацювали з міськими торговельними спілками в рамках «Народної торгівлі» [122, с. 1].

Найбільш динамічного розвитку в міжвоєнний період досягли молочні кооперативи «Маслосоюзу». Їм удалося опанувати не лише східногалицький, а й значну частину загальнодержавного польського ринку. Майже кожні збори спілки, як зазначають періодичні видання, розпочинались із рефератів про діяльність та досягнення «піонерів українського кооперативного молочарства», зокрема оо. Л. Горалевича, О. Нижанковського, С. Бюрчака, О. Барановського, О. Мироновича та інших [117, с. 2 – 3; 4, с. 4]. І хоча, починаючи з 20-х рр., до керівництва в союзі приходять нова генерація галицької світської інтелігенції – переважно колишні старшини УГА, які деякий час перебували в еміграції і набралися досвіду в іноземних молочарських та агрономічних школах, —

авторитет греко-католицького пароха в сільських молочних кооперативах залишався міцним.

Європейська освіта нового керівництва «Маслосоюзу» та авторитет місцевого духовенства дали змогу здійснити успішну реформу українського молочарства. Молочні відділи перетворилися в окремі кооперативи, стали охоплювати 10 – 20 сіл, мали свої пункти прийому молока і сметани, куди щоденно зливали до 5 тисяч літрів цього продукту [390]. За даними «Господарсько-кооперативного часопису», в 1928 р. до «Маслосоюзу» надійшло 969 198 кг масла, в 1929 р. – 1 615 374 кг (близько 161 товарний вагон). У 19 крамницях союзу в 1929 р. було продано 500 тис. кг масла. Крім цього, реалізовувалися й інші товари: молоко, сир, сметана, яйця, мед, бринза [117, с. 2 – 3].

У 1926 р. «Маслосоюз» розпочав експорт молочних продуктів за кордон: перших 48 тис. кг масла було поставлено до Чехо-Словаччини та Австрії. Лише упродовж 1929 р. «вислано за границю (головно до Англії) 399 295 кг масла, що становить близько 40 вагонів» [117, с. 2 – 3]. Загальна кількість членів районних молочарень наприкінці 30-х рр. досягала 200 тис. осіб. У 1936 році торговельний оборот українських молочарських спілок майже вдвічі перевищував виторг такої ж кількості польських кооперативів і становив 8,36 млн. польських злотих [390].

Трансформації внутрішньої структури української кооперації в міжвоєнний час сприяв прискорений розвиток споживчо-сільськогосподарського кооперативного руху. Так, у 1939 р. із загальної кількості близько 4000 кооперативів 2360 були саме споживчо-рільничими [315, с. 516]. У цій сфері найактивніше діяли: «Центросоюз» – об'єднання постачальних та збутових кооперативів продовольчої й промислової продукції, а також товариство «Сільський господар», що займалося не лише торгівлею сільськогосподарськими машинами, штучними добривами і насінням, а й здійснювало просвітницьку діяльність серед селян [414, к. 14 – 15].

Особливу увагу галицькі видання надавали українському господарському товариству «Сільський господар», яке мало міцні зв'язки з ГКЦ упродовж усього

періоду свого існування. Товариство було засноване ще в 1899 р. у м. Олесько Золочівського повіту греко-католицькими священиками о. Томою (голова товариства до 1908 р.) і о. Юліаном Дуткевичами з метою захисту інтересів селян та поліпшення їхнього добробуту шляхом проведення просвітницької роботи на селі для підвищення продуктивності сільського господарства [28, с. 621].

Новий етап у розвитку товариства розпочався в 1927 р. завдяки сприянню Спілки українських агрономів та фінансовій допомозі української кооперації. До 1920 р. діяльність «Сільського господаря» в межах II Речіпосполитої взагалі була заборонена польською владою. Дозвіл на розгортання своєї роботи товариство отримувало довго, постійно наражаючись на звинувачення в політичній заангажованості з боку польських національних сил. «Українська кооперація, згідно з ідеями її організаторів, становить фундамент не лише економічної, а й політичної розбудови українського народу», – зазначається на шпальтах видання «Слово національне» [439; 397, к. 5]. Керівники польської поліції висловлювали побоювання, що «Сільський господар» міг стати прикриттям для українських націоналістів, джерелом їхнього фінансування [414, к. 14 – 15]. Водночас українські видання поширювали інформацію про те, що надалі своєму функціонуванню товариство завдячує саме митрополиту ГКЦ А. Шептицькому, який, нібито, втрутився в справу [63, с. 7].

Згаданий факт видається досить реальним, якщо взяти до уваги, що провідну роль в організації роботи «Сільського господаря» відігравали українські священики. Це підтверджує, зокрема, перебіг перших загальних зборів Крайового господарського товариства «Сільський господар», які відбулися 20 грудня 1929 р. у м. Львові. 166 делегатів із усіх куточків Східної Галичини обрали керівництво товариства: Головну раду, Президію та виконавчий орган – Дирекцію. За результатами відкритого голосування Раду очолив о. мітрат Т. Войнаровський, а до її складу увійшов о. С. Онишкевич. «За заслуги у справі поширення сільськогосподарської культури» почесними

членами Ради було обрано о. В. Цебровського, о. О. Лецького, о. С. Онишкевича та о. Й. Раковського [113, с. 7].

На Господарській нараді товариства у Львові в 1930 р. о. Т. Войнаровський проголосив основні завдання «Сільського господаря» за умови економічної кризи. Голова Ради закликав селян до «масової організації сільськогосподарських кооперативів (млини, м'ясарні, переробка льону і конопель, пекарні тощо) та переходу на рентабельніші галузі господарювання (молочарство, беконярство, городництво, промислові рослини)» [60, с. 3]. Упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст. кількість філій «Сільського господаря» постійно змінювалася в залежності від лояльності влади до роботи товариства та становила на 1927 р. 52 філій, у 1939 р. – 60 філій [28, с. 621].

«Польсько-український бюлетень», аналізуючи господарське життя українського населення II Речіпосполитої, звертав увагу на співпрацю «Сільського господаря» та «Центросоюзу» в організації збуту продуктів рільництва, а також забезпечення села необхідними споживчими і рільничо-господарськими товарами. На спільному з'їзді у грудні 1930 р. було вирішено докласти максимальних зусиль для отримання можливості доставляти на постійній основі рільничу продукцію для потреб польської армії та організації необхідної мережі магазинів у регіоні. Водночас редакція поміркованого польського часопису висловила сповідання, що «коли військова влада дізнається про перешкоди на шляху налагодження постійних поставок товарів у армію, неодмінно докладе максимум зусиль для їх подолання» [533, s. 547; 522, s. 10].

Значну частину сільських кооперативів «Центросоюзу» та філій товариства «Сільський господар» очолювали греко-католицькі парохі. Так, загальні збори кооперативу «Спільний млин» у Золочеві одногolosно обрали головою товариства о. А. Яновича [215, с. 1]. Парох Т. Татомирів не лише заснував кооператив у с. Старий Кропивник Дрогобицького району, а й довгий час був його незмінним керівником [4, с. 4]. Священик користувався величезним авторитетом серед населення парафії за свою розважливість і розпорядливість у питаннях господарювання. Завдяки активній праці о. Т. Татомирів про

с. Старий Кропивник дізнались у всьому регіоні. Це був перший кооператив, який «признав лядові борги руйнуючими. Закликав продавати товари виключно за готівку» [162, с. 6]. «Господарсько-кооперативний часопис» рекомендував брати приклад із старокропивнянських селян, оскільки їхній досвід «учить жити людей так, як вистачає їм грошей, а не в борг» [162, с. 6]. При цьому селяни-виробники отримували готівку, частину якої могли вкладати в підвищення рентабельності свого господарства. Ідея була високо оцінена на сторінках «Польсько-українського бюлетеня» [498, s. 523].

Кооперативний рух на Бузеччині очолювали о. Ковальський і д-р Струпинський [241, с. 12]. Центром освіти селянства стала філія «Сільського господаря» в Журавні, організована о. Пилипчуком. На господарських нарадах філії регулярно «читалися реферати на господарські актуальні теми» та проводилося їх публічне обговорення. У дискусії про методи організації селянства, цінову політику брали участь парохі з сусідніх сіл: о. Мельник із Вишнева, о. Бондар з Ялівець, о. Бараник із того ж Журавна та зацікавлені селяни [59, с. 13]. Діяльність споживчих кооперативів і товариств перебувала під пильним контролем влади, а їхні наради іноді навіть закінчувались арештами [291, с. 16].

Важливу роль у розвитку української кооперації відігравали кредитні спілки, які надавали позики іншим кооперативам або приватним господарям під незначні відсотки. Так, лише в 1929 р. кредитами «Центробанку» скористалося 119 союзних кооперативів [117, с. 2 - 3]. «Центробанк» був відомим кредитовим союзом у регіоні, який станом на 1934 р. охоплював 772 кооперативи зі спільним фінансовим обігом у 6 864 000 зл. [414, к. 16]. Однак, незважаючи на активну діяльність союзу, його ресурсів не вистачало для задоволення кредитових потреб усіх бажаючих. Як зазначає «Хліборобський шлях», «на допомогу «Центробанку» прийшли «Земельний гіпотечний банк» та кооперативний банк «Дністер», запровадивши програму спільного кредитування. Для координації роботи кредитних товариств було створено наглядову раду, до якої увійшли

відомі постаті кредитної кооперації о. А. Пеленський та о. Д. Лопатинський [117, с. 2 -3].

Роль ГКЦ у фінансовому житті краю яскраво відображають статті про банківську діяльність та функціонування кредитних спілок. Образ заможної впливової структури у свідомості читача підкріплюється наведенням окремих цифр. Так, у статті «Національні меншини в Польщі. Українці» зазначається, що банківський сегмент галицького ринку досить швидко опановується церковними колами. Так, 90% акцій «Земельного іпотечного банку» вартістю 5 млн. зл. перебувають у власності греко-католицької митрополичої курії, а до складу членів управління з 1934 р. входив о. Й. Сліпий [467, s. 641]. Сума річного балансу банку станом на 1934 р. сягала 9 023 000 зл., розмір доходу – 596 458 зл., чистий прибуток – 33 806 зл. [414, к. 16].

Керівництво ГКЦ брало також активну участь в організації та діяльності кооперативного банку «Дністер», а о. д-р В. Левицький був членом його правління [467, s. 640]. Згідно з урядовими звітами, в 1934 р. капітал цього банку становив 1 600 000 зл., сума річного обороту – 45 000 000, чистий прибуток – 29 400 зл. [467, s. 641]. Даючи характеристику діяльності кредитних спілок, «Польсько-український бюлетень» констатував стабільну динаміку їхнього розвитку впродовж 20 – 30-х рр. Уже в 1921 р. «зібрання акціонерів «Дністра» ухвалило рішення про поширення своєї діяльності на всю територію польської держави» [454, s. 535]. При кооперативному банку діяло також одноіменне страхове товариство, основним обов'язком якого став захист коштів вкладників. Часопис підкреслював, що страхове товариство «Дністер» було повністю підконтрольне ГКЦ.

Стабільний приріст оборотного капіталу кредитних спілок забезпечувала акція ощадності, організатори якої закликали селянство до здійснення дрібних вкладів. Владники отримували право не лише отримати свої кошти назад із незначними відсотками, а й можливість оформлення швидкого кредиту тільки за наявності поруки [191, с. 7]. Просвітницьку роботу стосовно кредитів та вкладів по селах здійснювало переважно греко-католицьке духовенство. Так, ощадно-

кооперативна спілка «Селянська поміч» в с. Сприня «завдяки допомозі й праці о. В. Крайчука вибилась на передові позиції кооперативного змагання в Самбірщині» [308, с. 8]. Упродовж 1929 р. вона видала кредитів своїм членам на суму 2500 зл., що є досить значною сумою для бідного гірського села з малочисельним населенням. Таких результатів було досягнуто за допомогою «акції збірок дрібних ощадностей», організованої греко-католицьким парохом. Вона проводилася таким чином: «Село поділено на 4 райони між 4-ма збірщиками, які безплатно кожної неділі збирають по хатах дрібні ощадності в грошах і в натурі (яйцями)... Всіх вкладників 158 осіб». У результаті проведення цієї акції лише упродовж 11 збірок сільська кредитна спілка отримала 608, 69 зл. і 1324 шт. яєць на суму 109,04 зл. [308, с. 8].

У боротьбі за ринки збуту основним конкурентом польської та української споживчої кооперації виступали єврейські приватні підприємства, торговельні фірми, окремі дрібні підприємці. На кін. XIX – поч. XX ст., як свідчить статистика, середня чисельність євреїв у Східній Галичині становила близько 13%, але в окремих містечках могла сягати 60 – 70%. У міжвоєнну добу на цих у таких містах, як Львів (на 1939 р. єврейська громада цього міста налічувала близько 150 тис. осіб), Станіслав, Дрогобич, Тернопіль, Коломия, Золочів та інших, мешкало більше євреїв, ніж українців за чисельністю ця етнічна група поступалася тільки полякам [52, с. 47]. По селах кількість єврейського населення була незначною, однак часто саме в їхніх руках зосереджувалася місцева торгівля.

Українсько-польсько-єврейська конкуренція залишалася однією з провідних тем, що обговорювалася на сторінках періодичної преси Східної Галичини. Галицькі видання, дискутуючи між собою, намагалися з'ясувати всі особливості такого протистояння та встановити всіх зацікавлених учасників конфлікту [502, с. 2]. Першими до кардинальних масових дій вдалися поляки, проголосивши акцію бойкоту єврейських магазинів та закликавши населення Східної Галичини «купувати лише в християнських магазинах» [484, с. 8; 258; 397, к. 47]. Ці заклики підтримала також частина української інтелігенції, яка

вважала єврейські підприємства головним конкурентом української кооперації [406, к. 58 - 59]. Основним гаслом української акції стало: «Свій по своє до свого!». У свою чергу, єврейська громада Східної Галичини, визнаючи «постійно зростаючу економічну конкуренцію з боку українців» шкідливою, намагалася відшукати свої засоби врегулювання ситуації на свою користь [502, s. 2].

Інші українські громадські діячі, а серед них і керівництво ГКЦ, вбачали в цьому конфлікті лише негативні перспективи для розвитку українського кооперативного руху. 21 грудня 1937 р. українська газета «Діло» опублікувала статтю, в якій ґрунтовно було викладено позицію цієї групи української інтелігенції. У публікації пояснювалося, що заклики поляків «купувати лише в християнських магазинах» чи «католик до католика» насправді не означали співпрацю українських та польських споживчих і торговельних спілок. «На практиці ця акція проводиться лише на користь польських торговельних одиниць», – підкреслюється у статті [258]. Таким чином, «українські і жидовські склепи опинилися на одній лінії польської офензиви, хоча до відкритих пікетів перед українськими склепами ще не дійшло...» [258]. Крім того, автор публікації попереджував, що подібні дії з боку українців неодмінно викликають відповідну реакцію з боку єврейського населення.

Побоювання газети «Діло» розділяла редакція поміркованого польського видання «Польсько-український бюлетень», вважаючи «незаперечним фактом те, що українці опинилися під бойкотом із обох сторін – і польської, і єврейської» [484, s. 8]. Водночас польський часопис також нагадав українському виданню, що його редакція неодноразово друкувала статті із закликами «Свій до свого!», які також сприяли загостренню загальної ситуації. У відповідь редакція української газети пояснила, що, пропагуючи гасло «Свій до свого», «Діло» «завжди стояло на становищі позитивного характеру цього гасла і для цього завжди різко виступало проти всіх проявів бойкоту і гвалту зі сторони українського господарчого патріотизму» [484].

Незважаючи на позицію керівництва ГКЦ, яке виступило ініціатором українсько-єврейського діалогу в 30-х рр. ХХ ст., щоб запобігти витісненню

українського та єврейського населення з політичного та економічного життя II Речіпосполитої, деякі місцеві греко-католицькі парохі підтримували кардинальні методи боротьби із єврейськими та польськими конкурентами української кооперації. Конфлікт так і не було остаточно врегульовано до початку Другої світової війни.

Сільські кооперативи та товариства РСУК були не єдиними центрами українського економічного життя на селі. Значними досягненнями у цій сфері могли пишатися галицько-руські кооперативи, що були об'єднані в Ревізійний союз руських кооперативів (РСРК). До союзу входили переважно споживчі, торговельні та промислові товариства. Серед них були досить відомі у Східній Галичині кооперативи: «Ризниця» в Самборі, «Добробит» в с. Гребенцях, «Згода» в с. Білий Камінь, «Селянський союз» у с. Бруні та ін.

Згідно з міжвоєнною статистикою, станом на 1936 р. у Львівському воєводстві діяло 57 % польських, 18 % українських і 15 % «руських» кооперативів; у Станіславському – 22 % польських, 46 % українських та 22 % «руських» кооперативів. Найбільший відсоток «руських» кооперативів налічувалося в межах Тернопільського воєводства – 20 %, поряд із польськими (49 %) та українськими (25 %) кооперативами [199, с. 7 – 8, 14]. Кількість членів РСРК, хоча і повільними темпами, постійно зростала. Якщо у 1934 р. налічувалося лише 184 кооперативи, то в 1935 р. – 201, а наприкінці 1936 р. – 208 [199, с. 7 – 8, 14].

Провідну роль в організації галицько-руських кооперативів відігравали греко-католицькі священники-москвофіли. Так, на з'їздах кооперативних працівників РСРК регулярно обговорювався досвід провідних діячів союзу о. Завадоського та о. Н. Винницького, які довгий час входили до керівних органів союзу [137, с. 2]. Зокрема, на пропозицію о. Н. Винницького, яку підтримали всі делегати з'їзду, з 1932 р. 10 % чистого прибутку, 0,5 % від обороту, 5 % від отриманих процентів кожен член РСРК передавав до фонду кооперативних курсів і кооперативної школи [130, с. 2].

Просвітницька робота серед селянства вважалась головним завданням греко-католицького духовенства незалежно від того, чи співпрацювали вони з «українською» чи з «руською» кооперацією. Проаналізувавши успіхи сільського господарства Західної Європи, невідомий автор статті «Наші повоєнні організаційні завдання», розміщеної на шпальтах «Українського життя», слушно зазначав: «Українське селянство в своїх найширших масах повинне використовувати собі новочасні способи агрономічної техніки. Це може лише тоді статися, коли селянство має спромогу отримувати собі загальну освіту, спеціальну агрономічну освіту при допомозі рільничих шкіл, спеціальних рільничих курсів та коли має змогу користатися вислідами спеціальних зразкових селянських господарств» [138, с. 1]. Такі побажання видавалися нереальними за тогочасних обставин розвитку економіки II Речіпосполитої. Однак українська інтелігенція намагалася реалізувати поставлені завдання хоча б шляхом організації короткочасних навчальних курсів, проведення лекцій, розміщення відповідних пізнавальних статей на сторінках періодичної преси.

Деякі священики, які володіли іноземними мовами, публікували свої огляди зарубіжних рільничих видань та поширювали їх серед селян. Зокрема, о. Й. Раковський на сторінках «Господарсько-кооперативного часопису» розмістив свої розвідки щодо рентабельності вирощування лікарських рослин. «Заграничні купці постійно звертаються до польських консулатів із запитом про лісничі рослини... Вартість збору, в переліченню на гектар, виносить в 1928 р.: кмінок – 1305 зл., лікарський гізоп – 2087, майранок – 8162, перцева м'ята – 2860, слязь – 1920» [277, с. 6]. Священик рекомендував активістам сільських кооперативів та філій «Сільського господаря» ознайомити селян із наявністю високого попиту на лікарські рослини на зовнішньому ринку. Особливо інформація, на думку о. Й. Раковського, мусила зацікавити населення на Підгір'ї і в Карпатах [277, с. 6].

У 1930-х рр. у Східній Галичині українською інтелігенцією широко пропагувалося розведення культурних сортів винограду та фруктових дерев. Долучилося до просвітницької акції й греко-католицьке духовенство. Часопис

«Нива» рясніє статтями оо. М. Бардези, В. Куриласа, М. Дороцького, Ю. Соневицького, Р. Коника про методи та засоби організації садівництва й виноградарства в галицьких селах, порадами щодо способів розведення цінних фруктових культур [8, с. 304 – 307; 97, с. 614 – 625; 305, с. 168; 306, с. 147 – 148; 155, с. 144 – 146; 176, с. 175 - 181]. Для пропаганди розведення фруктових садів та культивування винограду окремі священники вдавалися навіть кардинальних заходів. Зокрема, оо. Буткевичі із с. Дуб'є на Станіславщині, за свідченнями о. Ю. Соневицького, «взяли собі за провідну ціль просвічувати нарід в цій формі, що ні один жених не дістав шлюбу, доки не доказав свідками, що в рідному селі виплекав власними руками чотири фруктові щепи» [305, с. 168]. Загалом, питання раціонального ведення сільського господарства, ефективного рільництва, розведення високопродуктивного посадкового насіння часто перебували в полі зору місцевих парохів.

Українське духовенство займало чільне місце серед організаторів годівельно-ветеринарних та освітньо-кооперативних курсів. Результати їх зусиль можна простежити на прикладі організації годівельно-ветеринарних курсів у Бутинах. Насамперед, з ініціативи греко-католицького пароха Артимишена було створено курсовий комітет, до складу якого увійшли представники «Сільського господаря», кооперативної молочарні, «Просвіти». У результаті переговорів та натиску духовенства вдалося домогтися дозволу місцевої влади дозволу на проведення годівельно-ветеринарного курсів на базі сільської школи. Перші заняття в Бутинах розпочались 15 січня 1930 р. і тривали щоденно з 16 до 20 год. упродовж тижня. Кожного дня перед заняттями в селі дзвонили церковні дзвони, щоб не було запізнь. За даними Господарсько-кооперативного часопису, на курсах вивчалися: «1) рахунки; 2) рільництво; 3) луківництво; 4) скотарство та годівля; 5) ветеринарія; 6) сільськогосподарська кооперація» [54, с. 7]. Голова кола «Сільського господаря» в Лисятичах Стрийського повіту о. А. Пеленський поряд із ветеринарно-годівельними курсами організував курс домашнього господарства для жінок. Вечірні заняття відвідувало 150 слухачів із с. Лисятич [61, с. 6].

Викладачами основних дисциплін на курсах часто також були священики. Так, предмет «Кооперація і моральність» для освітньо-кооперативного курсу в Долині викладав о. В. Бодак. Дисципліна передбачала 10 год. лекцій. Після закінчення тримісячного курсу випускники отримували відповідні свідоцтва [61, с. 6]. Організатори намагалися проводити курси в зимовий час, враховуючи зайнятість відвідувачів у сільськогосподарських сезонних роботах.

Популярністю користувалися й інші освітні програми. З 27 до 31 січня 1930 р. в Стрию за підтримки пасічної секції філії «Сільського господаря» відбувся курс початкових пасічників. Для 22 осіб, які проживали не лише в Стрию, а й прибули з Дрогобича та Жидачева, викладали о. декан В. Пилипчук з Любші, о. декан М. Гошовський з Фалиша та інші досвідчені спеціалісти у цій галузі. Заняття тривали цілий день – із 9 до 18 год. Переважна більшість таких освітніх курсів були безкоштовні. Для цього більшість викладачів працювали без винагороди [61, с. 6].

Для зручності та з метою якнайширшого охоплення селянство РСУК розробив програми дистанційного навчання, які викликали зацікавлення не лише серед українського, а й польського населення регіону. Запропоновані курси мали як загальноосвітній (ведення сільського господарства, кооперація), так і вузькоспеціалізований (бухгалтерія, кредитна справа) характер. Поряд із проголошеною акцією загального навчання здійснювалася пропаганда розширення і відновлення бібліотек спеціалізованої літератури при кооперативах та господарських товариствах [507, s. 11].

Просвітницька діяльність «руських» кооперативів також спрямовувалася на підвищення загальноосвітнього рівня селян для кооперативної та господарської роботи. Поставлена мета досягалася переважно завдяки організації кооперативних курсів та завдяки кооперативному видавництву [130]. Упродовж 20 – 30-х рр. РСРК регулярно проводив різноманітні кооперативні курси спільно з Товариством ім. М. Качковського та видавав «Кооперативний Вісник», на сторінках якого обговорювалися головні проблеми та завдання галицької

кооперації, надавалися поради щодо підвищення рентабельності сільських господарств, публікувалися корисні оголошення.

Отже, у важкі повоєнні роки за умов недостатньої підтримки з боку держави греко-католицьке духовенство активно долучилося до процесу економічної реанімації українського села. Цьому сприяла позиція керівництва ГКЦ, яке вбачало в господарському секторі, що динамічно розвивається, основне підґрунтя добробуту своїх вірних, а також бажання активної частини української громадськості максимально використати авторитет греко-католицьких священників для розміщення кооперативного руху на місцях, впровадження передових, рентабельних методів ведення господарства.

Для досягнення бажаних результатів греко-католицьке духовенство продовжувало традицію попередніх років, беручи активну участь в діяльності господарсько-споживчих кооперативів, організації годувально-ветеринарних та освітньо-кооперативних курсів. Українські священники проводили відкриті лекції, семінари, писали статті до періодичних видань, пропагуючи новітні методи підвищення ефективності ведення сільського господарства та тваринництва. І хоча за умов жорсткої українсько-єврейсько-польської конкуренції діяльність греко-католицьких священників перебувала під пильним контролем поліційних структур та проурядової преси, досягнення ГКЦ у економічній сфері визнавалися більшістю галицької громадськості як позитивні для розвитку всього регіону.

3.2. Допомога греко-католицького духовенства в організації соціального захисту українського населення Східної Галичини

Перша світова війна спричинила матеріальне зубожінням українського населення Східної Галичини. Бойові дії, голод, повені, землетруси, світова економічна криза 1929–1933 рр., безробіття щорічно поповнювали загони людей за межею бідності й виживання. Польська держава була неспроможна подолати ці негативні явища та гарантувати повноцінний соціальний захист своїм громадянам, зокрема українцям. Соціальні проблеми населення Східної

Галичини в міжвоєнний період посідали центральне місце на шпальтах періодичної преси 20 – 30-х рр. ХХ ст. Масштаби їхнього обговорення часто виходили за межі галицьких земель, оскільки подібна ситуація була характерною для всієї тогочасної Європи.

Вивчаючи становище, що склалося у сфері соціального захисту населення Східної Галичини в міжвоєнний період, значна кількість українських та польських дослідників відзначають провідну роль ГКЦ у процесі вирішення нагальних соціальних проблем українців регіону. Аналіз галицької періодичної преси 20 – 30-х рр. ХХ ст. дає можливість уточнити масштаби цього явища, окреслити основні напрями роботи греко-католицького духовенства в соціальній сфері, а також з'ясувати особливості її сприйняття в тогочасному суспільстві II Речіпосполитої.

Після Першої світової війни у Львові розпочала свою діяльність низка опікунських та добродійних інституцій: Український громадянський комітет, Український фонд воєнних вдів і сиріт, інші світські й релігійні добродійні об'єднання. Основною метою таких організацій був збір статистичних даних про наслідки повоєнного стану, полегшення долі українських полонених та інтернованих шляхом надання моральної, матеріальної, санітарної допомоги, культурно-просвітницьке виховання молоді. Добродійні організації тісно співпрацювали з греко-католицькими чернечими згромадженнями св.Василія Великого, св.Теодора Студита, Найсвятішого Ізбавителя св.Йосифа, сестрами Службницями Непорочної Діви Марії, сестрами Милосердя, сестрами Пресвятої Родини, сестрами Мироносицями [185, с. 3]. Основним напрямом співпраці став соціальний захист українських сиріт.

Українські періодичні видання Східної Галичини пояснювали важливість добродійних акцій відсутністю належної підтримки цієї категорії населення з боку Польської держави. Основними джерелами функціонування сфери соціального захисту наймолодших українців, які залишилися без батьківського

піклування, як зазначала «Мета», були кошти ГКЦ та пожертви мирян. Допомогали також дотації українських установ [339].

У міжвоєнний період силами греко-католицької митрополії було відкрито низку закладів для дітей, позбавлених батьківського піклування, де вони перебували на повному утриманні чернечих чинів, окремих релігійних установ та публічних українських діячів. Слід взяти до уваги, що організація захоронок для сиріт на території Східної Галичини були доволі клопіткою справою з погляду не лише фінансів, а й бюрократичних перепон. Згідно з чинним законодавством II Речіпосполитої, для відкриття будь-якого дитячого закладу в межах Польської держави був необхідний дозвіл шкільної кураторії, отримання якого, в свою чергу, супроводжувалося багатотижневою перевіркою різноманітних дозволів і свідоцтв (про наявність педагогічної освіти, лояльність організаторів, до влади нерухомість тощо) [349, арк. 3]. Всі намагання керівництва ГКЦ спростити процедуру наштовхувалися на опір як представників державної влади, так і польської громадськості. Польська радикальна преса вважала клопотання такого характеру загрозливими для польської системи виховання молоді, оскільки українські захоронки без належної перевірки могли б стати центрами шкідливої національної освіти. У відповідь українські видання основним аргументом на захист ініціативи ГКЦ вважали неспроможність держави забезпечити належним соціальним захистом своїх громадян. Наслідком дискусії стало визнання державною шкільною владою більшості українських дитячих захоронок гуманітарними інституціями опікунського характеру, що надавали моральну та матеріальну допомогу дітям, а не виховними установами [245, с. 145 - 147]. Таке трактування призвело до обмеження і так мінімального фінансування цих закладів із державного бюджету.

У відповідь керівництво ГКЦ видало розпорядження, згідно з яким захоронки стали вважати винятково церковними інституціями, а їхнє інспектування представниками владних структур дозволялося тільки після

узгодження цього питання з митрополичим ординаріатом та за участю його представника. Для систематичної перевірки діяльності закладів керівництво ГКЦ зобов'язало визначених священників відвідувати захоронки щонайменше раз на тиждень. Згадане розпорядження акцентувало також увагу й на необхідності жорсткого відбору кваліфікованого персоналу [87, с. 93].

Незважаючи на зазначені труднощі, окремі чернечі чини мали цілу мережу дитячих притулків та сиротинців, зокрема сс. Службниць, Василіанок та оо. Студитів. Серед найвідоміших із них був Виховно-науковий сирітський інститут при Святоіванській лаврі оо. Студитів у Львові, заснований ігуменом К. Шептицьким. Заклад очолював о. С. Савицький [33, с. 373]. Згідно з даними, розміщеними на шпальтах «Ниви», упродовж свого 15-річного існування в ньому отримали притулок понад 170 сиріт. При монастирі також функціонувала семирічна школа, після закінчення якої учні складали іспити до гімназії або здобували фахову освіту. Автор, описуючи умови проживання у Виховно-науковому сирітському інституті, зазначав: «Живуть по-пластунськи, самі собі варять, стелять, удержують порядок» [33, с. 373].

Міжвоєнна преса переповнена матеріалами про досягнення греко-католицького чернецтва в сфері соціального захисту українських сиріт. Так, репортаж Б. Кадимира з монастиря сс. Студиток у Яхторові яскраво змальовує повсякденну працю сестер, які «займаються вихованням дітей, провадять захисти, захоронки, передшкілля, піклуються немовлятами... Тут кожна дитина мусить покінчити 7 клас науки, здібніших висилають до Львова до українських шкіл, в яких вчать практичного ремесла» [143, с. 4]. Монастирська освіта була спрямована насамперед на практичні навички, однак не забувалось і про «виховання душі»: «дають вистави, академії (релігійні і національні), мають свою бібліотеку, читають свою пресу» [143, с. 4].

Унаслідок плідної роботи сс. Василіанок їхні вихованці докладали чимало зусиль до добродійної справи. Лише у 1937 р. учениці Львівської гімназії

власноручно виготовили 90 трикотажних і 159 кравецьких виробів, 116 прикрас на ялинки і забавки для дітей із бідних родин та сиріт. Кошти, необхідні для реалізації таких ідей, збиралися під час проведення концертів, вистав, через збір склотари тощо [85, с. 3]. «Крім матеріальної, велике значення має моральна поміч, а саме утіха, порада, підтримка духа, щире слово, а на це треба лише трохи труду і любляче серце», – зазначалося на шпальтах «Мети» під час опису новорічних свят в українських сиротинцях [339, с. 9].

Греко-католицьке чернецтво активно працювало не лише у власних будинках для сиріт, а й закладах товариства «Українська захоронка», заснованого ще в 1901 р. у Львові з ініціативи Клубу русинок для матеріальної допомоги і педагогічного нагляду за українськими дітьми дошкільного віку, позбавлених батьківського піклування, а також із малозабезпечених сімей. У 1922 р. товариство опікувалося 12 сирітськими дитячими садками [104]. Черниці намагалися, за словами авторів часопису «Шлях виховання і навчання», «дати дітям не тільки захист, харч, опіку, але розвинути їх духовно, підготувати їх забавами й системно введеними робітками, доцільними для правильного виховання» [123, с. 67 - 68]. Для здійснення добродійної діяльності в деяких навчальних закладах створювалися спеціальні товариства на кшталт «Шкільної самопомочі» у Львівській гімназії чи «Комітету допомоги бідним учням» в учительській семінарії. Останній був створений з ініціативи митрополита А. Шептицького.

За даними «Мети», повселюдна допомога сиротам провадилася завдяки дійовій системі єпархіальних товариств, які об'єднувалися під керівництвом Українських єпархіальних комітетів опіки над сиротами, організованих у Львові, Станіславові та Перемишлі. Ці установи діяли на чолі з митрополитом А. Шептицьким, єпископами Г. Хомишиним та Й. Коциловським. Члени товариств намагалися встановити опікунство над жертвами війни, сиротами за участю місцевих парафіян, займалися патронатом покинутих українських дітей, проводили акції попередження смертності серед наймолодших. На утриманні

Українських єпархіальних комітетів перебували кілька захистів у кожній єпархії. Так, на балансі Львівського комітету станом на 1931 р. перебувало 18 захистів, у зокрема й відомий «Захист ім. митрополита Андрея Шептицького», Перемишльського та Станіславського комітетів – по 6 захистів [62].

Аналізуючи статут «Захисту ім. митрополита Андрея Шептицького» на сторінках «Богословія», В. Лициняк виділяє основну мету цього товариства: «виховувати сиріт, позбавлених батьківської опіки в результаті їх смерті чи загибелі або занедбаних вихованням у сім'ї». Захистом опікувалися черниці чину св. Василя. А назву він отримав на честь свого благодійника – глави ГКЦ, який подарував сиротинцю придбаний за власний кошт маєток у с. Посіч та земельну ділянку в с. Зарваниця [186, с. 78 - 84]. Будинки та земельну ділянку від митрополита також отримало товариство «Будучність» для організації сиротинця у Львові [205; 356, арк. 143].

Доброчинна діяльність А.Шептицького широко висвітлювалася на шпальтах українських періодичних видань. Підтримували у цій справі главу ГКЦ також єпархіальні єпископи, а також парохіяльні громади і священники. У 1928 р. Перемишльська єпархія виділила 4246 злотих на інтернати і захисти, якими опікувалися сс.Василіанки в Дрогобичі, Яворові, Перемишлі й сс. Служебниці в Кристинополі й Жовкві [125, с. 153]. На балансі Перемишльської єпархії перебував захист у Новосілках Дідинських, створений у 1927 р. Закладом опікувалися сс. Служебниці [126, с. 127].

Утримання одного сиротинця потребувало близько 350 злотих на місяць. У цих установах діти отримували харчі, а найбільш необхідні – одяг [127]. Найбільш поширеним джерелом фінансування були пожертвування простих мирян. За даними, розміщеними керівництвом ГКЦ на сторінках одного зі своїх єпархіальних видань – «Вісника Станіславської єпархії», у 1922 р. на території 20-ти деканатів регіону для дітей-сиріт було зібрано понад 344 тис. польських

марок* [107, с. 14 – 20]. У 1929 р. вірні Львівської єпархії на добродійні заходи зібрали 31 тис. злотих, значну частину яких було розподілено між дитячими захистами в Бережанах, Болехові, Вишнівчику, Городку Ягайлонському, Долині, Журавно, Калущі, Камінці Струмиловій, Львові, Сколе, Словіті, Стрию, Тернополі, Якторові. Станом на 1928 р. сума збірок на один захист коливалася в межах від 300 до 600 злотих, на 1929 р. – по одній тисячі злотих [283, с. 12].

Ці кошти не покривали всіх видатків. Сподівання на допомогу з боку держави залишалися марними. З запланованих у 1931–1932 рр. державним бюджетом 6 млн. злотих на потреби українських захистів Львівської архієпархії було виділено лише 96 тис. У результаті деякі із закладів, серед них і найбільший захист сс. Василіанок у Львові, взагалі нічого не отримали. На 1931 р. у Львівській єпархії налічувалось 16 захистів під опікою чернецтва, з них 15 – не мали державного забезпечення. Лише кілька разів за своє існування українські єпархіальні комітети отримали незначні одноразові субсидії від Міністерства праці і суспільної опіки [329, с. 6 - 7]. Українські ієрархи неодноразово офіційно висловлювали свою стурбованість таким станом речей у державі. Так, у пастирському листі Станіславського єпископа Г. Хомишина, розміщеного на сторінках «Нової зорі» 22 березня 1931 р., знаходимо відверті слова осуду: «Держава нічим не причиняється до удержання установ харитативних, церковних і релігійних» [342]. Без належної підтримки з боку держави, навіть за активної просвітницької роботи української інтелігенції та дотацій греко-католицької митрополії, коштів постійно не вистачало. У таких умовах ГКЦ була змушена шукати додаткове фінансування поза межами країни.

Перша допомога з-за кордону на соціальні й культурні цілі надійшла після тривалої подорожі митрополита А.Шептицького країнами Західної Європи, Північної та Південної Америки у 1921 р. [227, с. 3]. Зокрема, виділенню матеріальної допомоги українським сиротам сприяла особиста участь глави церкви в нарадах Міжнародного Червоного Хреста. В Голландії та Бельгії

* згідно з грошовою реформою 1924 р. марки обмінювались на злоті у співвідношенні: 1 млн. 800 марок = 1 зл.

А. Шептицький «відбув понад сорок конференцій з представниками різних гуманітарних товариств, збираючи пожертви для дітей-сиріт» [195, с. 16]. У травні 1921 р. митрополит передав у Галичину 3150 бельгійських і 20 тис. французьких франків [195, с. 18].

Під час візиту митрополита А.Шептицького до Апостольської Столиці 1921 р. Папа Бенедикт XV асигнував на допомогу українському населенню Галичини 100 тис. лір, з них 20 тис. – для Львівської, по 10 тис. – для Станіславської й Перемишльської єпархій. Ще 40 тис. було передано о. Й. Гродському, секретарю митрополита А. Шептицького. Наступні 5 тис. отримав протоігумен оо. Василіан для опіки над хлопцями, які виховувалися у василіанських монастирях. Інші кошти, як зазначається на сторінках «Львівсько-архієпархіальних відомостей», залишилися для подальшого розпорядження о. Дженоккі [261, с. 7]. За припущеннями Л. Гентош, залишок апостольський візитатор передав пізніше також василіянам. Крім того, глава Католицької церкви рекомендував польському уряду вести щодо українців сприятливу в соціальному і економічному плані політику, закликав до порозуміння між обома народами [49, с. 318].

У цей же час греко-католицькі єпархії Східної Галичини отримали більшу частину гуманітарного вантажу з медикаментами та медичним обладнанням, який ще в липні 1920 р. був спрямований із Ватикану до Наддніпрянської України. Внаслідок зміни політичної ситуації в регіоні він так і не досяг пункту призначення. Деякі медикаменти під наглядом апостольського візитатора о. Дженоккі роздавалися у Варшаві серед українських біженців, інші – були спрямовані до Львова [49, с. 318].

Українська молодь, зокрема студентство, також перебували полі зору ГКЦ. Зі статті «Як у нас розуміють допомогу українському студентству» невідомого автора дізнаємося про облаштування дешевих харчівень для студентів Львова за підтримки та активної участі Академічного душ пастирства [238, с. 6]. Не

забували і про дітей духовенства. Так, товариство ім. св. Андрея заснувало стипендіальний фонд для «помочі священничим дітям на студії й науки» [116]. А. Шептицький активно підтримував діяльність фонду, адже з дітьми української інтелігенції, зокрема духовенства, пов'язувалися великі сподівання у справі розвитку свого народу та державності.

У грудні 1931 р. архієреї ГКЦ – єпископ Перемишльський Й. Коциловський, Г. Хомишин Станіславський єпископ на чолі з митрополитом А. Шептицьким – звернулися до вірних із пастирським листом «Поможіть безробітним й убогим», в якому закликали віруючих надати матеріальну, моральну та релігійну допомогу тим, кому взимку 1931 р. загрожувала «смерть від голоду і холоду» [264]. У посланні висловлювалася готовність церкви підтримати робітників у їх «обороні своїх прав» та справедливій боротьбі проти «наслідків капіталізму, якими є нужда й безробіття» [264].

Заклики українських ієрархів спричинило різке зростання безробіття у регіоні, що в умовах економічної кризи 30-х рр. ХХ ст. повністю вийшло з-під контролю держави. За офіційними даними польського Державного уряду праці, розміщених на шпальтах галицьких видань, на 16 січня 1932 р. у Речіпосполитій налічувалося 309 238 чол. безробітних. «У порівнянні з попереднім тижнем, – як подає часопис «Неділя», – число безробітних зросло в цілому краю о 9 149 осіб» [9, с. 2].

Пастирський лист ієрархів надихнув багатьох українську громадськість, особливо греко-католицьких парохів, до активних дій. Вони активно долучилися до справи: роз'яснювали важливість добродійної діяльності серед своїх вірних, організовували збірки тощо. «Передовсім належить нині звернути увагу на страшне зубожіння села, – зазначав о. Й. Сташевський на сторінках «Ниви». – Поважна частина наших парохіян вже немає ні хліба ні бульби, а жиє капустою без заспи. По сільських школах сидять зголодовані, запаморочені кістяки, замість здорових, понятливих дітей. Що буде за 10 літ? Екц. Митрополит вказує

нам у згаданім посланню середники і способи, якими церковне братство може і мусить піднести добробут народу» [242, с. 63].

У кампанії боротьби з безробіттям за підтримки митрополита ГКЦ активну участь брало душпастирство українського робітництва на чолі з о. д-р. М. Сопуляком. Серед основних завдань душпастирства в цей час були просвітницька робота, пошуки коштів для соціальних виплат безробітним, організація кухонь тощо. Зокрема, на сторінках газети «Голос» знаходимо офіційне звернення о. д-р. М. Сопуляка із закликами допомоги голодуючим українським безробітним, яким загрожує «мареве голоду» [304, с. 1].

Водночас у 30-х рр. починають функціонувати Українські комітети допомоги безробітним і вбогим (УКД) під патронатом митрополита А. Шептицького, єпископа Станіславського Г. Хомишина і Перемишльського – Й. Коциловського. До складу Центрального бюро комітету входили: В. Децикевич – делегат митрополичого ординаріату у Львові, В. Лициняк – делегат єпископського ординаріату в Станіславі, Й. Лучинський – делегат єпископського ординаріату в Перемишлі. Архієпархіальному комітету допомоги підлягали повітові та парафіяльні відділи. Компетенція Центрального бюро охоплювала широке коло питань, пов'язаних із соціальним захистом українців у Східній Галичині. Серед них: розробка плану і правил спільних громадських акцій; пошук додаткових джерел матеріальної і моральної допомоги; проведення пропаганди доступними в Польській державі засобами; реєстрація страйкових комітетів відповідно до польських законів та врегулювання питань, пов'язаних із необхідністю втручання влади; підтримка контактів із воєводськими комітетами допомоги безробітним у Львові, Тернополі, Станіславі; управління надлишками зібраних пожертв і узгодження їхнього розподілу з воєводською владою; надання інструкцій єпархіяльним комітетам і отримання від них інформації про становище в краю [447, s. 125 - 129].

Допомога убогим, безробітним трактувалася на сторінках періодичної преси, що перебувала під впливом ГКЦ, не лише як «прояв християнської любові до ближнього», а й засіб боротьби з комунізмом. Так, у кварталнику для священиків «Добрий пастир» пояснювалося: «Стараємося про зорганізування матеріальної допомоги для нуждарів і тоді поборемо комунізм» [118, с. 120].

Збірки для безробітних та вбогих регулярно проводилися серед греко-католицьких парафіян під час церковних свят та богослужінь. Характеризуючи релігійне та церковне життя Східної Галичини, невідомий дописувач «Доброго пастира» звертає увагу на важливість таких акцій та подає окремі приклади, які б могли виступати моделлю для інших. Зокрема, під час «вшанування 50-х роковин впровадження набожества до Пресв. Христового Серця улаштували оо. Василяни в Станіславові святочну академію в салі українського тов. «Сокіл» [295, с. 314]. Академія випала дуже величаво. На окрему згадку заслугоує відчит п. Н. Смеречинської про історію культу Пресв. Серця й деклямація п. Говенка. Участь в академії взяла значна частина станіславівського громадянства. Чистий дохід призначено на зимову допомогу для вбогих із парохії Кнігинин-Кольонія, що нею завідують оо. Василяни» [295, с. 314].

Подібним чином було організовано акцію збирання коштів для постраждалих від повені, далі – для голодуючих. Поштоvhом до них стали відповідні пастирські листи митрополита А. Шептицького, розміщені на сторінках усіх провідних українських видань [376, с. 5]. У потерпаючих районах були створені відповідні комітети, зокрема Комітет допомоги жертвам повені в Коломиї на чолі з о. деканом А. Русином [90, с. 1 – 2]. Досягнення духовенства в організації соціальної підтримки нужденних систематично висвітлювались у пресі. Так, лише завдяки пожертвам греко-католицьких священиків регіону на потреби голодуючих Яворівщини було зібрано 2 млн. 630 тис. зл. [94, с. 8].

Аналіз періодичної преси міжвоєнного періоду також указує на активну участь греко-католицького духовенства в роботі Українського крайового

товариства опіки над інвалідами, основною метою якого вважався пошук джерел та розподіл матеріальної допомоги ветеранам УГА і армії УНР. За статистичними даними, розміщеними на сторінках «Діла», станом на 1925 р. на території Східної Галичини діяло 14 філій цього товариства та понад 700 осіб перебувало під його опікою, у 1928 р. – 863 особи, в 1937 р. – 2016 осіб, з яких 434 – отримували щомісячну допомогу, а інші – три рази на рік або одноразово [115, с. 2].

Важливим напрямом роботи керівництво ГКЦ вважало забезпечення гідного життя вдовам та сиротам із родин духовенства. Створення механізму вирішення цієї проблеми входило до компетенції Фонду вдів і сиріт по греко-католицьких священниках. Перші кошти для реалізації проекту Комісія, що керувала справами Фонду, отримала із Апостольської Столиці. У рубриці «Новини» на сторінках «Українського вісника» знаходимо оголошення про порядок отримання цієї допомоги. «Комісія управляюча справами Фонду вдів і сиріт по греко-католицьких священниках Львівської єпархії одержала квоту 269,000 млн. для роздачі поміж найбільше потребуєчими вдовами і сиротами по священниках... В цілях безплатної роздачі цієї надзвичайної допомоги проситься Всеч. Уряди парохіяльні, щоби оборотно надіслали до митрополичої Консистерії викази всіх вдів і сиріт (до 18 р. включно) по священниках Львівської єпархії, котрі перебувають в їх парохії. Вдови, замешкані у Львові, можуть особисто зголошуватися в канцелярії Консистерії по відбір цієї допомоги з посвідками за мешкання, виставленими дотичними парафіяльними урядами» [225, с. 3].

Одноразові дотації з-за кордону не вирішували проблеми. Внаслідок внутрішньоцерковних дискусій було запропоновано більш дійовий механізм пошуку коштів для вдів і сиріт із родин священників. Так, релігійний часопис «Нива» закликав духовенство віддавати 10% зі своєї платні на ці потреби. Оскільки в скрутні міжвоєнні часи запропоновані кошти надходили від

священиків нерегулярно, греко-католицька консисторія видала відповідне розпорядження, яке зобов'язало духовенство до обов'язкових виплат. «Ще й досі не подумало наше духовенство гаразд над цим, як забезпечити долю своїх найдорожчих, найближчих серцю, жени і дітей по своїй смерті... Хіба потішитись гадкою, що я жінку переживу і бездітний умру, або діти виведу в люди, заки смерть мені загляне у вічі!... Але чи такий фальшивий оптимізм не граничить з фаталізмом, або скажимо ясніше... з байдужістю? Не було принуки, а зараз принука є!» [84, с. 65].

Звітуючи на сторінках цього видання про здійснення виплат, загальні збори спеціально створеного Вдовичо-сиротинського фонду наводили наступні цифри: «В 1925 р. вдовам і сиротам виплачено 11 119 зл., а в 1926 р. звичайних підмог 78 182 зл., а надзвичайних 10 296 + 1 015 зл., разом 89 402 зл. До того ще слід додати підмоги з похоронного фонду 3 698 зл. (які виплачені тим вдовам, що їм померли мужі в 1926 р.). А ще лишається основного фонду 12 240 зл. Відки ті всі гроші в 1926 році? З священичих пенсій 10 %, які стягалися після ухвали останніх Загальних зборів Вдовичо-сиротинського фонду». Згідно з поданими даними, у 1926 р. вдови отримували по 45 зл., а сироти по 30 зл. квартално. Такі виплати майже дорівнювали розміру передвоєнної державної допомоги [279, с. 74].

Однак на наступний рік ситуація значно погіршилася. Причину цього редакція «Ниви» вбачала в значному «обтягненні священичих пенсій правительством, новій класифікації парохій з огляду на висоту пенсій (51 парох не буде діставати ніякої пенсії)», що призвело до «утруднення стягнення датків на вдови і сироти» [279, с. 74].

У сфері охорони здоров'я значний авторитет мало товариство «Національна лікарня» ім. А. Шептицького, яке керувало будівництвом шпиталів на території регіону. Назву було обрано не випадково, вона відображала вдячність української громадськості митрополитові ГКЦ за

підтримку цієї діяльності [384, с. 4]. Кошти на реалізацію проектів склали благодійні внески, зібрані за посередництва А. Шептицького, греко-католицького духовенства та українців-емігрантів зі США. Функції медсестер у шпиталях переважно виконували сестри-черниці. Редакція польського часопису «Національних справ» була вражена рівнем підтримки ідеї греко-католицького митрополита [529, с. 292].

Відкриття та освячення шпиталю «Народної лічниці» в Львові стало подією 1933 року. Керівник товариства Т. Бурагин на шпальтах «Мети» підкреслив, що вважає це «свято великим досягненням західної вітки українського народу» [529, с. 292]. Запропонований механізм забезпечення українського населення належним рівнем медичного обслуговування виявився ефективним. За свідченнями Т. Бурагіна, основними пацієнтами шпиталю була шкільна молодь із закладів Українського педагогічного товариства та приватних українських шкіл. «Народна лічниця» стала для них фаховою консультативною установою. Крім школярів, безкоштовне лікування у шпиталі отримували ветерани УГА, воєнні вдови та сироти, а також безробітні. Цей медичний заклад, що славився своїми фахівцями на весь регіон, не відмовляв у допомозі всім бажаючим незалежно від національної приналежності хворих. Так, у 1937 р. пацієнтами шпиталю були 41 041 особи, з них лише 10 420 – українці [529, с. 292].

Широкого схвалення серед української і польської громадськості Східної Галичини зазнала кампанія глави ГКЦ, спрямована на масове щеплення найбіднішого українського населення від туберкульозу. «Митрополит Греко-католицької церкви о. Шептицький подарував недавно кілька тисяч доларів на боротьбу з туберкульозом... У ході цієї акції д-р. Барвінський зі Львова в асистенції декількох інших українських лікарів провели в низці сел Станіславського воєводства протитуберкульозні щеплення з використанням системи Фріедмана...» [413, к. 20]. Пропаганду необхідності щеплення здійснювали місцеві парохі під час богослужіння. Серед документів МВС РП

вдалося вивести газетні вирізки про досягнення цієї акції в галицькому регіоні. Польська влада рекомендувала запозичити і поширити досвід ГКЦ у цій справі.

Для профілактики захворювань на землях ГКЦ та на території особистих маєтків А. Шептицького було створено комплекс санаторно-лікувальних закладів. Відомим місцем відпочинку став зокрема санаторій у с. Гребеніві, умови перебування в якому описував о. Й. Сліпий на сторінках «Ниви». Так, родзинкою закладу були три купальні з сірководневою водою: «Андрій», названа на честь А. Шептицького, «Сильвестр» – на честь єпископа Сембратовича, «Тит» – отця-митрата Войнаровича. У документах ГКЦ санаторій часто називається «народна лікарня», що мало підкреслювати доступність лікування в ньому для простих людей [302, с. 321 – 324]. Деякі санітарно-лікувальні заклади, які розміщувались у межах володінь митрополита, А. Шептицький передав у власність українській «Просвіті» з умовою збереження їхніх попередніх функцій. Зокрема, 312 дітей щорічно оздоровлювались у Коршеві Коломийського повіту [83, с. 66 – 77].

Якщо більшість українських видань позитивно оцінювала благодійну діяльність ГКЦ, то для польської громадськості вона мала неоднозначний характер. Радикальні польські сили підкреслювали необхідність всебічної оцінки цього явища, яке, на їхню думку, має яскравий «проукраїнський, а відтак антидержавний» характер. Греко-католицьке духовенство, критикуючи неякісність державної допомоги, оголошуючи несанкціоновані збірки у церквах, зокрема на підтримку «українських героїв» (ветеранів УГА – *Г.І.*), підривають, на думку польської газети «Слово народове», авторитет Речіпосполитої, оскільки основний акцент пропаганди подібних акцій зосереджувалося на протиставленні й налаштуванні українського населення проти влади [439; 397, к. 5].

Діяльність українського духовенства у сфері соціального захисту постійно перебувала під контролем польської поліції, а в деяких регіонах завершувалась арештами. Згідно зі звітами МВС РП, о. В. Березюк, адміністратор греко-католицької парафії в Бабчах, був арештований за проведення збірки в церкві «для тих, хто пролив кров за Україну, а сьогодні є ветеранами» [406, к. 22].

Подібна доля спіткала о. Г. Фенчинського з парафії Голосковиця за критику низького рівня державної допомоги бідним [406, к. 165] та о. І. Пелеха із Сілець Пенькових за «нелегальну публічну збірку на побудову українського шпиталю ім. митрополита Шептицького в Львові» [406, к. 168].

Особливе занепокоєння польської влади викликали збірки серед українського населення на потреби політичних в'язнів. В організації цього виду діяльності поліція підозрювала насамперед оо. Василян. Робота греко-католицького духовенства стосовно поліпшення життя українських політичних в'язнів швидко припинялася державою через арешти найактивніших священиків. Основними доказами слугували листи ув'язнених із подяками про допомогу, свідчення очевидців, анонімні донесення тощо [406, к. 100]. Будь-яка інформація про арешти парохів на підставі таких звинувачень та критика дій влади з цього питання з галицьких періодичних видань вилучалася [406, к. 56].

Отже, в міжвоєнний період Польська держава не змогла забезпечити повноцінний соціальний захист українського населення Східної Галичини. У зв'язку з цим матеріальна допомога бездомним та безробітним, організація та забезпечення функціонування громадських кухонь й медичних закладів, сирітських притулків та інтернатів стали пріоритетними напрямками діяльності українського духовенства. Греко-католицькі священики, чернечі об'єднання, релігійні організації спільно зі світською інтелігенцією як в Галичині, так і за кордоном стали провідниками у питаннях організації соціального захисту українського населення регіону.

Висновки до розділу 2

Діяльність ГКЦ в соціально-економічній сфері досить активно обговорювалась у галицькій пресі 20 – 30-х рр. ХХ ст. Завдяки греко-католицькому духовенству заклики української громадськості «спиратися на власні сили» за умов економічної кризи в державі набули реальних обрисів через широку мережу українських кооперативів, господарських спілок, благодійних товариств, в організації та роботі яких священики брали безпосередню участь. І хоча проурядові польські видання підкреслювали необхідність всебічної оцінки

цього явища, вбачаючи в ньому «проукраїнський, а відтак антидержавний» характер, більша частина галицької громадськості позитивно оцінювала роботу ГКЦ в соціально-економічній сфері, а окремі її досягнення були навіть рекомендовані владою для загальнодержавного впровадження (акція ощадності, дистанційні курси навчання, благодійні збірки тощо).

Соціально зорієнтовані акції Греко-католицької церкви допомагали українським аграріям вистояти в жорсткій конкуренції з єврейськими виробниками сільськогосподарської продукції.

Благодійні програми, ініціаторами і промоутерами яких виступало духовенство, стало виявом співчуття, гуманізму, взаємодопомоги у складні повоєнні часи та в період економічної кризи кінця 20-початку 30-х років.

Така активна громадянська позиція ГКЦ забезпечувала їй провідне місце серед українських, громадських і політичних інституцій та роль повноправного й відповідального репрезентанта інтересів української спільноти Східної Галичини у міжвоєнний період.

РОЗДІЛ 4
ГРОМАДСЬКІ ДИСКУСІЇ
НАВКОЛО МІСЦЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
В ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
І РЕЧПОСПОЛИТОЇ

4.1. Позиція греко-католицького духовенства стосовно українського шкільництва

Політичні реалії 20 – 30-х рр. ХХ ст. часто позбавляли українців Галичини можливостей здобуття якісної освіти. Після війни багато сімей не були матеріально спроможними посилати своїх дітей до школи, залишилася велика кількість сиріт. Соціальне зубожіння населення супроводжувалося падінням освітнього рівня. Тільки незначна частина української молоді могла здобути вищу освіту. Українське шкільництво міжвоєнного періоду перебувало у катастрофічному стані. Національна політика польського уряду лише ускладнювала загальну ситуацію. Тож питання виховання та освіти як важливий фактор збереження національної ідентичності населення регіону постійно дискутувалося серед української галицької еліти. Її представники на сторінках періодичних видань пропонували шляхи виходу з освітньої кризи, пропагували ідеї «української школи», висвітлювали досягнення української громадськості в освітній сфері. У центрі уваги більшості таких статей перебувала діяльність греко-католицького духовенства серед української молоді, зокрема: нові концепції та підходи до викладання в школі, особливості позакласної роботи з учнями та студентами, пошук основних векторів «української освіти». Огляд цих публікацій підтверджує значну роль ГКЦ у процесі виховання підростаючого покоління Східної Галичини у 20–30 рр. ХХ ст.

Основна частина освітніх закладів Східної Галичини мала державних. Відповідно до Ризького договору від 18 березня 1921 р. та конституції

II Речіпосполитої українці мали право на навчання дітей рідною мовою в початкових класах. Згідно з окремим розпорядженням шкільної кураторії від 1 березня 1921 р., греко-католицькі ординаріяти також отримали право надсилати своїх представників до повітових шкільних рад, у повноваження яких уходило залагодження нагальних проблем, що виникали у процесі шкільного навчання українських дітей. До складу рад входили: 1) шкільний інспектор, призначений шкільною кураторією, 2) «один духовний кожного віросповідання й обряду, 3) три або чотири представники учительського звання (2 виборних, а 1-2 іменованих), 4) три делегати Ради повітової, евант. також 1 делегат від більшого міста, 5) староста або делегований через нього урядник, 6) три представники повітового населення, покликаних куратором з посеред 6 осіб... 7) лікар шкільний (повітовий)» [92, с. 2 - 3]. Такий склад ради, на перший погляд, здавався адекватним. Однак за політичних умов, що склалися в регіоні, він не відповідав реальним потребам населення.

Так, у результаті виборів 5 квітня 1921 р. до складу Станіславської повітової шкільної ради було обрано 13 членів. Серед них лише один українець – греко-католицький священник, митрат І. Гордієвський, представник Станіславської єпархії, хоча на момент виборів у повіті проживало 80 % українців і лише 20 % – представників польської та єврейської національності. Пропозиція о. І. Гордієвського ввести до повітової шкільної ради шість додаткових представників від українського населення шкільна кураторія проігнорувала. «Проти тої ухвали, яка нехтує найпримітивніші національні права населення, – як зазначає «Український вісник», – о. Гордієвський зложив протест і вніс *votum separatum*, жадаючи проведення відповідної коректури рішення» [92, с. 2 - 3]. Протест не мав жодного результату.

«Шкільним законом» 1924 р. передбачалося відкриття окремих шкіл для національних та релігійних меншин за умови, якщо в межах округу однієї школи є 40 дітей шкільного віку відповідної приналежності та волевиявлення жителів, підтвержене плебісцитом [408, к. 63 - 64]. Українська громадськість за участі ГКЦ намагалася використати цей шанс для розвитку українського шкільництва.

До Міністерства релігійних визнань і публічної освіти РП почали надходити рапорти про збір греко-католицькими священиками інформації по селах про кількість українських дітей у польських школах. Ця акція в польській періодичній пресі була названа політичною, що суперечить основним завданням церкви як релігійної інституції. Внаслідок офіційної заборони місцевої влади агітація церкви за проведення плебісциту не дала бажаних результатів* [404, к. 311]. Підтримана ГКЦ ідея «української школи», де навчання буде провадитися українською мовою, а вчителями могли бути українці греко-католицького віросповідання», суперечила основним принципам національної політики Польської держави [379, с. 172].

Лише після підписання в 1925 р. Конкордату між польським урядом та Ватиканом за ГКЦ були визнані деякі повноваження у державній освітній сфері, а саме: викладання релігії в школі серед своїх вірних. Завдання проводити навчання релігії покладалося на катехитів, обраних ординаріями і затвердженими шкільною владою [156]. Митрополит А. Шептицький висловив щирі сподівання, що перебування священиків в школі сприятиме вихованню підростаючого покоління в дусі «совісної і глибокої праці» і зможе звести до мінімуму в майбутньому випадки переходу в латинський обряд серед українського населення [380, с. 14].

Викладання релігії в школах для українських дітей потребувало міцної теоретичної бази та освічених кадрів [408, к. 59]. Не маючи можливості проводити регулярні курси підвищення кваліфікації, процес навчання вчителів-катехитів відбувався переважно дистанційно за допомогою періодичної преси. На сторінках таких галицьких видань, як «Мета», «Нива», «Добрий пастир», розміщувалися найновіші розпорядження церковного керівництва в цій справі, поради, методологічні розробки тощо. Найвідомішим теоретиком викладання релігії в школі міжвоєнного періоду був о. М. Конрад, авторству якого належать численні публікації з історії педагогіки, розробки концепцій «науки релігії» [160,

* Відозва з'явилася на сторінках «Львівських єпархіяльних відомостей» (№ 4. 5 листопада 1924) та підтримана в газеті «Діло» 27.2.1925 р.

с. 85 - 90]. Він був також розробником відповідної навчальної програми. «Нова програма концентрує цілість науки релігії в обсягу середньої школи до науки й моралі в двох групах. До першої групи, – писав священник, – належить чотири низші класи з отсими предметами: в I-ій класі є призначена біблійна історія Ст. Завіта, в II-ій історія Н.З. (Новий Завіт – *I.G.*), в III-ій середній катехизм, а в IV-ій літургика. До другої групи належать чотири висші класи із слідуєчими предметами: в V-ій класі історія Церкви, в VI-ій догматика, в VII-ій етика, а в VIII-ій апольогетика». У 1928 р. для успішного проведення занять за кошти кооперативу ГКЦ «Священнича поміч» було видано «Малий катехизм» та «Коротку біблійну історію Старого і Нового Завіту» [161, с. 4].

Провідну роль в організації викладання релігії в школах відіграло Товариство катехитів на чолі з о. Ю. Дзеровичем. На засіданнях товариства обговорювалися запропоновані навчальні плани, налагоджувалась співпраця між учителями-катехитами регіону, його члени проводили наукові лекції. Так, у звіті загальних зборів товариства, розміщеного на сторінках «Нива», зазначалося, що лише у грудні 1926 р. за участю відомих священників-науковців о. д-ра Г. Костельника, о. д-ра М. Конрада, о. д-ра Фіголя відбулися лекції «для учеників промислових шкіл мужеських і дівочих при участі від 600 до 700 учнів; для панів при участі 50 – 60 учасників; для духовенства при участі 100 священників». Водночас основними рішеннями загальних зборів Товариства катехитів у 1926 р. були: «1) Всі о. душпастирі повинні бути членами Т-ва Катехитів. 2) Всі катехити мають обов'язково стати членами Товариства. 3) Треба стриміти до того, щоби всі священничі товариства сполучити в одно, а дотеперішні товариства щоби були окремими секціями. 4) Виділ Т-ва має давати провінціоанальним кружкам матеріял для опрацювання в справах, що є на часі... 6) Пляни науки релігії повинні появлятися друком регулярно» [18, с. 74 – 75].

Основною метою навчання релігії проголошувалося «образовання і виховання свідомих християн-католиків» [159, с. 53 - 60], при цьому не рекомендувалося «звертати уваги на політичний бік історії». Деякі вчителі-

катехити вбачали у цих вимогах, підтриманих ординаріатом, неподоланну суперечність. Для них виховання «свідомих християн-католиків» означало виховання «свідомих українців». А це, на їхню думку, не було можливим без обговорення політичних тем. Так, згідно з поліційними рапортами, о. С. Гаюк, парох із Варенжа, закликав дітей під час проведення занять «викласти на шкільні лавки атласи, на яких показав їм всі землі, де проживають українці. Під час цієї лекції о. Гаюк спеціально звернув увагу на радянську Україну і Східну Малопольщу та роз'яснив, що ця земля належить до України, але зараз забрана поляками і більшовиками. Крім того, о. Гаюк запитав дітей: «Хто вони є?» і, коли зустрівся з мовчанням, пояснив з натиском, що вони є українці, і наказав, щоб вони це добре собі запам'ятали» [406, к. 22]. Із цього моменту священник потрапив під пильний нагляд польської поліції за сепаратистські погляди, а перед шкільною владою постало питання про позбавлення його права на викладання в школі.

Наперекір домовленостям на найвищому рівні щодо викладання релігії, греко-католицьке духовенство постійно наражалося на перешкоди з боку місцевої шкільної влади. Так, Конкордатом визнавалася «конечність порозуміння шкільної влади з церковною у всіх справах, зв'язаних з навчанням релігії у школах» [38]. Вибір учителів покладался на канонічну комісію при ординаріаті, яка мала можливість у будь-який момент відкликати запропоновану кандидатуру. Насправді часто на місцях відбувалося «одностороннє віддавання науки релігії світським вчителям без апробати церковної влади», у школі самовільно зменшували кількість годин на предмет, викладачам-священникам платили менше, ніж іншим педагогам [38; 406, к. 93], ставили уроки релігії на кінець навчального дня або у вечірній час, коли діти вже були втомленими і неуважними [383], намагаючись таким чином зменшити вплив українського духовенства на молодь. Крім того, з моменту обов'язковості уроків релігії деякі школи стали ареною «боротьби за душі». Періодика міжвоєнної доби переповнена статтями з характерними назвами: «Змушують молитися

українських дітей по-польськи» [131], «Ревність польського священника» [278] тощо, де заручниками ситуації неодноразово ставали діти.

Навчання в державних закладах за тогочасних умов не вирішувало, на думку української громадськості, освітньої проблеми для українського населення, а інколи, з національного погляду, навіть шкодило. Українська еліта, шукаючи підтримки серед широких мас, намагалася втілити в життя свою освітню концепцію, основу якої становило християнське виховання дітей у «своїй» родині та «своїх» навчальних закладах [142]. Водночас деякі українські громадські діячі на сторінках періодичних видань закликали боротись із поширеним у регіоні явищем, коли «віросповідання патентує на українця, а не виховання і світогляд» [44]. Для прикладу, Р. Галоян убачав у такому стані речей загрозу подальшого розвитку української нації, закликав зосередити всі сили на вихованні нового «освіченого свідомого українця» [44].

Систему недержавної національної освіти очолила «Рідна школа»*. До її заслуг належало заснування низки приватних, громадських і церковних початкових шкіл та освітніх гуртків майже в кожному повіті. Товариство тісно співпрацювало з греко-католицьким духовенством і церковною адміністрацією. Так, 25% усіх провідників «Рідної школи» були українськими священниками, а з 69 голів повітових гуртків 24 мали духовний сан [12, с. 39].

«Історія нашого народу свідчить, що в найбільш критичних його хвилях все приходила йому в певну поміч наша церква і її духовенство. Сьогодні критичний стан Рідної Школи – це важка національна потреба, се критична хвиля народу, яка може повести за собою страшну трагедію», – підкреслювалося на шпальтах «Ниви» [211, с. 342]. Автор статті закликав духовенство не лише і надалі пропагувати ідею «рідного шкільництва», а й переконувати, що її існування, таке важливе для українського народу, «мусить удержуватися його жертовністю» [211, с. 342]. Аргументи автора чітко відображали позицію керівництва ГКЦ, яке за будь-якої нагоди намагалася достукатися до кожного серця українця задля матеріального забезпечення українського шкільництва.

* До 1926 р. Українське педагогічне товариство.

«Жертви на «Рідну Школу» є необхідною національною конечністю, від якої не сміє відмовлятися ні одна українська одиниця... нехай ідея «Рідної Школи» з'єднає всіх українців в одну велику солідарну громаду, яка мусить доконати і доконає великого діла», – наголошується у спільному зверненні митрополита А. Шептицького, представників вищої школи та громадських організацій [330].

Майже кожне релігійне свято, а особливо Різдво та Паска, відбувалися під гаслами «Рідної школи» та «християнського виховання» [345]. Під час святкових проповідей та повчань духовенство закликала до посильних пожертв на освіту, гроші збиралися також шляхом колядування. «Світлий праздник Різдва Христового нехай буде і надалі днем «Рідної Школи»... цей зв'язок мусить стати народною маніфестацією. І тому суспільність мусить однодушно подбати, щоби у всіх громадах і навіть найдальших закутках нашого краю колядували всі на «Рідну Школу» [330]. Духовенство пропагувало збір пожертв на «Рідну Школу» під час родинних свят, хрестин, весілля, іменин тощо. Приклади таких «жестів християнської волі» обговорювалися на сторінках повітової преси, ставились у приклад, благословлялися священиками [22].

У зв'язку з гострою кризою бюджету товариство вдалося до кардинального заходу – внутрішньої безвідсоткової позички, яка мала становити 250 тис. зл. [392, с. 49 – 52]. Відповідне рішення було ухвалене в лютому 1934 р. на загальному з'їзді «Рідної школи» у Львові. Згідно з умовами позички, товариство випустило боргові грамоти номіналом 25 зл., які мали реалізовуватися серед українських громадян до 31 липня 1934 р. Кожен із власників грамоти отримував право вимагати свої гроші назад упродовж 10 років, починаючи з 1936 р. під 10% річних. Відповідне звернення до населення підписала Головна управа «Рідної школи», до якої як представники духовенства входили заступник голови управи о. доктор В. Лаба та члени – о. С. Бараник та о. В. Гринник [29, с. 4]. Незважаючи на те, що більшість населення проігнорувала цю ідею, впродовж

лише 1932 – 1934 рр. надійшло 141 тис. зл., із яких 10 тис. вніс митрополит А. Шептицький [351, арк. 31].

Високий рівень безграмотності, який сягав, за підрахунками працівників «Рідної Школи», 75 % [330], відсутність можливості у значної частини населення платити за навчання та діяльність товариства лише на основі одноразових пожертв ускладнювали вирішення освітньої проблеми в регіоні. Товариство висувало нездійсненні завдання: «1) кожен Українець стане членом Рідної Школи; 2) кожен Українець платить на «Рідну Школу» 1 % свого доходу; 3) всі наші (українські – *І.Г.*) установи платять $\frac{1}{4}$ % від обороту; 4) власники облігацій «народової позички» відступають хоч половину своїх облігацій; 5) ті, хто п'ють і курять 20 % від прокуреного і випитого на «Рідну Школу»; 6) картярі 20 % від виграного; 7) члени громадських рад і повітових відділів подбають про призначення в бюджеті відповідної суми на «Рідну Школу»; 8) щорічно призначить кожна місцевість 1 виставу та 1 фестин на «Рідну Школу»; 9) Коляда і писанка на «Рідну Школу» [19].

У цій ситуації потрібний щомісячний фінансовий фонд духовенство намагалось організувати своїми силами. Незважаючи на складні обставини, знайшлися справжні ентузіасти шкільної справи, діяльність яких стала швидко відомою завдяки пресі навіть у найвіддаленіших селах регіону. Так, прилюдна заява о. О. Ковча потрапила на перші шпальти українських видань: «Присягу, що... від 1 січня до 30 червня 1927 р. відкажуюся від куріння і в моєму домі не знайдеться алкоголю» [48, с. 1]. Зекономлені кошти, а саме 6 зл. за тютюн місячно та по 15 зл. на Різдво і Великодні свята за напої, священник із Перемишлян спрямував на потреби «Рідної школи» [48, с. 1].

На питання «Що ж мають вчинити наші священики зі свого боку для Рідної Школи?», автор статті «Рідна Школа і духовенство» наставляв: «В кожному деканаті заявити преміяльно своєму отцю деканови, що годиться на стягання зі своєї місячної платні по кілька злотих чи якого там дрібного проценту на Рідну Школу, а отці декани донесуть про те своєму Ординаріатови з просьбою, щоб цей потручував згори дотичну суму і відіслав до каси

Товариства. Таким чином запевнити можна товариству трівку місячну підмогу... Так роблять німецькі, чеські й польські священники, чому не мали б робити так і наші?» [282, с. 342]. Однак питання швидше було риторичним, оскільки справа проголошувалася добровільною та залежала як від переконань самого священника, так і від зовнішнього на нього тиску. Представники «Рідної школи» були стурбовані періодичними заборонами польської влади «всенародних» збірок як таких, що «загрожують публічній безпеці» [109, с. 368]; з часом на окремі з них стали вимагати спеціальні дозволи, а за активними агітаторами встановлювався контроль [406, к. 135].

Діяльність ГКЦ у сфері шкільництва та система «Рідної школи» цікавила не лише поліцію, а й прихильників польських поміркованих сил. Вони пильно спостерігали за процесом, збирали інформацію та обговорювали досягнення «Рідної школи» на сторінках своїх періодичних видань. Найбільш точні статистичні дані про стан цього освітнього товариства галицька громадськість отримувала, зокрема, з часопису «Національні справи» [500; 499].

Високі оцінки польської громадськості здобув освітній рівень українських педагогічних кадрів, активну участь у навчанні яких брало греко-католицьке чернецтво. Серед найвідоміших освітніх закладів у регіоні, які випускали вчителів, була приватна педагогічна семінарія імені св. Йосафата у Львові. Семінарію, що існувала впродовж 1935 – 1939 рр., утримували сс. Василіанки. До вступу допускались абітурієнти віком 13–14 років, які закінчили шість класів народної школи. Мовою викладання була українська. Термін навчання в семінарії тривав чотири роки. Високий професіоналізм випускників закладу змусив польський уряд надати йому статусу державної школи [134, с. 4 – 5].

У системі недержавної освіти чільне місце посідали навчальні заклади, якими опікувалося греко-католицьке чернецтво. Початкову освіту сироти отримували у захоронках і захистах. Окремі чернечі чини мали цілу мережу дитячих притулків та сиротинців. Особливо високими показниками якості освіти відзначалися створені сс. Василіанками гімназії, інститути, ліцеї, фахові школи. Навчання в цих закладах було платним, дітям із незаможних родин надавалася

часткові знижки. В міру можливості монастиря окремі найбідніші діти перебували на утриманні сестер. Шкільне виховання не обмежувалося відвідуванням уроків та виконанням домашнього завдання. Позашкільна робота спрямовувалася на гармонійний, усебічний розвиток дитини з акцентами на добротність, милосердя та водночас мала переважно національне забарвлення [85].

Для пропаганди «християнської школи для української молоді» ГКЦ разом із керівництвом шкільних установ організувала щорічне свято «День молоді Рідної школи та Української Захоронки». У Львові в цей день збиралися представники української дітвори зі своїми наставниками, зустрічалися із митрополитом А. Шептицьким, брали участь у концертах, ставили вистави тощо. Українські газети були переповнені враженнями від святкувань: «Вся публіка й молодь привітала довготривалими оплесками й окликами «слава» ВПреоств. Митрополита, який приїхав на площу відкритим самоходом з о. крил. Ковальським... Мимо непривітної погоди наше львівське громадянство, між ними було багато священиків, дало доказ, що живо інтересуються своєю молоддю, яка здала свій черговий іспит прегарно» [67]. Водночас глава ГКЦ за будь-якої нагоди висловлював подяки всім тим, хто причетний до виховання підростаючого покоління: «...стільки вкладаєте і трудів і праці і щирого серця і жертв у ту потрібну жертвенну працю» [272] на освітній ниві.

Незважаючи на низку переваг, навчання за монастирськими стінами чи в закладах під егідою чернечих чинів не було доступним для всіх українських дітей. Це зумовлювалося не лише обмеженістю місць, значною платою, а, в деяких випадках, і позицією самих батьків. Навчання в державній польській школі надавало більше можливостей для подальшої освіти та працевлаштування. Крім того, окремі бідніші родини насторожено ставилися до такої освіти, навіть початкової, вважали її непотрібною в суворих реаліях тогочасного села. «Хоч село Яхторів бачить корисний вплив виховання в захисті, родичі держать своїх дітей осторонь. Ця байдужість селян є дуже сумним явищем», – із жалем

зазначила настоятелька монастиря сс. Студиток в інтерв'ю, розміщеному на сторінках «Мети» [143].

Фахова освіта в Галичині також не залишалася без уваги ГКЦ. Насамперед це стосувалось матеріальної допомоги. В 1921 р. митрополичий ординаріат звернувся із закликом до духовенства надати допомогу Українській промисловій школі – «важливій інституції культурного і економічного життя» [334, с. 5 – 6]. Крім того, священики не раз виступали ініціаторами заснування навчальних закладів подібного типу. Так, у м. Стрий з ініціативи повітового комітету праці на чолі з о. Й. Савицьким у 1934 р. було організовано професійну сільськогосподарську школу для молоді, яка готувала «добрих господарів..., борців за віру» [24, с. 177]. Така сентенція підтверджує намагання ГКЦ поставити «українську освіту» на релігійне підґрунтя. Вона націлювала на те, що «добрий освічений господар» є «добрим» греко-католиком – «борцем за віру», тобто противником римо-католицького «польського» обряду, а відповідно – свідомим українцем.

У 1927 р. сестри-василіянки заснували кравецьку школу в Львові. Навчання тут здійснювалося за програмами державних та приватних шкіл і тривало три роки. Отримання диплома передбачало також проходження трирічної практики. Черниці намагалися запросити до викладання найкращих спеціалістів своєї справи, щоб їхні учениці змогли опанувати не лише класичні дисципліни, а й основи моделювання та дизайну. Школа відкривала можливість вихованцям здобувати вищу освіту [112]. Упродовж 1938/39 навчального року в закладі навчалось 115 дівчат [310, с. 12].

У 1935 р. оо. Студити відкрили майстерні для молоді у с. Дора Надвірнянського повіту на Станіславщині. Місцева громадськість, як зазначалося в українській пресі, «високо оцінила той факт, що школа стоїть під опікою і проводом отців Студитів; це гарантія, що в новій гуцульській школі релігійно-моральне займатиме належне місце» [271, с. 5]. Під особистою опікою митрополита ГКЦ перебувала рільнича школа в с. Миловання на Станіславщині. У Милованській школі селянські діти отримували фахову освіту за напрямками:

садівництво, бджільництво, лісництво, тваринництво, господарська справа та адміністрація, основи гігієни [46, с. 3]. Основним завданням подібних закладів була підготовка кваліфікованих кадрів для українського села.

ГКЦ намагалася не втратити зв'язок з тією частиною молоді, яка після закінчення школи вступала до вищих навчальних закладів. 1 жовтня 1937 р. з ініціативи митрополита у Львові було відкрито Християнський інтернат для учнів та студентів. У ньому проживало 40-60 хлопців віком 14 – 22 років, які здобували професійну освіту за напрямками: швацтво, кравецтво, радіотехніка, перукарство, монтажні роботи. Християнські та національні цінності стали пріоритетними засадами діяльності цієї установи [344]. Керівництво церкви намагалася розширити можливості для здобуття українською молоддю вищої освіти, особливо це стосувалося найбільш вразливих та сиріт [33, с. 373]. Дітям із незаможних сімей надавалися стипендії коштом церкви, самого митрополита чи єпископів, католицьких організацій [116].

Українська громадськість не раз піднімала питання «українського університету» та навіть домоглася в 1922 р. ухвалення закону про створення цієї установи. На спільному засіданні усіх секцій Товариства ім. Т. Шевченка 11 лютого 1936 р. д-р В. Старосольський наголосив на необхідності втілення в життя закону 1922 р.: «Український університет створить відповідні рямці для нормального життя нашої молоді. Ми не можемо вже тепер згодитися на «Студіум Рутеніум» ні на українські катедри, бо ми не можемо обмежитися до «україніків»... Заснування українського університету на українських землях в межах польської держави є необхідною умовою і для розвитку української науки і для виховання нових кадрів української інтелігенції» [121].

Глава ГКЦ доклав максимум зусиль для реалізації проекту «український університет». Він пропонував відкрити цю установу на базі Львівської богословської академії – єдиного українського навчального закладу в міжвоєнний час на території II Речіпосполитої – «відповідно до цього її розбудувати на низку дальших відділів, згідно з найбільш життєвими потребами української нації» [296]. Розуміючи небажання влади переходити до конкретних

дій, українські політичні сили, представлені у Сеймі, за підтримки ГКЦ, запропонували новий проект: створення на перших порах хоча б університету для національних меншин Східної Галичини. Пропозицію українців підтримали представники єврейського народу в Сеймі, однак справу до кінця 30- рр. ХХ ст. так і не було вирішено [481, s. 26].

Не всі українські періодичні видання Галичини однозначно позитивно оцінювали діяльність греко-католицького духовенства стосовно виховання молоді. Причиною цього були переважно не особисті переконання авторів статей, а загальне політичне спрямування часопису. Так, основним опонентом «Мети», «Діла» та «Ниви» у справі «Рідної Школи» виступив «Громадський голос», з 1926 р. друкований орган Української соціально-радикальної партії (УСРП)*. Необхідність посилення впливу УСРП у масових організаціях «Просвіті» та «Рідній школі», за твердженням партійного лідера І. Макуха, зумовлювалося відстороненістю керівництва цих організацій від проблем українського села, що поставило їх на «грань добра і зла» [193]. До головної управи «Рідної школи» було «всаджено представників єпископських консисторій та заїдлих ундівських партійників, котрі дотепер увесь час вносили тільки замішання в організацію» [193]. Представники УСРП на сторінках радикального часопису називали керівництво «Рідної школи» «ундівсько-клерикальним», результат діяльності якого зведеться тільки до передачі всієї жіночої школи сс. Василянкам, а чоловічої – оо. Василянам [333]. Вони виступали за остаточну секуляризацію українського суспільства, особливо в освітній сфері. Керівництво партій такого спрямування намагалось потрапити до управління товариства. Це б стало вагомим засобом поширення соціалістичних ідей серед населення регіону.

У відповідь греко-католицьке духовенство докладало максимум зусиль, щоб запобігти цим спробам. Церковне керівництво вбачало можливість плідної співпраці священників з освітянами лише за умови збільшення їхнього представництва в керівних органах «Рідної школи» на всіх рівнях. Таку позицію озвучили єпископи Г. Хомишин, Й. Коциловський та І. Лятишевський у своєму

* До 1926 р. Українська радикальна партія (УРП) або Русько-українська радикальна партія.

маніфесті з нагоди 50-річного ювілею «Рідної школи», в якому, зокрема, йшлося про підвищення ролі католицизму в діяльності товариства [391, с. 267].

Завдяки старанням єпископату у 1933 р. «Рідну школу» очолив канонік Митрополичої капітули у Львові о. О. Базюк. «Знаючи, в яких руках спочиває сьогодні управа тої нашої многоважної народної установи, повинні духовні всіма силами піддержати її матеріально й ніяк не допустити до того, щоби управа товариства дісталася в руки чужих наймитів, ворожих нашій церкві й нації, – зазначав анонімний автор на сторінках «Ниви». – Се принесло би повну загладу нашій вірі, моралі й національним цінностям. Дрібними матеріальними особистими жертвами, але постійними й діяльністю серед своїх парохіян для удержання Рідної Школи можуть духовні воїни нашої церкви й народу відвернути раз на все небезпеку, яка зависла над нами» [211]. Поступаючись організаційно УНДО в краї, радикали не змогли зайняти керівні посади в «Рідній школі», «Просвіті» чи очолити їхні повітові союзи. Не останню роль у цьому відіграла і антицерковна спрямованість ідеології партії.

У 30-х роках ХХ ст. польські служби безпеки констатували поширення впливу радикально-націоналістичних сил серед студентства: «Українська католицька організація «Обнова», яка внаслідок своєї ідеології мала бути послідовницею програми Католицького союзу, в останній час зазнає впливу радикально-націоналістичних студентських організацій..., які під час виборів на 1932 р. прагнули за всяку ціну увійти до керівного органу «Обнови» [68, арк. 5]. Вище греко-католицьке духовенство реально оцінювало загрозу таких впливів. В умовах неефективності поміркованої програми інших українських сил українська молодь, вихована в національному дусі, все більше схилилася до потреби жорсткішої позиції на політичній арені. Керівництво ГКЦ неодноразово намагалося достукатися до серця кожної молодої людини, яка вважала терор єдиним способом вирішення національного питання. «Любов (до Батьківщини – *І.Г.*) не може йти в парі з ненавистю, бо ненависть чим більше звужена, тим більше з любови робить якийсь егоїзм. Можна своїх прав боронити і своїх прав доходити, але не шляхом ненависти до других людей», – наголошував

А. Шептицький у своєму зверненні до української молоді [380]. ГКЦ намагалася зміцнити свої позиції серед українського студентства, організувавши з цією метою Католицьку асоціацію української молоді. Всі зусилля церковного керівництва були спрямовані на те, щоб молодь, за словами о. І. Бучка, «витривала під прапором Христа», бо тоді «можемо бути безпечні за її майбутність» [326].

Отже, опрацювання української періодики Східної Галичини міжвоєнного періоду дає підстави стверджувати про провідну роль ГКЦ у процесі виховання української галицької молоді. Жодна ділянка освітньої сфери – від початкової школи до вищих навчальних закладів – не залишалася без уваги духовенства. Офіційна освітня концепція ГКЦ базувалася на принципах «християнського навчання для української молоді» та «національного виховання, яке не суперечить християнським ідеям». Такий підхід наражав діяльність ГКЦ в освітній сфері на критику з боку прихильників соціально-радикальних ідей, що пропагували звільнення школи від «клерикальних впливів», та польських проурядових й українських радикально-націоналістичних сил, які вбачали в роботі священників на освітній ниві прояви крайнього націоналізму, з одного боку, чи недостатньої безумовної національної заангажованості, – з іншого.

4.2. Просвітницька робота серед українського населення Східної Галичини

Керівництво ГКЦ, надаючи проблемі виховання та освіти центральне місце у своїй діяльності, активно провадило просвітницьку роботу не лише серед дитячого, а і дорослого населення Східної Галичини. Митрополит А. Шептицький вважав неосвіченість «найбільшим ворогом кожного народу, найстрашнішим гальмом його поступу на всіх ділянках життя, каламутним джерелом його духовного рабства» [332, с. 1; 15, с. 223]. За підтримки своїх ієрархів українське духовенство докладало чимало зусиль, працюючи на цій важливій ділянці громадського життя. Основними формами здійснення просвітницької діяльності за участі греко-католицьких священників були: праця в

українських світських культурно-освітніх, спортивних установах, релігійно-просвітницьких товариствах та безпосередня освітньо-виховна робота духовників серед своїх парафіян.

Українські світські культурно-освітні та спортивні товариства виявляли зацікавленість у співпраці з ГКЦ. Адже, як зазначалося на сторінках «Польсько-українського бюлетеня», основною повоєнною проблемою українських організацій став брак кадрів. «Просвіта», «Рідна школа», «Луг», «Сокіл», «Пласт» хронічно потребують інтелігентних фахових керівників. Терплять від цього і тому провадять слабку суспільну діяльність або взагалі закриваються», – робить висновки автор статті [472, с. 545]. Українські періодичні видання, шукаючи виходу з ситуації, що склалася, пропонували залучити до праці в українських товариствах одних із найбільш освічених та авторитетних представників українського населення Східної Галичини – греко-католицьких священиків [91, с. 3; 298, с. 1; 1, с. 1].

«Праця на селі – це обов'язок не виключно одиниць з поміж інтелігенції, а її загалу, – підкреслювалося на шпальтах «Діла». – Як і що на селах даного повіту слід робити – повинно бути темою нарад учительства, священства і молоді. Чи такі наради відбуваються? Мало де. А прецінь є нагода про це домовити на соборчиках, на сходах учительства, на збірках молоді» [1, с. 1]. Керівництво ГКЦ дозволило долучитися греко-католицькому духовенству до роботи в світських культурно-освітніх та спортивних товариствах, вважаючи це реальною можливістю допомогти своїм вірним.

Виходячи з аналізу матеріалів періодичної преси, головну проблему міжвоєнної доби українська інтелігенція вбачала у високому рівні неписьменності серед українського населення Східної Галичини. За даними «Голосу», станом на 1937 р. 1720 000 українців (41,5 %) у Польській державі та 830 000 (34,5 %) лише в Галичині у віці понад 14 років не знали основ грамоти – не вміли «ні читати, ні писати» [332, с. 1]. У відозвах до українського населення за підписами відомих представників української інтелігенції, зокрема й українських ієрархів, постійно наголошувалося: «Неписьменність – смерть!

Нехай цей великий поклик понесеться широко в народ: із сторінок усієї нашої преси, із усіх церковних проповідниць, із домівок усіх наших установ і товариств, із уст кожного свідомого українця і українки» [332, с. 1].

Польська поміркована преса, обговорюючи українську акцію «Смерть неписьменності», підкреслювала важливу роль співпраці греко-католицького духовенства на чолі з митрополитом А. Шептицьким із товариством «Просвіта» у процесі її реалізації [500]. Міцний взаємозв'язок між українським священством і товариством підтверджується також на сторінках «Доброго пастиря»: «1. «Просвіту» оснували найбільші патріоти духовні й світські, і тому передусім підчеркується участь визначних духовних. 2. Що «Просвіту» підмогали й поручали наші Єпископи, між ними: Іван Ступницький і Ексс. Митрополит А. Шептицький, ще як станиславівський Єпископ, і покійний перемиський Єпископ Константин Чехович. 3. Що в провіді «Просвіти» працювали найвизначніші духовні: крилошани, професори університету й діячі. Для більшого враження позбирано такі імена: Омельян Огоновський, о. С. Качала, о. О. Торонський, о. Лежогубський, о. Стефанович, о. Гробельський, о. М. Устіянович, о. О. Шуховський, о. С. Городецький, о. С. Матковський. 4. Багато говориться про видавничу діяльність «Просвіти» кажучи, що на 348 популярних книжок було 11 (одинадцять) релігійно-морального змісту та що взагалі перші видання «Просвіти»... мали виразно християнський характер» [299, с. 315 - 316].

Основним методом боротьби з неграмотністю «Просвіта» вважала організацію відповідних навчальних курсів. Центрами просвітнього життя на селі стали філії та читальні товариства. Після війни мережа місцевих відділів «Просвіти» відновлювалася дуже повільно. Окрім уже зазначених причин і браку кадрів, важливою перешкодою на шляху активного розвитку товариства стала відсутність необхідної кількості відповідних приміщень. У післявоєнні роки значну частину читалень «Просвіти» зайняла польська жандармерія, а інвентар та книжки були конфісковані владою. Українській інтелігенції на місцях вартувало багатьох зусиль домогтися повернення частини будівель та речей. «На кожній ступні є великі труднощі, – зазначалося на сторінках «Українського

вісника». – До праці беруться переважно ідейні селяни. Жандарми раз у раз приходять до села, де відновлюється читальня, та грозять замкнуть до арешту членів читальні, коли не зречуться народної праці. Так було в Ляхівцях, Зарічу, Саджаві...» [230, с. 2 – 3]. Шукаючи виходу, частина сільської інтелігенції, щоб не йти на конфлікт із владою, обирала складніший шлях, який передбачав збір коштів та побудову нових будинків «Просвіти».

Завдяки плідній праці ентузіастів кількість філій та читалень товариства постійно зростала. Так, на поч. 30-х рр. ХХ ст. на території Східної Галичини діяло близько 70 місцевих відділень «Просвіти» та 3200 читалень, де проводилися курси грамотності, вдосконалення знань, пізнавально-наукові семінари, лекції, організовувалися молодіжні секції за інтересами. З-понад 3000 діючих читалень 372 очолювали греко-католицькі священики [119; 218, с. 231]. Вони ж стояли у проводі значної частини місцевих філій. Ця особливість організації просвітницької роботи на селі позитивно оцінювалась українською періодичною пресою. Описуючи перші загальні збори «Просвіти» в Ходорові, невідомий автор статті «Праця єдина з неволі нас вирве...» в «Новому часі» з повагою зазначав, що головує в філії товариства о. Прийма, а в читальні – о. Довгий [259].

Відкриття нових місцевих відділів, читалень перетворювались у справжні свята, які мали надихати населення з найближчих околиць на організацію культурно-освітнього життя також у себе в громаді. «Дня 13-го березня ц.р. [1921 р. – І. Г.] відновлено за стараннями свідомих одиниць читальню «Просвіти» в Хриплині. Відновлення відбулося доволі святочно. По вечері о 4 год. по пол. зійшлися громадяни в читальній хаті, де голова читальні, о. Л. Раковський, відкрив збори. Предсідником зборів був вибраний о. Раковський, його заступником Петро Пецух, а секретарем Михайло Новицький.

Гарну промову про сучасну потребу освіти й культурної організації виголосив д-р Юлій Олесницький, який прибув до нас із філії «Просвіти» в Станіславові, після чого пояснив зачерпнену в статуті ціль Т-ва «Просвіта», щоб

познайомити з цим зібраних і заохотити їх до запису в члени читальні. Вислід промови був такий, що зараз на місці вписалося до читальні 58 присутніх» [135, с. 4].

Святкування супроводжувалося богослужінням у місцевій церкві та посвятою будинку філії чи читальні «Просвіти». «Свято почалося о 10. год. ранку в церкві св. Петра і Павла Архієрейською Службою Божою... Після посвіти промовив перший владика д-р Боцян, що в патріотичній промові представив вагу рідної хати, яка одна веде до пізнання правди, а тим самим до сили. Побажавши як найкращого розвитку просвітницької справи... еп. Боцян поблагословив нову домівку і тих, що своєю енергією і жертвами довели до її здвигнення, як також усіх присутніх іменем митр. Шептицького...» [223, с. 1] Співанням національного гімну завершилося свято «Просвіти» в районі Личакова міста Львова.

Навколо участі духовенства в організації та посвяті читалень «Просвіти» постійно точилися громадські дискусії на сторінках галицької преси. Основним аргументом, які висували польські радикальні видання на користь заборони діяльності товариства, був її виразний національний характер. Діяльність духовенства в «культурних святинях, в яких розвивається український дух», була окреслена як антидержавна. Щоб привернути увагу влади, газета «Слово польське» описувала свята «Просвіти» лише в негативному світлі, цитувала свідчення «надійних джерел» про «шкідливі промови» українського духовенства [466].

Неперевірені дані з уст ображених стали причиною справжнього скандалу, коли редакція «Слова польського» відмовилася друкувати спростування статті «Нова провокація о. Куницького» про нібито антидержавний виступ відомого священика 22 листопада 1925 р. на посвяті будинку «Просвіти» в Сніжині під Львовом [473]. За бажанням обох сторін до справи було залучено поліцію. Згідно зі словами невідомого свідка, на обіді в честь посвяти о. Л. Куницький заявив: «Сім років минуло як наші останні герої опустили місто, а шабля була захована до пахви, але прийде день, коли шаблю ми витягнемо, а справа наша буде

виграна» [404, к. 277]. Ця промова, хоча зі збереженням основного підтексту, була передана другим свідком зовсім іншими словами: «Сьогодні о 6 год. рано річниця як наші останні кулемети і гармати вийшли поза Львів, нас обтягли залізним перснем, який одного давить, іншого – оглушає, дай Бог, щоб ми змогли все назад до рук отримати» [404, к. 277].

Скандал, супроводжуючись взаємними звинуваченнями з боку української і польської громадськості на шпальтах галицької преси, набув широкого резонансу, який швидко вийшов за межі Галичини. Міністерство релігії і публічної освіти вимагало втручання місцевої влади та відкритого розслідування. Після пильного вивчення всіх обставин місцевою поліцією до Міністерства надійшов рапорт за особистим підписом львівського воєводи, в якому зазначалося, що цитовані «Словом польським» свідчення так і не знайшли свого підтвердження, оскільки розшук згаданих свідків не дав жодного результату. В рапорті також підкреслювалося: «Опитані очевидці події стверджували, що о. Куницький ані під час урочистості, а ні також під час своєї промови на сніданку не тримав у руці шаблі», як це стверджувалося в публікації редакції «Слова польського» [404, к. 377].

Крім того, поліція встановила, що на святкуванні в Сніжині були присутніми близько 300 осіб, серед них 7 священників і хор львівської Преображенської церкви. Виступав на зібранні греко-католицький єпископ В. Боцян, у промові якого не віднайдено жодних «антидержавних закидів». Єпископ наголосив, що «людність Сніжина до цього часу була сиротою, немаюча свого будинку освіти. Зараз це вже не сирота і має свій власний дім, до якого може прийти кожний для укріплення свого духу і при цьому уникнути чинників та інших закладів, які приводять лише до втрати грошей і здоров'я, а що найголовніше втрати серед людей відчуття любові Бога та близьких. Цей будинок повстав, не дивлячись на значні фінансові труднощі, лише завдяки спільної праці і благодійним внескам місцевого населення та міщанства міста Львова і віддано цей дім для добра і використання українського народу. Ми є в конституційній державі, в якій кожний громадянин без національної різниці

користується рівними правами. Тому потрібно налагодити співжиття і співпрацю, – зазначив єпископ. – Час для зникнення ненависті серед народу, яка ні до чого доброго не приводить, а принесе лише руйнування. Закликаю всіх до співпраці і співжиття, бо тільки тоді досягнемо добробуту» [404, к. 374 - 375]. Секретний рапорт львівського воєводи так і не став відомий широкому загалу. Кожна сторона конфлікту до кінця відстоювала свою правду, вносячи ще більше напруження у спільні відносини.

Незважаючи на негативний результат цього розслідування, поліція продовжувала тримати під наглядом філії та читальні «Просвіти» і за першим же донесенням уживала кардинальних заходів. Так, о. Т. Халкевич, греко-католицький парох із Сеняви, був арештований за звинуваченням у проведенні щонедільних занять з історії України у приміщенні читальні «Просвіти», оскільки «виховував членів товариства в націоналістичному дусі» [406, к. 92]. Будинки товариства часто піддавалися ревізії на предмет зброї і «таємних паперів» [111; 357, арк. 25]. Інколи лише відкриті протести українських священиків рятували читальні «Просвіти» від конфіскації всього майна. Як повідомляє «Діло», «дня 9.Х ранком провела поліція низку ревізій в Жидачеві... В читальні «Просвіти» мали шукати також, одначе на підставі рішучої заяви голови читальні о. дек. М. Раковського, що там нема ні пальної зброї, ні нічого іншого, якось від заміру тусу відступили...» [294; 357, арк. 25].

Після Першої світової війни мережу своїх читалень та бібліотек відновило також галицьке москвофільське Товариство ім. М. Качковського. Виникнення товариства спричинило стрімке зростання впливу «Просвіти» і намагання галицьких русофілів збільшити свій вплив серед селянства. Переважну кількість читалень ім. М. Качковського очолювали греко-католицькі священики москвофільської орієнтації. Їхні досягнення часто висвітлювалися на сторінках часопису «Земля і воля» під назвою «З життя руських читалень» [128, с. 2]. Товариство, що діяло на основі довоєнного статуту, мало певні успіхи на просвітницькій ниві, проте через брак фінансування, економічну кризу,

непопулярність у середовищі українського населення не змогло досягнути свого довоєнного рівня.

Філії, читальні та бібліотеки «Просвіти» були не єдиними українськими просвітницькими центрами в Східній Галичині. Митрополичий ординаріат видав розпорядження, в якому на духовенство покладался обов'язок заснування окремих парафіяльних бібліотек, де кожен міг позичити на деякий час цікаву для нього книжку, взяти участь у спільному читанні періодичної преси, обговоренні нової літератури. Характеризуючи діяльність глави ГКЦ у просвітницькій сфері, редакція часопису «Христос наша сила» в статті «Митрополит А. Шептицький як меценат» наголошувала, що ідея створення мережі парафіяльних бібліотек належить саме митрополиту. «Ще в Станіславі заложив він першу єпархіальну бібліотеку з 3870 томами та на її побільшення виділив 6000 доларів» [205; 359, арк. 143].

В умовах інформаційної обмеженості галицької глибинки митрополичий ординаріат виробив цілу систему поширення католицької періодики, що полягала у «влаштуванні відповідних шафок чи столиків на притворах» церкви. В цьому місці розміщували «призначену для поширення добру пресу..., а побіч прикріплюється міцну залізну скарбоньку. Вірні приходять, беруть що їм подобається і кидають заплату до скарбоньки... Коли б навіть і трапилося, що хтось узяв би дрібну брошуру, то справа на тому не потерпить. Якщо взяв, то видно зацікавився нею. Зрештою наш нарід віруючий. І коли зрозуміє значення цієї кольпортажі і її ціль, а тим більше в церкві, то без сумніву ніщо задармо не візьме» [369].

За інформацією періодичної преси, відкриття парафіяльних читалень та бібліотек сільське населення зустріло з зацікавленням. На загальних зборах парафіяльної читальні в Делятині, які скликав парох о. Золотий 3 липня 1932 р., «присутніх було тільки, що з меншої салі мусіли перенестися до великої салі новозбудованого дому» [226, с. 7]. Збори також відвідали о. О. Назарук і ректор Станіславської семінарії А. Бойчук, які уважно вислухали звіт про організацію роботи читальні. Згідно зі звітом, на будівництво відповідного приміщення було

позичено 2250 зл., з яких 850 – вже сплачено. Єпископ Г. Хомишин для потреб будівництва надав 4 000 зл., а загалом було витрачено 9512 зл. До читальні вписалося 226 осіб. Фонд бібліотеки спочатку становили 533 книги, передплачувалося 8 газет і журналів [226, с. 7]. За одноголосним рішенням читальні в Делятині було присвоєно ім'я Св. Покрови. Крім бібліотеки, тут діяли також регулярні курси для неписьменних під керівництвом учительки гімназії О. Микитюк.

На духовенство також покладалося завдання контролю за літературою в бібліотеках та пресою «в шафках», щоб там «не було ні сміття, ні полови» [277, с. 7]. Митрополичий ординаріат затвердив список рекомендованої літератури [475, с. 20]. До формування переліку «доброї преси» долучився Комітет греко-католицького духовенства Галичини. Саме на цю структуру покладался також обов'язок «проводити контроль часописів у читальнях (настільки це можливо), а також, щоб усі часописи для читальні досягали почти священика і передавались йому в закритих конвертах». До «чорного списку» видань потрапили «Громадський голос», «Світ», «Світло» і «Воля народу», номери яких було рекомендовано «до села не допускати» [404, к. 499]. До поширення «католицької книжки» залучалися також католицькі організації, зокрема Марійське товариство. Його члени виручені кошти від продажу літератури використовували на добродійні цілі, передусім для закупівлі молитовників для в'язнів, військовослужбовців, незаможної молоді народних і фахових шкіл [273, с.].

У переліку рекомендованої преси значилися видання, які були заборонені польською владою для поширення серед населення регіону, зокрема дитячий часопис «Дзвіночок». Будь-які намагання редакції «Дзвіночка» врегулювати ситуацію закінчувалися невдачею. Не допомогли листи до Міністерства публічної освіти за підписом української інтелігенції, підтримка глави ГКЦ, надсилання сигнальних видань до Варшави. Часопис було звинувачено у неповазі до польської влади, оскільки важливу інформацію про візит перших осіб держави до Львова редакція розмістила на останній сторінці, вважаючи її не

особливо важливою для українських дітлахів. Перебування цього часопису на полицях парафіяльних бібліотек загрожувало греко-католицьким священикам переслідуванням із боку поліції. Зокрема, о. О. Зажицький потрапив під пильний нагляд владних структур за те, що «втягав шкільну дітвору з місцевої загальної школи до організованої ним парафіяльної бібліотеки, поширюючи серед дітей книжки крайньо націоналістичного змісту, а між ними і заборонений для шкільної дітвори «Дзвіночок» [406, к. 172].

Зовсім інша ситуація склалася з часописом «Ластівка», який викликав незадоволення не лише польської поліції, а й частини українського священства. Незважаючи на підтримку Комітету греко-католицького духовенства, який ухвалив зобов'язати парохів «замовляти щомісяця по 5 екземплярів «Ластівки» [404, к. 499], часопис так і не набув широкого поширення в регіоні. Серед основних причин – конфіскація накладів та окремих примірників поліцією. До сьогодні українським науковцям було відомо лише про існування згаданого часопису, а також його долю. Однак жодного примірника видання в Україні так і не було виявлено. Під час роботи в Архіві актів нових у Варшаві дисертанту вдалося розшукати лише два конфіскованих примірники часопису «Ластівка» [404, 409 - 462].

Перегляд номерів підтверджує антикомуністичний та антиєврейський характер видання. Якщо комуністична доктрина засуджувалася на сторінках щомісячника як така, що суперечила християнській ідеї, то євреї переважно звинувачувалися в економічних негараздах українців. Водночас на сторінках часопису розміщувалася різка критика «латинників» – українців римо-католицького обряду. Саме вона слугувала основною причиною заборони часопису. «Ті всі Українці латинського обряду, які тепер користаючи з okazji, стають катами та зрадниками своїх рідних братів – нехай пам'ятають, що за свою ганебну роботу одержать свою плату!», – наголошувалось у статті «Чи є Українці обряду римо-католицького?» в Ч. 1 журналу «Ластівка» за 1925 р. [404, к. 460 - 461]

Запровадження мережі парафіяльних читалень мало на меті не лише максимально розширити можливість доступу сільського населення до бібліотеки, періодичної преси тощо, а й створити альтернативу читальням «Просвіти». Партийна боротьба міжвоєнного періоду перенеслася також до будинків товариства. З кожним роком частині греко-католицького духовенства все важче було утримувати філії в культурно-освітніх рамках. Водночас деякі священники підтримали процес політизації «Просвіти» з метою недопущення соціалістичних і комуністичних елементів до її управління. «Це правда, що в оснуванні та проводі «Просвіти» визначну участь брали священники; це правда, що свого часу наші Єпископи завзивали священників до участі в праці «Просвіти», а радже звертали увагу душпастирям, щоб мали бачне око, щоб у читальнях не брали верху руйнуючі й безбожні кличі та струї. Так, це було тоді, коли «Просвіта» була в руках чисто народовецьких, які до Церкви й релігії здебільша відносилися як не позитивно, то бодай не шкідливо. Та в останніх часах відносини основно змінилися», – зазначалося на шпальтах «Доброго пастиря» [299, с. 316].

У 1926 р. розпочався рух за аполітичність «Просвіти» на чолі з керівництвом ГКЦ. Із великим обуренням на шпальтах комуністичного тижневика «Світло» засуджувалось обмеження участі селянських і робітничих делегатів у загальних зборах «Просвіти» 25 грудня 1926 р.: «Церковні ієрархи видали обіжник для підчиненого собі кліру, щоби «допильнувати» вибору клерикальних делегатів під загрозою відповідальності за несповнення душпастирських обов'язків. Збори стали духовним семінаром під проводом настоятелів», – завершувалася публікація «Світла». Звинувачення прокомуністичних видань «відбилися широким відгомонам в українській пресі всіх напрямків». На шпальтах «Ниви» з'явилася розлога стаття, у якій описувалася ситуація, що склалася на зборах. «З цілого перебігу Зборів було слідно, що інтернаціоналісти мали на меті: 1) здискредитувати перед зібраними націоналістів; 2) здискредитувати духовенство; 3) використати Збори як добру нагоду до кинення своїх кличів, щоби учасники рознесли їх по краю», – зазначав

автор публікації «Після останніх Загальних Зборів «Просвіти» [31, с. 41 – 43]. – «Попи», «нероби», «здирщики», «змора клерикалізму», «заскорузлий елемент», «цензори», що не допускають до читалень всіх книжок та часописів, як пр. «Світло». При кожній згадці про священників нісся з лав церковних оклик «ганьба» і т. д... Розуміється, що зачеплені націоналісти і священники старалися відплатитися противникам і в їх бік сипалися оклики «до Москви», «чекісти», «жидівські наймити» і т. д... Змарновано цілий день обрад, змарновано весь труд учасників, які прибули повинню з дуже далеких околиць... Останні Загальні Збори «Просвіти» повинні відкрити очі навіть найбільш байдужим» [31, с. 42 – 43].

Боротьба за вплив у «Просвіті» не втрачала своїх обертів й надалі. Прокомуністичні часописи виступили єдиним фронтом проти «клерикальних впливів» у товаристві. Крім відповідних закликів до «прогресу без попів-гасителів освіти» та широкого трактування права кожного на вільний доступ до участі в громадських організаціях, на шпальтах таких періодичних видань, як «Селянський прапор», «Світло», «Сельроб», часто друкувалися «журналістські розслідування», що мали на меті зменшення авторитету духовенства серед вірних. Найбільшого резонансу набули справи, що стосувалися фінансів «Просвіти» [414, к. 10]. Зокрема, на адресу керівництва товариства лунали звинувачення в нецільовому використанні коштів. «Зараз (1928 р. – Г.І.) борги «Просвіти» сягають 0,5 млн. Де поділися гроші?», – запитувала редакція «Селянського прапора». Деякими справами навіть зацікавилася польська поліція. Так, о. Й. Лукасевич, греко-католицький парох у Болеховській Слободі, потрапив під поліцейний нагляд за самовільне використання коштів, виручених під час коляди, на оплату винагороди М. Пінахові за проведення освітнього курсу в місцевій читальні «Просвіти» [406, к. 93].

Погляди на подальшу долю «Просвіти» серед греко-католицького кліру різко розділилися. Частина духовенства на чолі з митрополитом А. Шептицьким підтримувала ідею вільної участі всіх бажаючих у роботі товариства, однак зі збереженням лише його культурно-освітньої функції. Інші священники на чолі зі

Станіславським єпископом Г. Хомишиним засуджували таку помірковану політику львівського ієрарха. Вони вважали, що врятувати «Просвіту» від радикальних сил неможливо, а кожен священик, який бере участь у діяльності товариства за нових обставин лише понижує свій авторитет серед вірних. За підтримки Г. Хомишина було створено альтернативне «Просвіті» товариство «Скала», а також однойменну мережу читалень [133, с. 272 - 279]. За даними видання «Нова зоря», станом на червень 1939 р. товариство «Скала» об'єднувало 351 читальню з 24434 членами. Читальні мали 66 власних домівок та бібліотек, де нараховувалося 52 435 книг та 22 315 примірників газет [322].

Перегляд міжвоєнної періодичної преси Східної Галичини засвідчує наявність жорсткого протистояння між двома товариствами. «Перед веде тут передусім «Просвіта», бо почувається неначе zagrożена в своїм просвітянським монополію в українській суспільності – хоч, правду кажучи, «Просвіта» не має найменшої розумної причини обурюватися за те, що побіч неї повстає ще й друга «просвітна» установа, але радше радіти з того, що на освітньо-культурному полі (що таке дуже широке й майже зовсім іще непереоране) працює вже не одна тільки, як це було досі, але дві освітні установи» [299, с. 315].

На хвилі протистояння у грудні 1934 р. з'явилося пастирське послання глави Станіславської єпархії Г. Хомишина з різким осудом «генеральної атаки» з боку «Просвіти» на товариство «Скали». «Достойний Автор, – зазначалося на шпальтах «Доброго пастира», – підчеркує ту аномалію, що світські установи густо часто приписують собі якусь недоторканість і суверенність, до якої немає права ані одна дочасна земельна управа, чи установа, навіть тоді, коли б вона була не знать як національна. Зовсім слушно зауважує Преосвященний Григорій, що в нас «нація», «добро народу», «справа народу», – це догма понад догмами надприродної віри. Вистачить клич: «сего домагається добро нації», або «се національна справа», щоб на сліпо без розбору сей клич прийняти...» [133, с. 272 - 279]. Спільної мови засновники і функціонери товариства так і не знайшли.

За активної підтримки ГКЦ на теренах Східної Галичини також стрімко розвивалася мережа молодіжних товариств таких як «Сокіл», «Січ», «Пласт» та

інші. Довкола «Сокола» об'єднувались українська інтелігенція, молодь, діячі церкви. За сприяння центральної установи цієї організації «Сокола-Батька» у Львові було засновано Вищий музичний інститут, театр, низку кредитних спілок. Головним духівником «соколят» був о. І. Гриньох. Подібно до сокольських товариств проводилася робота «Січей» [53, с. 14]. Зі сторінок українських періодичних Східної Галичини часто лунали заклики греко-католицьких священиків на кшталт «Здорових громадян нам треба!» [23, с. 16]. Таким чином, представники українського духовенства виражали своє ставлення до здорового способу життя та спорту.

Пропаганду здорового способу життя Греко-католицька церква активно розпочала проводити ще до Першої світової війни. Основними ворогами українського селянства були оголошені алкоголь та тютюн. Провідну роль в антиалкогольному та антинікотинному русі відіграло товариство «Відродження», що ставило за мету «визволити український народ від впливу алкоголю і нікотину, вважаючи це визволення конечним духовним підйомом, фізичним і матеріальним рухом і культурним розвитком українського народу» [17, с. 145 – 146; 285, 34]. У 1929 р. товариство відновило свою роботу та, заручившись підтримкою духовенства, розширило свою діяльність на всю територію Східної Галичини. У 1930-х рр. «Відродження» налічувало 18 філій і 122 гуртки, які охоплювали понад 6400 членів [414, к. 11]. Товариство організувало протиалкогольні курси, лекції, видавало ілюстрований місячник «Відродження» (1928—1939) і додаток «Ми молоді» (1930—1939). Почесними членами товариства були митрополит А. Шептицький, отець-митрат Т. Войнаровський, єпископ І. Бучко та інші церковні ієрархи. Подібні функції виконувало «Братство тверезості».

Методи та наслідки роботи антиалкогольних та антинікотинних товариств обговорювалися на шпальтах галицьких періодичних видань. Зокрема, у приклад іншим ставився досвід протиалкогольної боротьби у с. Саранчуки Бережанського повіту, де місцевий парох о. О. Кордуба «відібрав у церкві присягу від 750 людей, що вони не будуть уживати алкоголь» [273, с. 7]. Як

наслідок – у с. Жулин Стрийського повіту подібну присягу склало 44 особи [273, с. 7].

Особливе ставлення у митрополита Андрея Шептицького було до «Пласту». Глава ГКЦ став опікуном цієї молодіжної організації. Він віддав частину свого маєтку для облаштування літніх таборів пластунів та пластунок [17]. Описуючи перебування А. Шептицького в Підлютому на сторінках часопису «Нива», о. А. Бучацький звертає особливу увагу на успішний перебіг переговорів митрополита, отця-митрата Т. Войнаровського та представників організації «Пласт» щодо надання лісових урочищ Сокіл і Остодор для організації щорічних літніх високогірних таборів. Так, у липні 1926 р. на горі Сокіл біля маєтку Підлютого відбулася третя загальна зустріч членів організації «Пласт», на якій були присутніми 300 пластунів і пластунок та понад тисяча жителів навколишніх сіл [42, с. 220 – 225; 188, с. 121].

У ролі вихователів пластунів часто виступали греко-католицькі священики. Пластунське виховання спрямовувалося на всебічний розвиток молоді для реалізації її інтелектуального, громадського та духовного потенціалу. До основних принципів скаутського руху належали: обов'язок перед Богом, обов'язок перед іншими та обов'язок щодо себе [18, с. 13 - 15].

ГКЦ підтримувала контакти з іншими культурно-просвітницькими організаціями регіону. Зокрема, краєзнавче товариство «Плай» неодноразово організовувало за підтримки митрополита А. Шептицького в лісах греко-католицької митрополії виїзні походи. Спеціально для цього у церковному маєтку Підлютому було створено туристичну станцію «Плай», яка діяла щорічно упродовж трьох місяців з липня до вересня. У відповідь члени товариства займались упорядкуванням зелених насаджень маєтку [189; 190; 42, с. 220 - 225].

Підтримка керівництвом ГКЦ діяльності українських культурно-просвітних та спортивних товариств високо цінувалася її членами. Зокрема, на 35 роковини перебування А. Шептицького на митрополичому престолі, що припали на 16 січня 1936 р., митрополита особисто привітали представники всіх українських установ та організацій. Промова, оголошена главою ГКЦ на цьому

святі, була опублікована на головних шпальтах багатьох українських видань. У своєму зверненні митрополит А. Шептицький звернув головну увагу на важливість просвітницького руху в Східній Галичині. «Поміж установами є одні у найтіснішому зв'язку з Церквою, інші – в більшій або меншій мірі злучені з нами, духовними, але, можна сказати, всі ми працюємо разом, а провідною гадкою нашої праці є любов Батьківщини, християнська любов ближнього. Всі працюємо для добра нашого народу. І думаю, кожен має признати – наші установи живуть у надзвичайно важких часах, про які і сам місяць назад говорив, що в них ми ледве животіємо. У цих часах наші установи виявили стільки життєвої сили, що дивлячись на них, справді можна тою працею тішитися і можна з кращою думкою і ліпшою надією глядіти в будучину...» [108; 354, арк. 9].

Висновки до розділу 4

Отже, на основі аналізу галицької регіональної преси міжвоєнної доби можна виокремити основні напрями просвітницької праці греко-католицького духовенства у цей період. Серед них провідне місце посідали: боротьба з неписьменністю, з алкогольною та тютюновою залежністю парафіян, організація розгалуженої мережі парафіяльних читалень, підтримка та безпосередня участь у роботі культурно-просвітницьких та спортивних світських товариств, як «Просвіта», «Сокіл», «Січ», «Пласт» тощо. Кожна ініціатива українського пароха у справі виховання та просвітництва на місцях знаходила підтримку керівництва ГКЦ, а успіхи проголошувалися переважною частиною української інтелігенції прикладом для наслідування.

Незважаючи на значні досягнення ГКЦ на просвітницькій ниві, її діяльність у справі виховання української молоді неодноразово перебувала в центрі громадських дискусій. Зокрема, на сторінках української та польської преси широко обговорювалися питання необхідності української школи, за яку активно виступало керівництво Греко-католицької церкви; політизації просвітницьких товариств («Просвіти», «Січі», «Сокола») й ролі ГКЦ у цьому процесі; створення за участю греко-католицького духовенства альтернативних

«Просвіті» культурно-освітніх установ таких, як «Скала», та мережі парафіяльних бібліотек. До дискусій долучались українські представники соціалістичного табору, які виступали за відокремлення церкви від школи та обмеження впливу греко-католицьких священників у просвітницьких товариствах регіону.

Освітньо-виховні заходи, в яких були масово задіяні греко-католицькі архієреї, рядовий клір та чернецтво, стали одним з креативних компонентів національної та політичної само ідентифікації української спільноти у II Речіпосполитій. Цей рух набув відповідного організаційного й світоглядно-ідеологічного оформлення й перетворився на традицію і в наступні десятиліття, незважаючи на зміну геополітичної ситуації та різних режимів.

РОЗДІЛ 5

ГАЛИЦЬКА ПРЕСА МІЖВОЄННОЇ ДОБИ ПРО СПРИЯННЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРИ ТА НАУЦІ

5.1. Діяльність греко-католицького духовенства в сфері культури

Українська культура Східної Галичини в міжвоєнний період перебувала під постійною опікою ГКЦ. Діяльність церковного керівництва у цій сфері, а особливо митрополита А. Шептицького, високо оцінювалась українською громадськістю регіону. Упродовж 20 – 30-х рр. неодноразово на шпальтах галицьких газет з'являлися публікації, які підкреслювали важливу роль ГКЦ у процесі розвитку українського живопису, архітектури, музики, музейної справи. На сторінках деяких із них висвітлювався взаємозв'язок приходу митрополита А. Шептицького з початком нового ери української культури Східної Галичини. «Вже на самому початку своєї появи серед галицького духовенства й громадянства вивів він глибокий інтерес для українського мистецтва», – зазначав відомий громадянський і науковий діяч І. Свенціцький у своїй публікації «Любитель і опікун мистецтва на владичому престолі» [290; 355, арк. 48].

Одним із провідних напрямів суспільної праці ГКЦ стала пам'яткоохоронна діяльність. У вирі військових подій значна частина унікальних зразків мистецької старовини, а серед них рідкісні ікони, церковні книги, опинилися за межами Східної Галичини. Українські газети в 1921 р., посилаючись на інформацію своїх польських колег, часто обговорювали діяльність польської репараційної комісії у Відні, яка займалася проблемою повернення культурних цінностей її законним власникам. Керівництво Греко-католицької церкви не лише було зацікавлене у діяльності цієї комісії, а й намагалося з нею співпрацювати. Завдяки такій взаємодії до регіону вдалося повернути багато «дзвонів галицьких церков та костелів, славного своєю

мистецькою вартістю Богородчанський іконостас» та інші відомі пам'ятки [37, с. 4; 100].

Українська музейна справа у 20 – 30-х рр. перебувала на етапі становлення. Більшість українських культурних пам'яток зберігалася в тогочасних польських музеях. Польська влада не вітала організацію окремих українських виставок у приміщеннях польських музеїв. І хоча значна частина таких експонатів мала спільну українсько-польську історію, про це музейні працівники намагалися не говорити під час екскурсій та виступів.

Незважаючи на упереджене ставлення влади до українських музейних закладів, на території Східної Галичини все ж діяло декілька таких осередків. Провідне місце серед них займав Національний музей у Львові, організований з ініціативи та за фінансової підтримки глави ГКЦ ще в 1905 р. Подаючи історію відкриття музею на шпальтах часопису «Назустріч», його довголітній директор д-р. І. Свенціцький розповідав: «Ще як монах-учитель захопився він [А. Шептицький – *І. Г.*] давніми образами церковець в глухій закутині Добромильщини... Збірка виставкових зразків цього мистецтва в Ставропігійському Інституті підтвердила цю його думку, переконала про необхідність постійної опіки останками церковної давнини на великих просторках галицької митрополії. Найстарша частина збірок Національного музею є цьому помітним свідком...» [290; 355, арк. 48].

Основним завданням закладу було збирати, систематизувати та зберігати предмети матеріальної та культурної спадщини українців. Однак А. Шептицький трактував призначення цього музею значно ширше. За його словами, Національний музей мав стати джерелом пізнання насамперед для українських митців, оскільки «кожен мистецький твір мусить бути висказом душі, а душа кожна висказується легше, повніше і правильніше, коли захоче ті віхи, серед яких виросла і до яких належить» [381, с. 3 - 7].

За активної підтримки Греко-католицької церкви у 1930-х рр. ХХ ст. фонди музею вже нараховували більше 80 тис. експонатів. Постійне зростання кількості нових надходжень вимагало розширення площі закладу. Будівництво

очолив сам митрополит А. Шептицький. Його результатом, як зазначала газета «Діло», став новий будинок на вул. Мохнацького, 42 у Львові, завдяки якому площа музею розширилася на три величезні зали по 160 м² кожна [265; 101]. Будівництво нових та модернізація старих приміщень коштувала засновнику 134 181,30 зл. [221].

Окрім фінансової підтримки установи та допомоги в поповненні фондів керівництво ГКЦ очолило просвітницький рух, спрямований на пропаганду праці Національного музею серед українського населення регіону. Для «всебічного зміцнення діяльності всенародної наукової установи» з ініціативи єпископа І. Бучка в 1932 р. було організовано «Союз прихильників Національного музею в Львові». Про зацікавлення керівництва ГКЦ в широкій участі греко-католицьких священиків у роботі цього союзу свідчить звернення митрополичого ординаріяту до духовенства, розміщене в «Львівських архієпархіальних відомостях», із закликом стати активним членом організації та залучити до неї своїх парафіян [307, с. 34]. Упродовж одного року існування його членами стали 10 священиків зі Східної Галичини та 3 – зі США. Вони регулярно сплачували членські внески на розвиток музею в розмірі 60 зл. За власним рішенням членство в союзі також отримали крилошани митрополичої капітули, священики Бібрського, Бережанського, Струмило-Кам'янецького деканатів. Місячний внесок члена товариства становив 5 зл. За зібрані кошти було придбано низку картин видатних художників, представників тогочасного малярства [307, с. 34].

Важливим центром музейної справи на території Східної Галичини в міжвоєнний період став Музей церковного мистецтва, що діяв при Богословській академії у Львові. Його незмінний патрон та автор ідеї створення о. Й. Сліпий особисто їздив по селах, збирав старі ікони, старовинне церковне начиння та книги, а також заохочував студентів Академії до цієї праці. У 1931 р. новостворений заклад очолив відомий український мистецтвознавець М. Драган.

Жертводавцями для музею були переважно священики, серед них оо. Ліщинський із Крушельниці, Цісик із Осташівців, о. Т. Цегельський із

Струтова, Малецький із Довгих Ріпчич, Левинський із Болохіва, Вербінець із Берегів та інші представники української громадськості. За даними часопису «Мета», лише за 1935/1936 навчальний рік до закладу надійшло 151 предмет матеріальної та художньої культури: ікон XVI – 24, XVII ст. – 34 одиниць та 6 образів XVIII ст.; 7 творів модерного мистецтва, із яких 6 – ікон на склі й 1 – фігуральної різьби; 1 плащаниця; 13 дерев'яних та 4 металеві хрести; церковного посуду – 9 одиниць; 5 зразків фелонів і матерії; 3 свічники, 1 патериця; 17 археологічних знахідок; 3 медалі та 5 експонатів для відділу нумізматики; 4 предмети давнього українського побуту та 3 – інші дрібні знахідки. У 1936 р. фонди музею налічували 1060 одиниць [301, с. 3].

У результаті плідної праці українських науковців та звичайних ентузіастів, зокрема духовенства, було зібрано надзвичайно цінну етнографічну колекцію, яка розмістилася в музеї Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. В закладі, що існував із 1895 р., діяли відділи доісторичної та протоісторичної археології, етнографічний відділ, лабораторія консервації віднайдених матеріалів. Важливим джерелом нових надходжень стали щорічні археологічні розкопки та етнологічні експедиції, значна частина яких проводилася за кошти митрополії ГКЦ. На початку 1941 р. у фондах музею нараховувалося 22 тис. експонатів та понад 10 тис. примірників книг [288, с. 225 - 229].

До відомих музейних осередків належали також Народний дім та Ставропігійський музей у Львові. Саме вони найчастіше перебували в центрі дискусій української та польської громадськості на сторінках галицької періодичної преси. Основою для полеміки стали давні суперечки між прихильника українофільської та русофільської течій за вплив у цих установах. Різні підходи до трактування національної ідентичності українських галичан призвів до розпорошення українських музейних сил у Східній Галичині. Скориставшись ситуацію, польська влада підтримала русофілів та передала в 1922 р. у їхнє управління ці музеї при Народному домі та Ставропігійному інституті [41, с. 11].

Переконуючи в своєму бажанні опікуватися українською культурою, представники «староруської партії» на сторінках свого видання «Земля і воля» зазначали: «Ми, руські галичани, визнаючи руську ідею, не стали «кацапами», в чому хочуть обмовити нас українські шовіністи» [273]. Головну роль у процесі формування музейних фондів цих установ відіграло греко-католицьке духовенство. Саме осередки в Народному домі та Ставропігійному інституті стали центрами діяльності русофілів на території Східної Галичини в 20–30-х рр. ХХ ст. За нових політичних умов у 1940 р. музейні речі Ставропігійного інституту перейшли до Львівського державного історичного музею, а архівні — до Центрального державного історичного архіву в м. Львові, де зберігаються й донині.

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття постійно зростала мережа регіональних музейних установ. Більшість із них виникли і сформулювалися за підтримки ГКЦ. Справжнім святом для української громадськості стало відкриття музею «Лемківщина» в Сяноку. Українська газета «Діло» в 1931 р. підкреслювала, що згадана установа набувала свою популярність серед населення регіону швидкими темпами завдяки плідній праці директора музею проф. Л. Геця та його заступника о. С. Венгриновича [174]. У 1933 р. у Тереховлі за підтримки місцевого духовенства було організовано Музей ім. князя Василька [346, с. 30], в 1935 р. – Природничий музей при гімназії «Рідна школа» в Самборі [233, с. 30], а в 1936 р. – музей побуту в Бережанах [234, с. 72 - 73]. Значною етнографічною базою вирізнявся в міжвоєнний період музей «Бойківщина», до складу співробітників якого входили греко-католицькі священики [232, с. 35].

Важливою проблемою культурного та релігійного життя першої пол. 20-х рр. керівництво ГКЦ вважало потребу реконструкції низки греко-католицьких храмів, що зазнали руйнувань в роки Першої світової війни. Під час військових дій було пошкоджено близько 300 церковних споруд, серед яких багато архітектурних пам'яток старовини [289, с. 2]. Греко-католицька митрополія закликала всіх відомих українських інженерів та архітекторів того часу долучитися до процесу відновлення таких релігійних об'єктів [228, с. 3].

Для координації діяльності «національного будівництва» було створено товариство «Тектон», що у перекладі з латинської мови означає «тесля». Згідно зі статтею І. Свенціцького «Відбудова церков», товариство очолив відомий архітектор О. Лушпинський – «звісний знавець і любитель нашої церковної будівлі, якій він присвятив віддавна чимало уваги і праці, що найкраще засвідчив він у виданому Національним музеєм альбомі дерев'яних церков Галицької України XVI – XVIII ст.» [228, с. 3]. Автор публікації висловив переконання: «Архітектор О. Лушпинський не зіпсує ані національного почування будівельного, ані загальної краси нашого села, навпаки постарається вдержати вигляд повоєнних церков на належній висоті стилю» [228, с. 3]. У 1930 р. митрополит А. Шептицький зарахував О. Лушпинського на посаду реставратора і члена консерваторної комісії греко-католицької митрополії.

Українські періодичні видання підтримали акцію, започатковану ГКЦ. На сторінках часописів почали з'являтися заклики до селянства взяти участь у «толоках» на будівництвах, пожертвувати кошти на реконструкцію своєї церкви тощо. «Як би там не було, а свої церкви мусить народ відбудовувати!.. Належить долучитися до кооперації, будівляного співділання», – лунало зі шпальт українських газет [228, с. 3].

У міжвоєнний період на території Східної Галичини розпочався новий етап укрainізації архітектури. Українські митці, такі як Р. Грицай, Є. Нагірний, О. Лушпинський широко використовували елементи народного дерев'яного будівництва, намагаючись перенести їх із «сільського дерева в міський камінь і залізобетон» [141, с. 158]. Найбільш вдалим спробами в цьому напрямі вважаються будинок монастиря василіянок, дяківська бурса, Академічний дім у Львові, а також будинок санаторію Червоного Хреста, проєктований О. Лушпинським.

Греко-католицька церква була зацікавлена в формуванні національного характеру українського мистецтва в регіоні. Митрополит А. Шептицький неодноразово на шпальтах «Української культури» наполягав на пошуку власних шляхів духовного й естетичного розвитку. А це, на думку глави ГКЦ, було

можливе лише за умов використання фольклорних джерел та поваги до мистецтва як візантійського Сходу, так і католицького Заходу [377, с. 41].

Усі ці настанови найбільш чітко проявилися в українському малярстві. Після Першої світової війни до Східної Галичини емігрувала значна частина українських митців із Наддніпрянської України, зокрема П. Ковжун, П. Холодний, В. Січинський, Л. Перфецький та інші. Вони внесли до мистецького життя регіону нові ідеї та форми, притаманні київській художній школі. Водночас національна політика польської влади сприяла ще більшій консервації українських традицій та стала сильним поштовхом для галицьких митців до гіперакцентування національних мотивів у їхній творчості. Повернення до власних традицій та використання найновіших здобутків західноєвропейської культури були головними особливостями українського малярства Східної Галичини у міжвоєнний період.

Справжнім культурним центром регіону стала мистецька школа художника-постімпресіоніста О. Новаківського, яка розміщувалась у стінах Національного музею у Львові. Відомий український митець на запрошення глави ГКЦ ще в 1913 р. переїхав на постійне проживання до Львова із Кракова, де провів усі свої юнацькі роки. Перша виставка О. Новаківського у Львові в 1921 р. назавжди закріпила за ним любов та повагу української громадськості міста. Успіх художника, представника краківської школи, не заперечувала й польська галицька періодика [457]. А митрополит А. Шептицький остаточно переконався в правильності свого вибору.

З цього часу сам художник і його школа перебували в полі зору греко-католицького ієрарха. Описуючи досягнення О. Новаківського на сторінках української газети «Діло», учень митця Г. Смольський пригадував, що глава ГКЦ особисто відвідав митця в 1925 р., розглядав малюнки його підопічних і «так захопився школою, що опісля ще кілька разів відвідував школу, а бачачи в ній життя і працю, постановив заопікуватися нею» [303]. З роками дружні відносини між художником та А. Шептицьким лише зміцнювалися. Митрополит неодноразово допомагав О. Новаківському долати фінансові труднощі задля

утримання майстерні, школи чи організації виставки. У відповідь упродовж свого творчого життя художник присвятив А. Шептицькому 18 малярських творів і понад 200 портретних начерків [58, с. 10 - 11].

У 1930 р. з ініціативи першоієрарха ГКЦ виникло Товариство прихильників українського мистецтва, члени якого взяли на себе зобов'язання всіляко підтримували та сприяти розвитку мистецькій школі О. Новаківського. І навіть після смерті художника у 1936 р. Товариство продовжило свою діяльність, допомагаючи його учням. За сприянням активістів спілки відбулася посмертна виставка митця у Львові. «В сувереннім володінню колористикою не вичерпується вся творчість Новаківського. Він на цілу половину генерації старший від представників властивого імпресіонізму, однак Новаківський переживає імпресіонізм і фізично, і мистецько-духовно», – ділилася враженнями від останніх робіт майстра редакція часопису «Мета» [281, с. 3].

Члени Товариства прихильників українського мистецтва провели також цілу серію вечорів, присвячених пам'яті О. Новаківського. Ці заходи активно обговорювалися на шпальтах галицьких газет. Зокрема, вечір пам'яті у Львові відкрив учень художника Г. Смольський рефератом «Новаківський у світлі критики», в якому підкреслив український характер його мистецтва. Серед присутніх було чимало духовенства. Результатом обговорення ситуації навколо мистецької школи та творчого спадку художника стала пропозиція зібрати кошти, «за які купиться для двох синів пок.[ійного – *І.Г.*] Новаківського каменицю, з котрої вони могли б удержуватися, – а зате всі картини О. Новаківського стали б власністю української нації» [281, с. 3].

«Ретроспективна виставка українського мистецтва за останні тридцять літ», що відбулася у Львові в 1935 р. засвідчила наявність високого рівня потенціалу українських молодих митців. Серед них найбільш успішними були визнані роботи стипендіатів митрополита А. Шептицького. Глава ГКЦ оплачував навчання у провідних європейських закладах найобдарованішим художникам. Так, В. Дядинюк, С. Гординський, С. Смольський після закінчення Львівської

мистецької школи продовжили навчання в Парижі, П. Андрусів та Я. Гніздовський – у Варшавській академії мистецтв [187, с. 13; 237].

Характеризуючи основні чинники, що сприяли зростанню національної свідомості й рівню культури серед населення, невідомий священник на сторінках «Мети» наголошував на провідній ролі театру в цьому процесі. «Живе слово, наглядна дія, стрій і декорація далеко більше ділають, ніж німа книжка. Навіть сільські аматорські вистави збудили значний культурно-освітній відгук по наших селах і містечках», – наголошував автор статті [317, с. 4].

Часто сільські аматорські гуртки були єдиним можливим місцем самовираження української молоді. Зростання зацікавленості галицького населення театром оцінювалося греко-католицьким духовенством переважно позитивно. Низка українських парохів стали засновниками перших тимчасових сільських театральних груп, організовуючи вистави релігійного змісту на Різдво чи Паску. В процесі становлення українського національного життя в регіоні впродовж 20–30-х рр. кількість театральних груп лише зростала. Вистави аматорських колективів неодноразово були родзинкою українських громадських свят: відкриття читалень, парафіяльних бібліотек, кооперативів тощо [129, с. 4]. Виручені кошти артисти передавали на потреби українського шкільництва чи просвітницьку діяльність громадських організацій серед українського населення. Значна частина сільських аматорських груп виступала безкоштовно.

«Є гарні прояви патріотизму. Минулого літа відбував тутешній концертно-драматичний кружок проби. Не зважаючи на найгарячіші польові роботи, сходилися члени кружка щовечора і працювали не раз до 1-ої години вночі. І це зовсім безкорисно. Дарма, що статут передбачає платню за участь у виставах у чужих громадах – у січні б.р. піднялися члени кружка дати «Верховинців» у Струганцях, віддалених від Ялиниці більше двох миль, зовсім безінтересово, просто «за одного дека» (тютюну). Мимо незвичайної гостинності тамтешніх громадян, все ж таки намучилися сердеги немало, стратили добу часу, а половина артистів прямо з дороги, без хвилини віддиху, мусила йти до залізниці на звичайну цілоденну роботу», – описував діяльність аматорського

театрального гуртка парох с. Ялиниця на сторінках «Українського життя» [270, с. 1]. «Немає сумніву, що в Ялиниці криється дуже вдячний матеріал, який при ширій опіці і проводіві, а головню при значніших матеріальних засобах дав би Вітчизні велике число талановитих робітників та почасти поповнив би прірву в кадрах інтелігенції», – підкреслював священик [270, с. 1].

Головними темами дискусії серед духовенства навколо проблеми як – найширшої популяризації театрального мистецтва на селі були вибір репертуару аматорських колективів і виховання «глядацької культури» серед вірних. Газети «Мета» та «Нива» рекомендували місцевим парохам долучитися до вибору п'єси членами театральных гуртків та проводити бесіди з парафіянами напередодні чи після «недостойних уваги» вистав мандрівних театрів. «Часто буває, що публіка на салі на наших аматорських театрах поринає сміхом тоді, коли на сцені відграється найбільш трагічна роля, а як на сцені відбувається якась любовна сценка, гість на салі ще й прицмокує, вважаючи цю любовну сцену за прилюдну еротику... І саме цю малограмотність громадян у театральному мистецтві підтримують різні мандрівні театри і театрики» [317, с. 4]. Автор цитованої публікації переконував читачів, що подолати ці проблеми можна за допомогою «добрих вистав», які входять до репертуару українських професійних театрів. Саме вони, на думку священика, можуть бути прикладом для провінційних артистів та «мірилом смаку» для парафіян. «Ось недавно був у нашому містечку театр «Заграва» і відіграв релігійну п'єсу «Голгота». І сая була наповнена битком... Справді релігійні вистави є трудні і вимагають коштів на створення старозавітних строїв... Однак трохи доброї волі для доброго діла, все зробити і успіхи будуть великі», – підсумовував автор статті «Театр і релігія», вміщеної на сторінках «Мети» [317, с. 4].

Український молодий театр «Заграва» був одним із найвідоміших театральных колективів Східної Галичини міжвоєнної доби. Його діяльність поширювалася практично на всі землі, заселені українцями, що входили до складу II Речіпосполитої. Театр під керівництвом режисера В. Блавацького давав по дві вистави на день та, перебуваючи в якомусь місті довший час,

організовував «виїзні виступи» в українські села. Економічна ситуація змушувала колектив вести максимально мобільний спосіб життя: за місяць труппа встигала відвідати шість – вісім населених пунктів. За даними українського дослідника Р. Лаврентія, який на підставі публікацій у щоденних газетах «Діло» та «Новий час» відтворив повний театральний виробничий календар Українського молодіжного театру «Заграва», упродовж 1936 р. труппа В. Блавацького побувала в 79 населених пунктах, давши 199 виступів; у 1937 р. – у 87 містечках, показавши 228 спектаклів [179, с. 304 - 325].

Найбільшою популярністю користувались вистави патріотичного та релігійного змісту, серед них – «Тарас Шевченко» (1937), «Голгота» (1936), «Камо грядеш», (1936), «Словом о полку Ігоревім» (1937) та інші. Керівництво ГКЦ високо оцінювало творчість театрального колективу «Заграва» та неодноразово рекомендувало відвідати його вистави. «Театр «Заграва» виставив саме в Коломиї сценічний твір «Камо грядеш», драму з часів переслідування християнства за Нерона. Знаючи мистецьку руку режисера Блавацького, йшли ми на виставу певні, що знайдемо на цьому вечері витончену гру акторів і правдиве театральне мистецтво, – зазначалося на сторінках «Мети». – Театр «Заграва» несе прапор українського театрального мистецтва високо...» [146, с. 2].

Ознайомлення українського населення з досягненням національної культури найчастіше відбувалося в формі релігійних та національних святкувань. Різдво чи Великдень, відкриття читалень чи кооперативів, проведення Шевченківських днів та роковини церковного керівництва супроводжувалися виступами українських колективів художньої самодіяльності, театральними виставами, мистецькими виставками й просвітницькими лекціями.

Проведення свят національного характеру входило до компетенції Крайового ювілейного комітету (КЮК). В інструкції КЮК, вміщеній на шпальтах «Українського вісника», йшлося про створення Окружних ювілейних комітетів на базі філій «Просвіти», до яких увійшли по одному представникові від усіх повітових українських товариств, а також репрезентанти місцевого

громадського уряду, вчительства та духовенства. Основним завданням новоствореної структури була організація святкування Шевченківських днів [231, с. 3; 331, с. 1 - 2].

Про активну участь греко-католицького духовенства в організації Шевченківських днів свідчать численні статті-репортажі з місць святкувань. Наймасовішим заходом святкової програми було богослужіння, яке часто мало патріотичний характер. «На поклик Станіславського Ювілейного Комітету заснувався й у нас Комітет для святкування шістдесятиліття смерти великого Генія. Комітет складається із чотирьох селян і місцевого священика, о. Івана Ісаєва. Дня 10-го березня ц.р. [1921 р. – Г.І.] відбулося богослужіння за борців за волю неньки України. Богослужіння вислухала місцева шкільна молодіж і багато старих. Після богослужіння пішла шкільна молодіж до школи, де місцевий парох виголосив промову, в якій у приступний спосіб пояснив дітям, хто такий Шевченко і заохотив до солідного сповнення обов'язків – до праці, бо «тільки праця може нас увільнити од рабства». Потім діти виголосили сім декламацій і закінчили врочистим співом «Козак пана не знав звіку» [292, с. 2 - 3].

На прохання відділу КЮК у Станіславові парох с. Братківців о. В. Пік також виголосив у місцевій церкві спеціальну проповідь, присвячену Т. Шевченкові [372, с. 4], а о. Е. Січинський у шкільній світлиці с. Радча – реферат про життя і твори поета [293, с. 2]. Цього ж дня 60-ті роковини смерті поета відзначили учениці шкіл сс. Василянок. «По причині браку відповідної світлиці, свято відбулося в присутності невеликої кількості запрошених гостей», – зазначалося в «Українському житті» [292, с. 2 - 3]. Під час подібних заходів, які відбулися по всій території Східної Галичини, часто проводилися збори коштів серед присутніх на потреби українського шкільництва [235, с. 3; 373, с. 1].

Святкування, що супроводжувалися масовими обходами та концертами, не залишалися поза увагою польської поліції, а іноді навіть закінчувалися арештами. Скандалом на сторінках періодичної преси відбилося ув'язнення о. Чубатого із с. Язлівець за «цитуння поезії Шевченка». Засудження дій влади українською громадськістю змусили судові органи більш прискіпливо

розглянути справу священика, і після тритижневого перебування у в'язниці його відпустили [229, с. 3].

Приводом до арешту також слугували так звані богослужіння за борців за волю Україну, що супроводжували святкування [371, с. 1 – 2; 374, с. 1 - 2]. Однак незрідка таке окреслення отримували служби Божі просвітницького характеру, які не містили жодних антидержавних закликів. Зокрема, проповідь єпископа Г. Хомишина в залі української Снятинської гімназії 10-го березня 1921 р. завдяки українській періодиці стала відомою на весь регіон як «богослужіння за тих, хто лягли в боротьбі за волю України». Це викликало обурення самого ієрарха і на його вимогу газети змушені були подати відповідне спростування, оскільки «еп. Хомишин правив це богослужіння за Т. Шевченка» [375, с. 2].

У справжні свята української культури перетворювалися ювілеї керівництва ГКЦ [132, с. 272 – 279; 295; 40; 357, арк. 3, 53]. Високий авторитет митрополита А. Шептицького серед української громадськості, його активна участь у житті української громади та щоденне піклування не лише про релігійно-моральний, а й освітньо-культурний рівень своїх парафіян мало кого залишали байдужим. Тож українські художні колективи з радістю брали участь у святкуванні роковин глави ГКЦ. «Саля була заповнена публікою. Концерт почався могутньою «Хвалою Бога» у виконанні оркестри Музичного Т-ва ім. Лисенка... З черги співав дівочий хор Захоронки, без диригента... Проф. Марія Ливицька декламувала вірші» [318, с. 4].

Важливу роль в організації подібних свят відігравала українська преса. Зокрема, про це свідчить інформація про підготовку Свята католицької молоді, яке проводилося у Львові 6 – 7 травня 1933 р. під егідою Архієпархіального інституту Католицької акції та безпосередньо митрополита. На зібранні представників української преси («Мета», «Новий час», «Наш прапор», «Свобода», «Народна справа», «Дзвіночок», «Світ дитини», «Нива», «Наш приятель», «Діло», «Свобода», «Неділя» та ін.) організатори свята ознайомили присутніх із метою та програмою запланованої акції. При цьому підкреслювалося, що свято має як релігійний, так і національний характер. Крім

того, організатори представили Діловий комітет, в обов'язки якого входило підтримка зв'язку з редакціями та написання відповідних ознайомлювальних статей. «У довшій речовій дискусії, – зазначалося на сторінках «Мети», – представники преси заявили готовність ставитися позитивно до пропаганди і підготовки Свята Католицької Молоді» [67].

Особливої уваги духовенство ГКЦ надавало вихованню культури святкування серед вірних. Збереження власних традицій, виражених у культурних формах, та виховання культури її сприйняття стали важливими елементами діяльності греко-католицьких парохів. «Як у всіх справах, у кожній нашій роботі і діяльності повинні ми дбати про лад, порядок, карність і інші прикмети культурності... Тим часом се майже найслабша сторона нашого суспільства, котре потребує ще справдішнього виховання до ладу і порядку, до послуху і карности, до точности і почуття обов'язку. Хто мав нагоду приглянутися зблизька життю культурних народів, не кажу вже напр. Німців, але хоча б Чехів, той признає, що наше суспільство далеко ще відстало від сеї ромени, на якій станули культурні європейські народи... [42, с. 3]. Передусім могло б само духовенство чимало вплинути на вірних в тім напрямі і не було се лишнім присвятити таким справам від часу до часу якусь проповідь», – підкреслювалося на сторінках «Українського вісника» [42, с. 2].

Отже, вбачаючи в українській культурі важливий елемент націотворення, греко-католицьке духовенство докладало максимуму зусиль для її розвитку. Як впливова в державі та фінансово незалежна структура, ГКЦ неодноразово виступала єдиною опорою мистецьких осередків Східної Галичини в міжвоєнний період. Аналізуючи діяльність Греко-католицька церква у культурній сфері життя регіону, галицька преса відзначала її вплив на всі провідні мистецькі напрями: архітектуру, театр, музику, живопис тощо. Завдяки підтримці греко-католицьких ієрархів культурні досягнення українців у регіоні не були обмежені лише містечковими рамками, про них стало відомо в усьому світі як про витвори саме української культури.

5.2. Роль Греко-католицької церкви в розвитку української науки

Вбачаючи в розвитку української науки важливий крок до становлення української нації, керівництво ГКЦ докладало значних зусиль для організації досліджень у різних наукових сферах, підтримувало роботу низки відомих галицьких науковців міжвоєнного періоду. На сторінках періодичних видань греко-католицький клір підкреслював відповідність такої позиції настановам Апостольської столиці. «Римські папи й Католицька Церква завсігда підмогали досліди вчених також на полі досвідних наук, так із другого боку ці досліди рівняли дорогу до оборони скарбу надприродних правд, що їх Церква зберігає. Тому також Ватиканський Собор урочисто проголосив, що віра й наука ніяк не противорічать собі, але обопільно себе підмагають», – наголошувалося на шпальтах «Доброго пастиря» [280, с. 313].

Як зазначає часопис «Мета», важливим центром наукового життя Східної Галичини в міжвоєнний період стало Богословське наукове товариство (БНТ), засноване на базі Львівської греко-католицької духовної семінарії в 1923 р. «Праця Академії [семінарії – Г.І.] не обмежується канонічними науками. Це відомий осередок українознавства», – підкреслювалось у польському часописі «Національні справи». «Тут не лише освітою забезпечується греко-католицьке духовенство, як стверджує «Діло», а й виразною українською і католицькою ідеологією, яка б вказувала українському народові на його місію в півд.-сх. Європі... З іншої сторони, Академія поставила собі за мету стати осередком вивчення тих напрямів українського народознавства, які хоча б мають далекий зв'язок з дослідженням релігійного католицького життя в Україні» [530, с. 644]. Ці наукові завдання керівництво Львівської греко-католицької духовної семінарії реалізовувало насамперед через БНТ. За традицією товариство очолював ректор навчального закладу, а до його складу запрошувалися найвидатніші науковці того часу, переважно з духовним саном.

Оскільки БНТ перебувало в полі зацікавлення галицької громадськості, інформація про його діяльність систематично потрапляла до періодичної преси.

Обговорення звітів з наукової роботи на сторінках галицьких газет дає можливість відтворити основні напрями роботи товариства.

Праця науковців зосереджувалася у трьох секціях: філософсько-догматичній, практично-богословській та найбільш активній – історико-правничій. Результати досліджень публікувалися в часописі «Богословія» або видавалися окремими накладами в серії «Праці Б.Н.Т.». До друку товариство також інколи рекомендувало праці видатних українських науковців того часу, які не були його членами. Так, у 1935 – поч. 1936 рр. за підтримки Б.Н.Т. стала відома широкій громадськості наукова монографія д-ра В. Січинського про архітектуру храму св. Юра у Львові та праця М. Возняка про наукове життя в часи М. Шашкевича. Тоді ж були опубліковані: історія сс. Василянок авторства с. Соломії Цьорох, «Нарис історії філософії» та «Основні напрями новітньої соціології» о. д-ра М. Конрада [242]. З 1929 р. БНТ видавало місячник для духовенства «Нива».

20 березня 1936 р. на Науковому зборі товариства його голова о. митрат д-р Й. Сліпий у своїй промові з упевненістю заявив, що «серед нинішніх важких умов, завдяки опіці ВПреоєв. Митрополита Кир Андрея наукова праця в БНТ гарно розвивається» [242]. Про це свідчила постійно зростаюча кількість наукових видань під егідою товариства, участь її членів у різних наукових з'їздах. Зокрема, за даними польського видання «Національні справи», представники БНТ були активними учасниками наукових конференцій у Белграді та Пінську в 1936 р., Зальцбурзі й Римі в 1937 р. [519, s. 47 - 48]. БНТ було відомим організатором серії популярних на той час наукових Академічних вечорів.

«Богословське Наукове Товариство розпочинає цикл Академічних Вечорів, які за минулі роки здобули собі заслужену славу й популярність серед української інтелігенції та дуже багато зробили у напрямі відродження християнського світогляду – в нинішніх часах індиферентності й матеріалізму», – зазначалося на сторінках «Мети» у статті «Новий цикл Академічних вечорів у Львові», автор якої закликав усіх зацікавлених послухати пізнавальні виступи та

взяти участь у їх обговоренні. «Українська інтелігенція Львова знову через цілу зиму матиме нагоду щонеділі брати участь у насправду життєвих, цікавих і наскрізь позитивних вечорах наукових викладів і дискусій» [242].

Серія Академічних вечорів відбувалась не лише у Львові. За підтримки БНТ науковці проводили окремі засідання в регіоні, які збирали всіх зацікавлених. Зокрема серед найпопулярніших викладів упродовж 1936 – 1937 рр. були лекції отців Г. Костельника з богословської тематики, П. Ісаєва «Філософія сучасних природничих наук», М. Дзеровича «Проблеми стигматизації в світлі медицини», М. Чубатого «Церква і держава в старій Україні», В. Залозецького «Католицизм і консервативна ідея», М. Конрада «Основи марксизму», М. Гнатишака «Ідейні основи творчості Маркіяна Шашкевича», М. Драгана «Українські деревляні церкви зі світлинами», а також Л. Глинки «Проблеми меншин у світлі католицької науки» та інші [242]. Навіть перший огляд запропонованих викладів підтверджує зосередженість Товариства на вихованні та освіті українського населення в національному дусі з яскраво вираженим релігійним акцентом.

Популярність зазначених викладів також вказує на зацікавлення галицького суспільства насамперед політичними питаннями, проблемами національних меншин у межах II Речіпосполитої. Так, найбільшого розголосу набули виклади отців Г. Костельника та Ю. Дзеровича, які лише на перший погляд мали богословський, догматичний характер. Піднімаючи питання національної церкви та української мови богослужіння, а також переваги унійної праці під егідою ГКЦ, ці науковці постійно наражалися на критику з боку польської національних сил [395, к. 44]. Газети «Слово польське», «Кур'єр щоденний» та інші вбачали в їхній позиції антидержавні закиди, політиканство та власну вигоду, разом з тим критикуючи БНТ, яке надавало підтримку «недолугим реформаторам» [519; 397, к. 220].

Членами товариства були також особи, які не мали духовного сану, однак за особистий внесок у розвиток української науки отримали не лише право безпосередньої участі в житті БНТ, а й широку підтримку керівництва ГКЦ.

Серед таких науковців знаходимо імена видатних особистостей того часу: І. Крип'якевич, М. Андрусак, П. Ісаєв, І. Шпитковський, М. Драган та інші [242].

БНТ співпрацювало з низкою інших українських наукових та освітніх установ й організацій. Зокрема, під його опікою перебувало Товариство українських студентів-католиків «Обнова» (ТУСК), що діяло на території Східної Галичини з 1930 р. Від початку свого існування товариство розподіляло свою діяльність за двома головними напрямками: самостійна робота з молоддю та пропагування самоосвіти. Тому ТУСК за підтримки БНТ проводило значну наукову роботу. Кожне із його членів готував доповіді, реферати, які проголошувалися і обговорювалися в колі товариства або на спільних конференціях і зустрічах. Тематика була різнобічна: історичні, мистецькі дослідження, філософсько-богословські есе. Особлива увага знову ж таки приділялася тогочасним суспільно-політичним питанням. Аналізуючи досягнення БНТ у 30-х рр. ХХ ст., один з авторів на сторінках газети «Мета» зазначав: «Наука як підвалина високого культурного рівня народу знайшла собі в Богословському Науковому Товаристві дуже пригожий ґрунт до розвитку» [242].

Основним місцем проведення наукових зустрічей у Львові був Академічний дім, який перебував в управлінні Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Польська проурядова преса часто називала цей заклад «епіцентром української підпільної діяльності, а відповідно польських неприємностей» [439]. У 30-х рр. ХХ ст. заклики польської громадськості народного табору на сторінках польських видань регіону про встановлення державного контролю над Академічним домом набули різких форм. Ситуація ще більше загострилася після офіційного звернення львівського старости до уряду НТШ 27 жовтня 1934 р. з пропозицією заснувати адміністративний комітет для управління Академічним домом. Місцева влада вимагала від керівництва НШТ уведення до складу цього новоствореного органу обов'язкових урядових делегатів, які б контролювали діяльність закладу [511, s. 613]. Ці урядові розпорядження спричинили скандал у галицькому суспільстві, ініціатором якого стала місцева преса. Українські видання «Діло», «Вісті» та багато інших стали на

захист автономного статусу Академічного дому. Їх підтримало керівництво ГКЦ, вбачаючи в створенні нового адміністративного органу порушення прав як українського студентства, так і українських науковців [325; 173].

Греко-католицьке духовенство постійно цікавилось долею НТШ. У міжвоєнний період робота товариства зосереджувалась у трьох секціях (математично-природничо-лікарській, історично-філософській і філологічній), які станом на 1938 р. нараховували 48 членів-українців та 23 учених інших національностей [532, s. 106]. Митрополит А. Шептицький, як почесний член НТШ часто особисто брав участь у його роботі, прислухався до пропозицій науковців і сприяв їх практичному втіленню.

Найбільш активно обговорювалася галицькою громадськістю співпраця глави ГКЦ з комісією НТШ щодо охорони природи, зокрема природоохоронної діяльності на території Східної Галичини. За розпорядженням митрополита, на землях Львівської митрополії було створено заповідник кедрових лісів на горі Яйце, що біля Підлютого, та заповідник степової рослинності біля Чортової гори на Рогатинщині [213, с. 35 – 36; 214, с. 47 - 49]. Вони стали одними з перших природоохоронних об'єктів у регіоні.

Пропозиція про створення кедрового заповідника надійшла до А. Шептицького від українських та польських науковців, які зібралися в Станіславові в травні 1931 р. на вседержавному краєзнавчому з'їзді. До організаційної групи увійшли українські ботаніки та лісівники, члени НТШ В. Левицький, Б. Лучаковський, О. Прицівна, В. Бригідер, А. Мельник, а також відомий польський ботанік П. Контні, який постійно підтримував наукові контакти з українськими вченими.

На відкритті заповідника, як повідомляв часопис «Нива», були присутні глава ГКЦ А. Шептицький, низка відомих українських та польських науковців, численні гості. Свято почалося із богослужіння, після якого присутні прослухали промови митрополита, голови НТШ д-ра В. Левицького, доповідь інженера А. П'ясецького про особливості карпатського кедру. Після урочистої частини гості оглянули заповідник [267, арк. 16]. Таким чином, завдяки керівництву ГКЦ

й донині в Карпатах існує рідкісна популяція занесеної до Червоної книги України сосни кедрової, європейської. Водночас, крім зазначених природоохоронних об'єктів, за підтримки ГКЦ на території Східної Галичини почали діяти й інші заповідники, серед них: «Ялицевий», «Ільмово-яворовий», «Сосновий», «Буковий», урочище «Ставки» тощо [190; 42, с. 238].

Досягнення математично-природничо-лікарської секції НТШ, у межах якої діяла комісія з охорони природи, часто обговорювалися не лише на сторінках українських, а й польських видань регіону. Зокрема, поєднання роботи українських природознавців та лікарів у напрямі створення заповідників, рекреаційних та санітарних зон, проведення спільних наукових досліджень у галузі гігієни та фізичного виховання українців були високо оцінені журналістами польського часопису «Національні справи». Вони також підкреслювали залежність цих результатів від матеріальної та просвітницької підтримки керівництва ГКЦ [531, с. 286].

Грандіозним науковим проектом польська преса поміркованого табору також визнавала заплановане в НТШ видання атласу України, який би охоплював 40 великих та 100 менших мап і діаграм. О. І. Раковський, оголошуючи про початок цієї величезної за обсягом роботи під егідою д-ра В. Кубійовича, сказав про наміри товариства за підтримки українських меценатів перекласти атлас також німецькою, французькою та англійською мовами. Відправним моментом рекламної кампанії навколо видання стало проведення виставок українських мап у Варшаві та Берліні. Перші авторські примірники атласів отримав митрополит А. Шептицький як подяку за опіку над проектом [435, с. 458 - 459].

На тлі українізації ГКЦ важливим напрямом наукової роботи греко-католицьке церковне керівництво вважало розвиток української філології. «Швидкий розвиток української мови в останні десятиліття, що призвело до відчутного браку словників, з однієї сторони, та рішення уряду СРСР у справі русифікації української мови в радянській Україні, з іншої сторони, – стали причинами активізації цієї справи як серед фахових кіл, так і широкого загалу

української інтелігенції», – підкреслювалося на сторінках «Національних справ» під час аналізу громадської дискусії навколо необхідності укладення нових українських словників [490, s. 290].

Працю в згаданому напрямі очолили науковці філологічної секції НТШ у Львові та Українського наукового інституту в Берліні. У ході роботи планувалося видати не лише оновлений український орфографічний словник, а й українсько-німецький та німецько-український, а далі – українсько-французький та французько-український словники. Активними учасниками проекту стали греко-католицькі священники [490, s. 290].

Прикладом активної співпраці українських науковців та духовенства стали лінгвістичні та етнографічні дослідження в регіоні, які проводилися в 30 рр. ХХ ст. на базі музею «Бойківщина». Їх очолив відомий тогочасний етнограф, знавець діалекту та обрядів бойків о. Ю. Кміт. Так, упродовж 1934 р. етнографічна експедиція на чолі зі священником працювала в с. Волосате Львівського воєводства, вивчаючи народну творчість та лінгвістичні особливості говору цієї української етнічної групи [232, с. 35]. Як результат – у кожному тогочасному номері «Літопису Бойківщини» публікувався частинами «Словник бойківського говору», укладений о. Ю. Кмітом. Автор словника вважав: «Доки не буде зібраний і опрацьований якнайповніше та найдокладніше словник бойківського, гуцульського й лемківського говорів, а головно бойківського з його незвичайно багатою лексикою й архаїстичністю, а також словник важливих говорів на придніпрянській Україні, – так довго не дійде до управління нашої літературної мови, так довго одні одним докорятимуть незнанням рідної мови» [151, с. 3].

Крім того, греко-католицькі священники брали активну участь у зборі географічних назв Бойківщини. Українське видання «Літопис Бойківщини» щиро дякувало оо. М. Баранецькому, М. Беню, Я. Яхну, В. Григоровичу, С. Косбурі, Я. Моравському, А. Левицькому, А. Бенціну, М. Гащаку, Д. Гачку, С. Сороківському, М. Турянському, М. Мосорі та ченцям монастиря оо. Василян в Добромилі за виконану наукову роботу. За допомоги духовенства та чернецтва

ГКЦ було зібрано, як зазначається на шпальтах часопису, «понад 1200 назв із 30 бойківських сіл» [233, с. 52 - 53].

Наукова діяльність греко-католицьких священиків у етнологічній та лінгвістичній сферах викликала зацікавлення не лише української, а й закордонної громадськості [346, с. 33] та стала поштовхом для розвитку подальших досліджень. Так, у «Національних справах» підкреслювалося, що результати роботи греко-католицького духовенства надихнули інших представників української інтелігенції та спричинили появу цілої низки аматорських наукових груп, метою яких стало вивчення культури лемків, гуцулів, бойків та інших горців. Уже в 1927 р. з'явилося спеціалізоване видання «Український верховинець» за редакцією Л. Волошина [519, с. 47 - 48].

Важливим елементом формування української нації керівництво ГКЦ вважало вивчення «своєї» історії. Розвиток та популяризація історичних знань на території Східної Галичини у міжвоєнний період більшість сучасних українських науковців пов'язують із представниками львівської наукової школи, до якої належали такі відомі вчені, як І. Крип'якевич, С. Томашівський, М. Голубець, М. Кордуба, В. Дорошенко, І. Кревецький, М. Возняк, М. Чубатий, В. Щурат, І. Свенціцький, М. Стахів, І. Карпинець та інші. Церковні кола на чолі з митрополитом А. Шептицьким відкрито опікувалися насамперед національно зорієнтованою групою українських істориків, які були прихильниками державницько-консервативних цінностей [21, с. 59 -63].

До головних тем, дослідження яких підтримувала ГКЦ, належала воєнно-революційна доба 1914 – 1919 рр., її регіональні, галицькі особливості та наслідки для становлення української політичної нації. Греко-католицьке духовенство співпрацювало з окремими істориками та краєзнавчими товариствами у справі збору матеріалів, проведення інтерв'ю зі свідками, перевірки даних. Так, уже в 1921 р. ГКЦ на прохання Українського стрілецького союзу активно долучилася до роботи над «Пропам'ятними книгами», до яких мали увійти списки «всіх полеглих в святій війні товаришів» [230, с. 3]. Греко-католицькі священики у своїх парафіях розшукували місця поховань,

уточнювали дати загибелі військових, збирали їхні світлини, листи, інші документи.

Греко-католицьке духовенство неодноразово видавало власні історичні розвідки. Саме такі публікації зазнавали найбільшої критики з боку польської громадськості регіону. Вони оцінювалися переважно не з позиції наукової актуальності, а насамперед із погляду політичної доцільності та користі для Польської держави. Зокрема, на шпальтах «Кур'єру щоденного» визнавалася шкідливою для українців регіону історична стаття глави ГКЦ митрополита А. Шептицького під назвою «Україна завжди на передових позиціях християнства», що була опублікована в газеті «Мета». «В ній, – за словами критика, – йдеться безцеремонно про роль козаків в обороні християнства та постають гайдамацькі різуні в образі охоронців християнської віри» [471, s. 3].

Греко-католицьке духовенство брало активну участь і в урядових наукових програмах, особливо якщо вони відповідали інтересам української меншості в II Речіпосполитій. Яскравим свідченням співпраці українських греко-католицьких парохів та польських науковців став проект пошуку та вивчення нових джерел нафти в регіоні. На заклик української парламентської групи пошукові групи на місцях часто очолювало українське духовенство, тим самим представляючи інтереси своїх парафіян, що стосувалося розробки віднайдених нафтових родовищ на їхніх землях [224, с. 7].

Отже, підтримка та безпосередня участь ГКЦ у розвитку української науки в міжвоєнний період не суперечила тогочасним догмам католицизму та відповідала насамперед інтересам українського суспільства Східної Галичини.

Висновки до розділу 5

Матеріали періодичної преси переконливо засвідчують провідні позиції греко-католицького духовенства у підтримці різних форм української культури: від фольклору й народних ремесел до зразків високої культури. Меценатські акції ГКЦ поєднувалися з постійною підтримкою українських митців-літераторів, архітекторів, музикантів, художників. Окремим напрямом цих зусиль стала стимуляція народного та професійного театру як одного з найбільш

доступних і демократичних видів мистецтва. При цьому рельєфно виокремлювалися дві визначальні тенденції: утвердження християнських цінностей і розвиток національних культурних традицій, що сприяло національній само ідентифікації українців Східної Галичини.

На основі аналізу української та польської періодичної преси регіону можна стверджувати, що до пріоритетних сфер наукової діяльності, дослідження яких перебували під опікою ГКЦ, належали теологія, історія і географія України, українська філологія та природоохоронна діяльність у межах українських давніх територій. Така зорієнтованість на українознавчі студії лише підкреслює національний характер Греко-католицької церкви.

Якщо українська галицька преса часто подавала інформацію про сприяння ГКЦ українському мистецтву та науці в інформативній формі в статтях та повідомленнях, присвячених конкретним подіям культурного та наукового життя Східної Галичини у міжвоєнний період, то публікації польської преси мали переважно оціночні судження і торкалися лише питань, найбільш важливих для польської громадськості регіону. Керівництво ГКЦ та греко-католицьке духовенство нерідко ставали основними учасниками таких статей, а оцінка їхньої діяльності залежала від політичної зорієнтованості того чи іншого польського часопису.

Як українські, так і польські помірковані видання не заперечували значного впливу ГКЦ на подальший розвиток окремих напрямів української культури та науки, які вважалися керівництвом церковної установи найбільш пріоритетними для формування національної ідентичності українського населення регіону, за допомогою фінансової підтримки та використання власного авторитету серед світової громадськості та своїх вірних. Крім того, зазначені видання не відкидали важливість діяльності ГКЦ у справі пошуку нових шляхів до міжнародного визнання української культури та науки окремими самостійними елементами світової культурної та наукової спадщини.

ВИСНОВКИ

Діяльність Греко-католицької церкви упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст. на території Східної Галичини є важливим фрагментом спільної історії України та Польщі. Його дослідження за сучасних умов розвитку історичної науки неможливе без використання сучасних методологічних підходів, методичного інструментарію та альтернативних джерел, серед яких важливе місце посідає періодична преса – основний засіб масової інформації II Речіпосполитої в міжвоєнний період. Кожна сфера тогочасного життя знаходила своє відображення на шпальтах галицьких газет. У фокусі публікацій міжвоєнної періодики одну з центральних позицій займала діяльність Греко-католицької церкви у сфері збереження національної ідентичності українського населення II Речіпосполитої.

У вітчизняній історіографії немає жодної праці, спеціально присвяченої аналізу образу цієї релігійної інституції на сторінках періодичної преси Східної Галичини в 1919 – 1939 рр. Проблема представлена лише фрагментарно у публікаціях з історії українсько-польських взаємин і ГКЦ міжвоєнного періоду, а також наукових працях з проблематики української журналістики та пресознавства.

Наявна джерельна база дисертації становить низку розпорошених у бібліотечних і архівних установах України та Республіки Польща матеріалів, представлених переважно окремими одиницями періодичних видань або архівними документами, які містять їхню характеристику з боку різних політичних, етнічних та соціальних груп II Речіпосполитої. Лише зіставлення цих джерел дає можливість розкрити весь спектр оцінних суджень, що панували в середовищі української та польської громадськості навколо діяльності ГКЦ в 20 – 30-ті рр. ХХ ст., дійти обґрунтованих висновків і теоретичних узагальнень.

Серед основних дискусійних питань, що бурхливо дискутувалися на шпальтах українських і польських видань 20-х рр. ХХ ст., центральне місце

займала проблема самостійної участі керівництва ГКЦ у тогочасних міжнародних відносинах. Аналіз таких публікацій дає підстави стверджувати, що хоча дипломатична місія ГКЦ на початку ХХ ст. і не досягла своєї основної мети – реалізації на практиці ідеї української державності за підтримки світових держав, однак вона сприяла зацікавленню світової громадськості питанням становища українського населення Східної Галичини. Дипломатична діяльність греко-католицьких ієрархів мала не лише релігійний, а й національний характер, закріпивши у світі за ГКЦ роль «представника українських інтересів». Величезний авторитет ГКЦ серед українців та міцні дипломатичні контакти зі світовими державними й релігійними лідерами не могли ігноруватися польською владою, що призвело до пошуків можливих шляхів українсько-польського компромісу в Польській державі. Аналіз дискусії навколо дипломатичних намагань А. Шептицького вказує на неоднорідність ставлення у польському та українському середовищі до «українського питання», що уможливило діалог між ГКЦ та польським урядом.

На сторінках періодичної преси Східної Галичини міжвоєнного періоду образ ГКЦ постає як політично впливова, фінансово незалежна релігійна структура. Спектр оцінок активності ГКЦ на внутрішньополітичній арені мав широкий діапазон та коливався від відкритої обструкції до всебічної підтримки і залежав насамперед від політичної спрямованості, а не національного характеру того чи іншого видання. Зокрема, польська проурядова преса, розгорнувши акцію спротиву «політизації ГКЦ», вбачала в кожному кроці греко-католицького керівництва, спрямованому на захист українських інтересів у межах II Речіпосполитої лише сепаратистські, антидержавні тенденції. Переважно у негативних барвах подавався матеріал про політичну активність А. Шептицького та його оточення на сторінках радикальних українських та русинських часописів, які звинувачували церковне керівництво в ігноруванні інтересів окремих представників як їхньої пастви (русофільське духовенство й вірні), так і народу, до якого вони належали (робітничий клас, соціалісти та інші).

Українські видання поміркованого демократичного табору всебічно висвітлювали діяльність священиків ГКЦ, намагалися ще активніше залучати їх до політичного життя в регіоні як найбільш прогресивних і освічених представників українського народу. Українська преса релігійного характеру позиціонувала політичні домагання ГКЦ насамперед як прояв піклування про свою паству, вбачаючи в церкві єдину реальну силу на міжнародній та внутрішньополітичній арені. Високо оцінювала намагання керівництва ГКЦ налагодити українсько-польський діалог польська преса поміркованого табору.

У міжвоєнний період Польська держава не змогла забезпечити повноцінний економічний розвиток та соціальний захист українського населення Східної Галичини. ГКЦ активно долучилася до процесу економічної реанімації українського села та за підтримки світської інтелігенції, як у межах II Речіпосполитої, так і за кордоном, стала провідником у справі благодійної діяльності серед українського соціуму регіону. Для досягнення бажаних результатів греко-католицьке духовенство продовжувало традицію попередніх років, беручи активну участь у діяльності господарсько-споживчих кооперативів, організації годувально-ветеринарних та освітньо-кооперативних курсів, матеріальної допомоги бездомним та безробітним, забезпеченні функціонування громадських кухонь й медичних закладів, сирітських притулків тощо.

Діяльність ГКЦ в соціально-економічній сфері досить активно обговорювалась у галицькій пресі 20 – 30-х рр. ХХ ст. Завдяки греко-католицькому духовенству заклики української громадськості «спиратися на власні сили» за умов економічної кризи в державі набули реальних обрисів. І хоча проурядові польські видання підкреслювали необхідність всебічної оцінки цього явища, більша частина галицької громадськості позитивно оцінювала роботу ГКЦ в цьому напрямі, а окремі її досягнення були навіть рекомендовані владою для загальнодержавного впровадження (акція ощадності, дистанційні курси навчання, благодійні збірки тощо).

Опрацювання української періодики Східної Галичини міжвоєнного періоду дає також підстави стверджувати про провідну роль ГКЦ у процесі

виховання української галицької молоді. Жодна ділянка освітньої сфери – від початкової школи до вищих навчальних закладів – не залишалася без уваги духовенства. Офіційна освітня концепція Греко-католицької церкви базувалася на принципах «християнського навчання для української молоді» та «національного виховання, яке не суперечить християнським ідеям». Згідно з матеріалами періодичної преси 20 – 30-х рр. ХХ ст., до пріоритетних напрямів просвітницької праці греко-католицького духовенства в цей час належали: боротьба з неписьменністю, з алкогольною та тютюновою залежністю своїх парафіян, організація розгалуженої сітки парафіяльних читалень, підтримка та безпосередня участь в роботі культурно-просвітницьких та спортивних світських товариств, таких як «Просвіта», «Сокіл», «Січ», «Пласт» тощо. Кожна ініціатива українського пароха у справі виховання та просвітництва на місцях підтримувалася єпархіальними архієреями, а успіхи проголошувалися переважною частиною української інтелігенції прикладом для наслідування.

Незважаючи на значні досягнення ГКЦ на просвітницькій ниві, її діяльність особливо в напрямі виховання української молоді неодноразово перебувала в центрі громадських дискусій. Зокрема, на сторінках української та польської преси широко обговорювалися проблеми організації та розвитку української школи, за яку активно виступало керівництво ГКЦ; політизації просвітницьких товариств й ролі ГКЦ в цьому процесі; створення за участю греко-католицького духовенства альтернативних «Просвіті» культурно-освітніх установ таких, як «Скала», та мережі парафіяльних бібліотек. До дискусій долучалися українські представники соціалістичного табору, які виступали за відокремлення церкви від школи та обмеження впливу греко-католицьких священиків у просвітницьких товариствах регіону.

Як впливова в державі та фінансово незалежна структура ГКЦ неодноразово виступала практично єдиною опорою українських мистецьких осередків Східної Галичини в міжвоєнний період. Розглядаючи діяльність ГКЦ у культурній сфері життя регіону, галицька преса відзначала її вплив на всі провідні мистецькі напрями: архітектуру, театр, музику, живопис тощо. Завдяки

підтримці греко-католицьких ієрархів культурні досягнення українців у регіоні не були обмежені лише містечковими рамками: про них стало відомо в усьому світі як про витвори саме української культури. Водночас безпосередня участь ГКЦ в розвитку української науки в міжвоєнний період не суперечила тогочасним догматам Католицької церкви та відповідала насамперед інтересам українського суспільства Східної Галичини.

Як українські, так і польські помірковані видання не заперечували значного впливу ГКЦ на подальший розвиток окремих напрямів української культури та науки, які вважалися керівництвом церковної установи найбільш пріоритетними у напрямі формування національної ідентичності українського населення регіону, за допомогою фінансової підтримки та використання власного авторитету серед світової громадськості та своїх вірних.

Аналіз досягнень Греко-католицької церкви в політичній, економічній, культурно-освітній, науковій сферах життя галицького регіону в міжвоєнний період та їх оцінок тогочасною громадськістю може стати необхідним досвідом в подальшому реформуванні державно-церковних відносин в Україні, демократизації всіх сфер життя українського суспільства, пошуків нових шляхів до компромісу у процесі налагодження добросусідських відносин між українцями і поляками, а також міжконфесійного порозуміння в сучасному релігійному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні справи // Діло. – 1923. – 21 жовтня. – Ч. 162. – С. 1.
2. Андрухів І., Кам'янський П., о. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках ХХ ст. Історико-політологічний аналіз / І. Андрухів, о. П. Кам'янський. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2005. – 363 с.
3. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія Греко-католицької церкви крізь призму століть: історико-релігійний аспект / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. – Івано-Франківськ: «Плай», 2010. – 499 с.
4. Б.а., о. Олександр Миронович / о. Б.а. // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 3. – С. 4.
5. Б.А. Пам'яті священника-робітника і патріота / Б.А. // Земля і воля. – 1932. – Ч. 46 (247). – 27 листопада.
6. Бандрівський М.С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець ХІХ-ХХ ст.) / Бандрівський Микола Стефанович: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – 185 с.
7. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність / Степан Баран. – Мюнхен: Вернигора, 1947. – 151 с.
8. Бардеза М. Як закладати сади та як господарювати в них / М. Бардеза // Нива. – 1933. – Т. 28. – Ч. 8. Серпень. – С. 304–307.
9. Безробітє збільшується // Неділя. – 1932. – Ч.5 (206). – 31 січня.
10. Береться поправляти історію. Допис із с. Озерянки, Рогатинського повіту // Земля і воля. – 1932. – Ч. 43 (244). – 6 листопада.
11. Беляєв В. Рудницький М. Під чорними крилами Ватикану / В. Беляєв, М. Рудницький. – Львів: Книжно-журнальне вид-во, 1955. – 215 с.
12. Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881 – 1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ: «Плай», 1999. – С. 39.
13. Б.К. Відповідальність чи... пресовий бандитизм? / Б.К. // Голос. – 1938. – Ч. 13.

14. Блажейовський Д., о. Українські церковні унії Константинопільська, Римська і Московська / о. Дмитро Блажейовський. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1992. – 143 с.
15. Боротьба з неграмотністю // Львівські архієпархіальні відомості. – Львів, 1937. – Грудень. – С. 223.
16. Бочковський О. Вступ до націології / Ольгерд Бочковський. – К.: Генеза, 1998. – 144 с.
17. Бучацький О., о. Альбом столових маєтків греко-католицької митрополії / о. О. Бучацький // Мета. – 1932. – 21 лютого.
18. Бучацький О. Пластові табори новиків / о. О. Бучацький // Пластовий шлях. – Львів. – 1930. – Травень. – С. 13 – 15.
19. Важна нарада Рідної Школи // Мета. – 1936. – 8 березня.
20. Васьків А.Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919 – 1939): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / А.Ю. Васьків; НАН України, Інститут філософії. – К., 1997. – 25 с.
21. Великочий В. Українська нерадянська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині воєнно-революційної доби: спроба відтворення образу / В. Великочий // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. – 2011. – № 2: березень – квітень. – С. 59 – 63.
22. Весільна збірка на Рідну Школу // Мета. – 1936. – 14 червня.
23. Верхола М., о. Здорових громадян нам треба! / о. М. Верхола // Новий час. – 1927. – Ч. 2 (317). – 7 січня.
24. Відозва повітового комітету в Стрию до все чесного духовенства стрийського протопресвітерату // Львівські архієпархіальні відомості. – 1933. – 15 грудня. – С. 177.
25. Вітвіцький О. І. Діяльність духовенства української греко-католицької церкви як чинник формування національної ідеї у Східній Галичині в першій чверті ХХ століття : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.02 / Олег Іванович Вітвіцький ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
26. Вибори // Світло. – 1928. – № 6 (118). – 14 лютого.

27. Винен завжди сильніший // Діло. – 1936. – 17 січня.
28. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / Ілля Витанович. – Нью-Йорк: ТУК [Товариство української кооперації], 1964. – 624 с.
29. Внутрішня позичка «Рідній школі» // Вісті. – 1934. – Ч. 4. – 18 лютого.
30. Вовк Я. О. Політика Польської держави стосовно християнських конфесій (1918–1926 рр.) : автореф. дис. канд. істор. наук : 07.00.02 / Ярина Олександрівна Вовк, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 21 с.
31. Вол. Після останніх Загальних Зборів «Просвіти» / Вол // Нива. – 1927. – Ч.2. – лютий. – С. 41 – 43.
32. Висока гідність священика // Бескид. – 1933. – 2 квітня.
33. Виховно-науковий сирітський інститут у Львові // Нива. – 1932. – Жовтень. – С. 373.
34. Волинець О. Ідея патріархату Української Греко-католицької церкви: історія та сучасність / О. Волинець // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Вип. 20. – Л., 2008. – С. 48 – 52.
35. Волошин Л. Княжий дарунок Великого Мецената. Митрополит Андрей Шептицький у житті і творчості Олекси Новаківського / Любов Волошин. – Львів: «Свічадо», 2001. – 200 с.
36. Волошин Л. Мистецька школа Олекси Новаківського в Львові: Біографічний словник учнів / Любов Волошин [Благод. фонд «Олекса Новаківський та його мистецька школа», Національний музей у Львові, Художньо-меморіальний музей О.Новаківського у Львові]. – Львів: «Свічадо», 1998. – 63 с.
37. В обороні Богородчанського іконостаса // Український вісник. – 1921. – 28 марта. – Ч. 51. – С. 4.
38. В обороні науки релігії // Мета. – 1936. – 26 січня.
39. Впреосв. Митрополит Шептицький в справі повені // Хліборобський шлях. – 1934. – Ч. 28. – 28 липня.
40. Всенародний поклін Митрополитові Андрейові з приводу 40-ліття Його єпископства // Мета. – 1939. – 25 червня.

41. В справі дослідів церковних старожитностей // Львівські архієпархіальні відомості. – 1926. – 15 березня. – С. 11.
42. Гайдукевич О.О. Природоохоронна діяльність греко-католицької церкви в Галичині в 20-30-х роках ХХ століття: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Олександрівна Гайдукевич; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2007. — 255 арк.
43. Гайковський М. ГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького / М. Гайковський // Київська Церква. – 2001. – № 2–3. – С. 32–48.
44. Галоян Р. Національне виховання / Р. Галоян // Неділя. – 1928. – Ч. 2. – 9 вересня.
45. Галушко М. Українська преса Львова 20 – 30-х рр. ХХ ст.: умови, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Збірник наукових праць науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 66 – 87.
46. Галушинський М. Господарсько-садівнича школа в Милованні / М. Галушинський // Діло. – 1928. – 13 травня. – С. 3.
47. Ганжуров Ю. Чорно-біла «відлига» у дзеркалі преси: газетні публікації як джерело вивчення політичної системи України (1956 – 1965 рр.) / Юрій Ганжуров. – К., 1999. – 151 с.
48. Гарний почин // Новий час. – 1927. – Ч. 1 (316). – 3 січня.
49. Гентош Л. Ватикан і виклик модерності / Ліліана Гентош. – Львів: ВНТЛ. – Класика, 2006. – 455 с.
50. Гладка Г. Л. Суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького (1899–1939 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук / Г. Л. Гладка. – Чернівці, 2000. – 18 с.
51. Гладка Г.Л. Проблема релігійної єдності України в унійно-єкуменічній діяльності митрополита Андрея Шептицького // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка, Серія: Історія. – Тернопіль, 1999. – Вип.ІХ. – С. 37-40.

52. Глембоцька Г. Єврейське образотворче мистецтво в Галичині. Історія та еволюція / Г. Глембоцька // Незалежний культурологічний часопис «Ї». – 2008. – № 51. – С. 47.
53. Гнот С.І. Добродійна діяльність Греко-католицької церкви в 1921 – 1939 рр. (на матеріалах Галицької митрополії): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / С.І. Гнот; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2003. – 19 с.
54. Годувально-ветеринарний курс у Бутинах // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 10. – 9 березня.
55. Годунько І., о. Братство Тверезости / о. І. Годунько // Христос наша сила. – 1935. – Ч. 15 (63). – 15 серпня.
56. Голос селян до Владик Галицької Землі! // Новий час. – 1925. – 12 лютого.
57. Голоян Р. Національне виховання / Р. Галоян // Неділя. – 1928. – Ч. 2. – 9 вересня.
58. Гординський С. Про Олексу Новаківського і мистецьке життя Львова в його часи / С. Гординський // Терем: Проблеми української культури. – Детройт: Інститут української культури, 1990. – №10. – С. 10 – 11.
59. Господарська нарада в Журавні // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 3. – 19 січня.
60. Господарська нарада «Сільського господаря» у Львові // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 22. – 1 червня.
61. Господарсько-освітня праця в Стрийщині // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 15. – 13 квітня.
62. Греко-католицька церква і добродійність // Мета. – 1931. – 5 липня.
63. Греко-католицький патріархат // Неділя. – 1928. – Ч. 8. – 21 жовтня.
64. Гриньох І., о., д-р. На допомогу Українській Молоді / о., д-р. І. Гриньох // Голос. – 1938. – Ч. 35 – 36 (85 – 86).
65. Даниленко С.Т. Дорогою ганьби і зради. – К.: Наукова думка, 1970. – 357 с.
66. День Руської Культури в Самборі // Земля і воля. – 1932. – Ч. 26 (227). – 3 липня.
67. День української молоді // Мета. – 1936. – 14 червня.

68. **Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО).** – Ф. 2. Станіславське воєводське управління м. Станіслав, 1921 – 1939 рр.
Оп. 1.
Справа 937. Статті митрополита Шептицького про діяльність Українського Католицького Союзу, що були розміщені у газетах «Мета», «Діло». 29 квітня – 22 липня 1932 р. – 5 арк.
69. **ДАІФО.** – Ф. 2. Станіславське воєводське управління м. Станіслав, 1921 – 1939 рр.
Оп. 1.
Справа 1548. Інформації повітових староств про діяльність українських націоналістичних організацій «Просвіта», «Рідна школа», «Орли» в повітах Станіславського воєводства. – 127 арк.
70. **Державний архів Тернопільської області (ДАТО).** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.
Оп. 1.
Справа 79. Газета «Вперед». 1920 (ч. 101). 1921 (ч. 120). м. Львів. Редактор Порфір Буняк. – Арк. 2 – 5.
71. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.
Оп. 1.
Справа 182. Газета «Український вісник». 1921 (ч. 47). м. Львів. Редактор М. Струтинський. – Арк. 18 – 18 а.
72. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.
Оп. 1.
Справа 194. Газета «Громадський вісник». 1922 (ч. 40). м. Львів. Редактор Олекса Кузьма. – Арк. 25 – 28.
73. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.
Оп. 1.
Справа 234. Газета «Громадський вісник. 1923. (ч. 30). м. Львів. Редактор Олекса Кузьма. – Арк. 7 – 10.
74. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.

Оп. 1.

Справа 462. Газета «Новий час». 1927 (чч. 87, 129). м. Львів. Редактор Іван Тиктор; 1929 (чч. 46, 75, 86, 88); 1930 (чч. 29, 31, 34, 52). м. Львів. Редактор Осип Боднарівич; 1934 (чч. 8, 10, 167, 187, 208, 219); 1935 (чч. 3, 169, 258); 1936 (чч. 59, 173, 188, 283); 1937 (чч. 31, 63, 80, 115, 219); 1938 (чч. 42, 113, 172, 204, 218, 222, 223, 239, 241, 267, 282, 285, 289, 291); 1939 (чч. 2, 54, 65, 66, 72, 113, 115, 120, 123, 291). м. Львів. Редактор Лев Чубатий. – Арк. 34 – 35, 55 – 69, 71 – 82.

75. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.

Оп. 1.

Справа 528. Газета «Діло». 1923 (чч. 2 – 64, 66 – 115, 118 – 140, 142 – 194, 196 – 212). М. Львів. Відпов. редактор О. Костик; газета «Громадський голос». 1926. (ч. 6). м. Львів. Редактор Осип Навроцький. – Арк. 37 – 54.

76. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.

Оп. 1.

Справа. 1151. Газета «Громадянин». 1928 (чч. 4, 7). м. Тернопіль. Редактор Дмитро Огар. – Арк. 36 – 39.

77. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.

Оп. 1.

Справа 2455. Газета «Громадський голос». 1930 (чч. 14, 22). м. Львів. Редактор Степан Терлецький. 1935 (ч. 4); 1936 (ч. 5, 6). м. Львів. Редактор Гриць Остапович. – Арк. 124 – 142.

78. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.

Оп. 1.

Справа 3926. Газета «Зборівські вісті». 1938 (ч.6). м. Зборів. Редактор Михайло Снітинський. Обсяг 4 ст. – Арк. 50 – 53.

79. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.

Оп. 1.

Справа 4435. Газета «Діло». 1924 (чч. 2 – 4, 6, 8 – 29, 32 – 99, 101 – 182, 184 – 196, 198 – 200, 203 – 214, 217, 218, 220 – 230, 232 – 242, 244 – 264. 266 – 282,

- 284 – 289). 1925 (ч. 68). м. Львів. Відпов. Редактор О. Костик; 1928 (чч. 51 – 65, 67 – 73, 75, 77 – 140, 142 – 195, 197 – 203, 205 – 209, 211 – 245, 247, 248, 250 – 262, 265 – 284, 287 – 289). м. Львів. Відпов. редактор В. Мудрий; 1929 (чч. 1 – 42, 44 – 121, 123 – 143, 176, 181, 276). м. Львів. Відпов. редактор О. Костик. – Арк. 25 – 28, 79 – 80, 88 – 91, 149 – 152, 320 – 323, 350 – 352.
80. **ДАТО.** – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління.
Оп. 5.
Справа 1466. Газета «Діло». 1930 (чч. 1 – 133, 135 – 205, 207 – 290); 1932 (ч. 3); 1933 (чч. 9, 10, 21, 25, 27, 31, 33, 34, 107, 110, 117); 1934 (чч. 4, 22, 25, 28 – 30, 32, 35, 43, 80 – 81, 132, 157). м. Львів. Відпов. редактор О. Костик. – Арк. 74 – 98.
81. **ДАТО.** – Ф. 282. Підгаєцьке повітове управління держполіції.
Оп. 1.
Справа 174. Газета «Подільський голос». 1929 (ч. 8). м. Тернопіль. Редактор Василь Бачинський. – Арк. 33 – 34.
82. **ДАТО.** – Ф. 282. Підгаєцьке повітове управління держполіції.
Оп. 1.
Справа 1021. Газета «Новий час». 1932 (чч. 89, 197); 1933 (чч. 20, 21, 24, 25, 29, 93). м. Львів. Редактор Лев Чубатий. – Арк. 5 – 13.
83. Дзерович Ю. Митрополит – Меценат / Ю. Дзерович // Богословія. – 1926. – Т. 4. Кн. 1–2. – С. 66–77.
84. Дім для вдів і сиріт по священниках // Нива. – 1927. – Ч. 2.
85. Діти дітям // Мета. – 1937. – 26 грудня.
86. Діяльність митрополита Шептицького за границею // Українське життя. – 1921. – 10 квітня. – Ч. 2. – С. 3.
87. Дитячі півоселі й сиротинці // Львівські архієпархіальні відомості. – 1937. – Червень. – С. 93.
88. Дмитрук К. В одній імперіалістичній упряжці: Антинародна суть так званого «союзу» українського буржуазного націоналізму і уніатства / Клим Дмитрук (Євстафій Гальський). – К.: Звання, 1982. – 49 с.

89. Дописи. Звенигород // Світло. – 1928. – № 12 (124). – 18 марта.
90. Дописи з краю: Коломия // Український вісник. – 1921. – 5 лютого. – Ч. 11. – С. 1 – 2.
91. Дописи з краю: Підгаєччина. Дещо про тих, хто спить блаженним сном і в сні кричить: «рятуйте!» // Український вісник. – 1921. – 29 мая. – Ч. 101. – С. 3.
92. Дописи з краю: Станіславів. Нові польські шкільні закони. Національна рівноправність. Польська великодушність // Український вісник. – 1921. – 19 квітня. – Ч. 68. – С. 2 – 3.
93. Дописи з українського села і міста // Селянський прапор. – Станіславів, 1928. – Ч. 5. – 12 лютого.
94. Допомога безробітним // Нова зоря. – 1932. – 17 квітня. – С. 8.
95. Допомога Риму // Львівські архієпархіальні відомості. – 1921. – Ч. 2. – 20 квітня.
96. Допоможіть жертвам повені // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 22. – 1 червня.
97. Дороцький М. Голос природи / М. Дороцький // Нива. – 1928. – Ч. 20 – 21. Листопад. – С. 614 – 625.
98. Драган М. Богородчанський іконостас / М. Драган // Новий час. Додаток. – 1930. – № 44.
99. Драган М. План розбудови Національного музею / М. Драган // Технічні вісті. — 1930. — № 1.
100. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране / Михайло Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – 135 с.
101. Дроздовська О. Місце української преси повітових міст Галичини (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) у боротьбі за національне відродження України / О. Дроздовська // Збірник наукових праць науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1999. – Вип. 6. – С. 440 – 446.
102. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865 – 1939): Історико-бібліографічне дослідження / Олеся Дроздовська. – Л., 2001. – 304 с.

103. Дубова Т.М. Українська періодика релігійного змісту в Галичині як бібліографічне джерело (1900 – 1939 рр.) / Т.М. Дубова // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 1993. – С. 45 – 48.
104. Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. — Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954—1989.
105. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин : портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / О. Єгрешій. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 168 с.
106. Єгрешій О. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904 – 1945 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / О. Єгрешій; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
107. Жертви на сироти // Вісник Станіславської єпархії. – 1922. – Ч. 1 – 3. – С. 14 – 20.
108. Жертви праці і обов'язку. Промова І. Е. Митрополита Шептицького до представників українських установ і організацій на ювілейному святі 16 січня 1936 р. // Діло. – 1936. – 16 січня.
109. Жертовність. Грошові джерела «Рідної школи». Коляда // Рідна школа. – 1937. – 20 грудня.
110. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко. – Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1990. – 334 с.
111. Жидичівщина // Діло. – 1928. – 24 листопада.
112. Жіноча фахова школа сс. Василіанок у Львові // Мета. – 1933. – 21 травня.
113. Загальні збори Краєвого Господарського Товариства «Сільський господар» у Львові // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 3. – 19 січня.
114. Загальні збори Марійського Товариства Пань у Львові // Мета. – 1935. – 17 березня.
115. Загальні збори Товариства допомоги інвалідам // Діло. – 1929. – 4 квітня.
116. Загальні збори Товариства ім. св. Андрея // Мета. – 1936. – 1 березня.

117. Загальні збори Центробанку і «Маслосоюзу» // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 14. – 6 квітня.
118. Загальний наступ на нашу Греко-католицьку церкву // Добрий пастир. – 1938. – Т. 8. – Ч. 2.
119. За масове членство в «Просвіті» // Діло. – 1935. – 21 березня.
120. За українізацію обряду // Український вісник. – 1921. – 10 мая. – Ч. 84. – С. 3.
121. За Український університет // Мета. – 1936. – 1936. – 19 січня.
122. Західноукраїнський кооператизм в першій декаді праці: 1920 – 1930 // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 6 – 7. – 16 лютого.
123. «Захоронка» – тип українського довкілля // Шлях виховання і навчання. – 1934. – Ч. 1.
124. Звернення – протест // Свобода. – 1922. – 8 листопада. – Ч. 9. – С. 1.
125. Звідомлення віділу товариства Перемиська єпархіяльна поміч // Перемиські єпархіяльні відомості. – 1928. – Ч. 10. – С. 153.
126. Звіт з діяльності віділу Є.П. за час від 2 липня 1929 до 16 червня 1930 // Перемиські єпархіяльні відомості. – 1930. – Ч. 8-11. С. 127.
127. З життя наших установ // Діло. – 1933. – 24 травня.
128. З життя руських читалень // Земля і воля. – 1932. – Ч. 16 (217). – 17 квітня.
129. З життя товариства: Окружний Відділ Товариства «Взаємної помочі народного учительства» в Станіславові // Українське життя. – 1921. – 1 травня. – Ч. 5. – С. 4.
130. З'їзд кооперативних робітників // Земля і воля. – 1932. – Ч. 7 (208). – 14 лютого.
131. Змушують українських дітей молитися по польськи // Нова зоря. – 1932. – 20 листопада.
132. З нашого церковного й релігійного життя // Добрий пастир. – 1935. – Ч. 3 – 4.
133. З нашого церковного й релігійного життя // Добрий пастир. – 1936. – Ч. 4.
134. Значення дошкільного виховання // Мета. – 1938. – 31 липня. – С. 4–5.

135. З читальняного руху. Загальні збори читальні «Просвіта» в Хриплині // Українське життя. – 1921. – 1 травня. – Ч. 5. – С. 4.
136. Іванишин П. Українська церква і процес національного відродження / Петро Іванишин. – Дрогобич, 1990. – 42 с.
137. I-й Культурно-Економічний з'їзд // Земля і воля. – 1932. – Ч. 27 (228). – 10 липня.
138. I. Наші повоєнні організаційні завдання / I. // Українське життя. – 1921. – 8 травня. – Ч. 6. – С. 1.
139. Інтерв'ю Митрополита Шептицького у «Бюлетині П.-У.» // Діло. – 1935. – 28 липня.
140. Історія релігії в Україні: В 10 т. / за ред. П. Яроцького. – К.: Світ знань, 2001. – Т.4: Католицизм. – 598 с.
141. Історія української культури / заг. ред. І. Крип'якевич (за виданням 1937 р.). – К., 2002. – С. 158.
142. Й. О., о. В IV річницю оснування Українського Католицького Союзу / о. Й. О. // Мета. – 1936. – 1 листопада.
143. Казимира Б., о. Студити при праці. Репортаж з Унева і Яхторова / о. Б. Казимира // Мета. – 1936. – Ч. 34. – 23 серпня.
144. Казимира Б., о. Студити при праці. Репортаж з Унева і Яхторова / о. Б. Казимира // Мета. – 1936. – Ч. 35. – 30 серпня.
145. Калинович І. Українська преса в 1924 році / І. Калинович // Діло. – 1924. – 21 вересня.
146. «Камо крядеши» на українській сцені // Мета. – 1936. – 4 жовтня. – С. 2.
147. Карманський П. Сторінки вчорашнього / П. Карманський // Новий час. – 1934. – Ч. 199 – 200. – С. 4.
148. Кияк С. Р. Ідентичність українського католицизму : генезис, проблеми, перспективи : монографія / С. Р. Кияк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 632 с.
149. Кількість безробітних у Львові // Нова зоря. – 1932. – 17 квітня.
150. Клеветники // Український вісник. – 1921. – 5 червня. – Ч. 107. – С. 5.

151. Кміт Ю., о. Словник бойківського говору / о. Ю. Кміт // Літопис Бойківщини. – Самбір. – 1934. – Ч. 3. – С. 3.
152. Комар В.Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939)./В.Л. Комар – Івано-Франківськ: Місто НВ.2011.– 360 с.
153. Кондратюк В.О., Зайцев О.Ю. Україна в 20-30-х роках: Суспільно-політичне життя ХХ століття. – Львів, 1993. – 70 с.
154. Конечний З. Дискусія / З. Конечний // Україна – Польща: важкі питання. – Т. 10. – Варшава: Тирса, 2006. – С. 306 – 314.
155. Коник Р. Ще в справі садів по парохіях / Р. Коник // Нива. – 1932. – Ч. 4. Квітень. – С. 144 – 146.
156. Конкордат. Дослівний текст польсько-ватиканської угоди // Діло. – 1925. – 24 лютого.
157. Конрад М., о. Де виховуються наші найменші / о. М. Конрад // Мета. – 1936. – Ч. 33. – 16 серпня.
158. Конрад М., о. Дитина і громадянин / о. М. Конрад // Мета. – 1935. – Ч. 23. – 16 червня.
159. Конрад М., о. Про концентрацію науки релігії в середній школі / о. М. Конрад // Нива. – 1927. – Ч. 2. – Лютий.
160. Конрад М., о. Про концентрацію науки релігії в середній школі. Докінчення / о. М. Конрад // Нива. – 1927. – Ч. 3. – Березень.
161. Конрад М., о. Сучасна культура та виховання молоді / о. М. Конрад // Мета. – 1936. – Ч. 36. – 6 вересня.
162. Кооператор. Ліпше пізно, як ніколи / Кооператор // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 3. – 19 січня.
163. Кравченюк О. Велетень зо Святоюрської гори / О. Кравченюк. – Йорктон, Саск : Бібліотека Логосу, 1963. – 148 с.
164. Кравчук А. Індекс української католицької періодики Галичини 1871 – 1942 / Андрій Кравчук. – Львів: Свічадо, 2000. – 536 с.
165. Красівський О. Українсько-польські взаємини. 1917–1923 / О. Красівський. – К. : ІПЕНД, 2008. – 544 с.

166. Кредитне товариство «Злагода» // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 4. – 26 січня.
167. Криваві події у Львові // Неділя. – 1928. – Ч. 11. – 11 листопада.
168. Крив'як Б. Роль «Нової зорі» в релігійному та національно-патріотичному вихованні галицького суспільства / Б. Крив'як // Київська церква. – 2000. – № 4. – С. 64–71.
169. Крупа Л. Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Л. Л. Крупа ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2003. – 20 с.
170. Кугутяк М. Галичина : сторінки історії : Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
171. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – Т. 1. – 532 с.
172. Куди котиться товариство «Просвіта» // Світло. – 1928. - № 5 (117). – 12 лютого.
173. Куліси певної справи // Вісті. – 1934. – 15 листопада.
174. Культурна праця на Лемківщині // Діло. – 1936. – 12 травня.
175. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали / [упор. Т. Галайчак, О. Луцький]. – К.: Наукова думка, 1995. – Том 1: 1939 – 1953. – 301 с.
176. Курилас В. Кооперативні сади на ерекціональних ґрунтах / В. Курилас // Нива. – 1938. – Ч. 5. Травень. – С. 175 – 181.
177. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919 – 1939 рр.) / М. Кучерепа // Україна – Польща: важкі питання. – Т. 1 – 2. – Варшава: Тирса, 1998. – С. 11 – 28.
178. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький, його життя і заслуги. У 100-річчя уродин. – Рим, 1965. – 71 с.
179. Лаврентій Р. Український молодий театр «Заграва» / Р. Лаврентій // Вісник Львівського у-ту. – 2002. – Вип. 2002. – С. 304 – 325.

180. Лебедович І. Польові духовники УГА / Іван Лебедович. – Вінніпег: накл. автора, 1963. – 327 с.
181. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви : Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий / Василь Ленцик. – Львів : Свічачо, 2001. – 608 с.
182. Лисенко О.Є. Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ століття / О. Лисенко // Український історичний журнал. – 2000. – № 6. – С. 29 – 51.
183. Лисенко О., Реєнт О. Українська національна ідея і християнство / О. Лисенко, О. Реєнт. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 190 с.
184. Литвин В. Україна: міжвоєнна доба (1921 – 1938) / Володимир Литвин. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 888 с.
185. Ліщиняк В., о. Наші гуманітарні товариства і круг їх ділання. Продовження / о. В. Ліщиняк // Український вісник. – 1921. – 17 марта. – Ч. 42. – С. 2.
186. Лициняк В. Товариство «Захист ім. митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові». (Його початок і розвиток по кінець 1925 р.) / В. Лициняк // Богословія. – 1926. – С. 78 – 84.
187. Лупій Т.Г. Інтеграція західноєвропейських художніх течій в образотворчому мистецтві Львова першої третини ХХ ст.: автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 17.00.05 / Т.Г. Лупій; Львів. акад. мистецтв. – Л., 2002. – 18 с.
188. Луцький Я. Український краєзнавчо-туристичний рух у Галичині (1830 – 1939 рр.) / Ярослав Луцький. – Івано-Франківськ: «Плай», 2003. – С. 121.
189. Лучаковський Б. Українські заповідники / Б. Лучаковський // Неділя. – 1935. – 9 червня.
190. Лучаковський Б. Українські заповідники / Б. Лучаковський // Неділя. – 1938. – 14 серпня.
191. Львів. Новини // Господарсько-кооперативний часопис. – Ч. 4. – 26 січня. – С. 7.

192. Макух І., д-р. Пам'яті щирого прихильника селянської освіти / д-р. І. Макух // Український вісник. – 1921. – 18 марта. – Ч. 43. – С. 2 – 3.
193. Макух І., д-р. Праця в організаціях / д-р. І. Макух // Громадський голос. – 1926. – 2 січня.
194. Манекин Р. Контент-анализ, как метод исследования истории мысли (Поджо Браччолини) / Р. Манекин // Вестник Московского уни-та. – Серия 8: История. – М., 1991. – № 6. – С. 72 – 82.
195. Марунчак М. Митрополит А. Шептицький на Заході в 1920 – 1923 рр. / Микола Марунчак. – Вінніпег, Едмонтон, 1981. – 147 с.
196. Марчук В. В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : 07.00.01 / Василь Васильович Марчук : Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2004. – 35 с.
197. Марчук В. Церква, духовність, нація : Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 464 с.
198. Матеріальний упадок товариства «Просвіта» // Селянський прапор. – Станіславів, 1928. – Ч. 2. – 15 січня.
199. Матюшко Л. І. Галицьке москвофільство міжвоєнного періоду: автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / Л. І. Матюшко; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 18 с.
200. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин – патріот, місіонер, мученик / Петро Мельничук. – Рим-Філадельфія, 1979. – 366 с.
201. Минкявичюс Я. Католицизм и нация / Я. Минкявичюс. – М.: Мысль, 1971. – 124 с.
202. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899 – 1944 / [ред. А. Кравчука]. – Львів: Свічадо, 1995. – Том. I. – 522 с.
203. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899 – 1944 / [ред. А. Кравчука]. – Львів: Місіонер, 1998. – Том. II:

- Церква і суспільне питання. – Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. – 570 с.
204. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944 / [ред. А. Кравчука]. – Львів: Місіонер, 1999. – Т. II: Церква і суспільне питання. – Кн. 2: Листування. — 571–1096 с.
205. Митрополит А. Шептицький як Меценат // Христос наша сила. – 1935. – Ч. 15 (63). – 15 серпня.
206. Мищишин І.Я. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, греко-католицької церкви і громадськості (Галичина, кін. XIX – 30-і рр. XX ст.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / І.Я. Мищишин; Тернопіль. держ. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 1998. – 20 с.
207. Мокрий В. Церква в житті українців / Володимир Мокрий. – Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. – 107 с.
208. Молочарська кооперація та її дальший розвиток // Вісті. – 1934. – Ч. 10. – 29 березня.
209. Москалюк М.Ф. Український християнсько-суспільний рух у Галичині (1920 – 1939 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / М.Ф. Москалюк; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 1999. – 19 с.
210. Мотика Г. Історіографія народної Польщі про польсько-українські взаємовідносини в 1939-1956 рр. / Г. Мотика // Матеріали IV Міжнародного конгресу українців [«Доповіді і повідомлення. Історія. Частина 2: XX століття»], (Одеса, 26-29 серпня 1999 р.) / Міжнародна асоціація українців. Ін-т історії України НАН України. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – С. 85 – 90.
211. М. Рідна школа і духовенство / М. // Нива. – 1928. – Ч. 10. – Жовтень.
212. М. справи інтернатів-бурс для шкільної молоді / М. // Рідна школа. – 1939. – 15 серпня.
213. Мудрак Ю. Охорона природи на українських землях / Ю. Мудрак // Діло. – 1935. – Ч. 52. – 7 грудня. – С. 35–36.

214. Мудрак Ю. Охорона природи на українських землях. Продовження / Ю. Мудрак // Діло. – 1935. – Ч. 53. – 8 грудня. – С. 47 – 49.
215. Надзвірна Рада Кооперативів // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 5 (Ч. 3) Безплатний додаток. – 2 лютого.
216. Назарко І., о. Перемиський єпископ Йосафат Коциловський / о. І. Назарко // Світло. – 1953. – Серпень. – С. 15 – 20.
217. На поміч Гуцульщині // Діло. – 1934. – № 219. – 19 серпня.
218. Нарис історії «Просвіти» / Р.Іваничук, Т.Комаринець, І.Мельник, А.Середяк. – Львів – Краків – Париж: «Просвіта», 1999. – 232 с.
219. Нарис історії Станіславської дієцезії // Нова зоря. – 1926. – 28 квітня.
220. Наша ощадність росте // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 32 – 33. – 17 серпня.
221. Національний музей у Львові за 1931 р. // Діло. – 1932. – 28 січня.
222. Недавня О. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом / Ольга Недавня. – К.: Гнозис, 2000. – 218 с.
223. Нова освітня станиця у Львові. Посвячення домівки читальні «Просвіти» на Личакові // Діло. – 1926. – 1 жовтня. – Ч. 223. – С. 1.
224. Нові джерела нафти // Мета. – 1936. – Ч. 9 (254). – 1 березня. – С. 7.
225. Новини. Важне для вдов і сиріт по греко-католицьких священиках з Львівської єпархії // Український вісник. – 1921. – Ч. 63. – 13 квітня.
226. Новини. Делятин // Нова зоря. – 1932. – 24 липня. – С. 7.
227. Новинки. Американські дари на селі // Українське життя. – 1921. – 15 травня. – Ч. 7. – С. 3.
228. Новинки. В справі відбудови церков // Український вісник. – 1921. – 16 квітня. – Ч. 66. – С. 3.
229. Новинки. Епілог Шевченківського концерту в тюрмі // Український вісник. – 1921. – 1 червня. – Ч. 103. – С. 3.
230. Новинки. До Всечесніших гр. кат. Урядів парохіяльних // Український вісник. – 1921. – 20 квітня. – Ч. 69. – С. 3.

231. Новинки. Крайовий Ювілейний Комітет. Поучення // Український вісник. – 1921. – 7 марта. – Ч. 34. – С. 3
232. Новинки // Літопис Бойківщини. – Самбір. – 1934. – Ч. 4. – С. 35.
233. Новинки // Літопис Бойківщини. – Самбір. – 1935. – Ч. 6. – С. 30.
234. Новинки // Літопис Бойківщини. – Самбір. – 1936. – Ч. 7. – С. 72 – 73.
235. Новинки: «Учітеся, брати мої» // Український вісник. – 1921. – Ч. 35. – 8 марта. – С. 3.
236. Носарева Л. Художня палітра Львова початку минулого століття / Л. Носарева // Дзеркало тижня. – 2005. – № 31. – 13 серпня.
237. Обсерватор. Що роблять попи по селах? / Обсерватор // Сельроб. – Ч. 26 (138). – 12 серпня.
238. О.Г. Як у нас розуміють допомогу українському студентству / О.Г. // Голос. – 1938. – Ч. 13 (65).
239. О. К. Школа і релігія / О.К. // Мета. – 1936. – Ч. 17. – 26 квітня.
240. Онацький Є. По похилій площині. Записки журналіста і дипломата / Євген Онацький. – Мюнхен, 1969. – Ч. II. – 213 с.
241. о. Олександр Миронович // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 3. – 19 січня.
242. Осередок української богословської науки // Мета. – 1936. – Ч. 13(258). – 29 березня.
243. Осташевський Й., о. Український Католицький Союз і нація / о. Й. Осташевський // Мета. – 1936. – Ч. 45. – 8 листопада.
244. Парафіяннин. Від Зборова. Плоди несовісної агітації / Парафіяннин // Земля і воля. – 1932. – Ч. 10 (211). – 6 березня.
245. Парохіальні захоронки // Львівські архієпархіальні відомості. – 1936. – Грудень. – С. 145 – 147.
246. Парох підбурює людність проти влади // Вісті. – 1934. – Ч. 10. – 29 березня.

247. Пастирський Лист І. Е. Високопреосв. А. Шептицького, Галицького Митрополита проти комунізму й большевизму // *Добрий пастир*. – 1936. – Ч. 2 – 3.
248. Пекло в добрах Шептицького // *Сельроб*. – Ч. 25 (137). – 22 липня.
249. Перевезій В. Греко-католицька церква в 20 – 30-х рр. ХХ ст. / Володимир Перевезій. – К.: Основа, 1998. – 48 с.
250. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках ХХ століття: автореф. дис. канд. іст. наук / В. О. Перевезій. – К., 1998. – 18 с.
251. Переслідування митрополита // *Український прапор*. – 1923. – 1 вересня.
252. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.) : монографія / І. В. Пилипів. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 440 с.
253. Пилипів І. Участь духовенства ГКЦ у підготовці та проведенні «католицької акції» в Галичині / І. Пилипів // *Інтелігенція і влада : Громадсько-політичний науковий збірник*. Серія: Історія. Вип. 21. – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 149–159.
254. Пилипів І. В. Політика Греко-католицької церкви у сфері шкільництва Східної Галичини (1919–1939 рр.) / І. В. Пилипів // *Гуржіївські історичні читання : зб. наук. пр.* – Черкаси : Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2011. – Вип. 4. – С. 164–166.
255. Пилипів І. В. Міжнародна діяльність ГКЦ у контексті боротьби за самовизначення українців Польщі / І. В. Пилипів // *Сумська старовина*. Видання Сумського державного університету та Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2010. – Вип. XXX. – С. 60–69.
256. Пилипів І. Співпраця греко-католицької церкви з українцями Америки в 20–30-х рр. ХХ ст. / І. Пилипів // *Схід. Аналітично-інформаційний журнал : Економіка. Історія. Філософія*. – Донецьк, 2011. – № 2. – С. 109–113.

257. Пилипів І. Церковно-релігійний чинник національного державотворення ЗУНР / І. Пилипів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18 : Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2009. – С. 209–215.
258. Пікети під склепами // Діло. – 1937. – 21 грудня.
259. Після останніх Загальних Зборів «Просвіти» // Нива. – 1927. – Ч. 2. – лютий.
260. Поворот Митрополита Андрея // Український голос. – 1923. – 14 жовтня.
261. Пожертви // Львівські архієпархіяльні відомості. – 1921. – Ч. 2. – 20 квітня. – С. 7.
262. Поїздник І. Відносини між Греко-католицькою та Римо-католицькою церквами на українсько-польському порубіжжі (1939 – 1946 рр.) [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Поїздник Інна Іванівна; Інститут історії України НАН України. – К., 2007. – 251 с.
263. Польські біскупи протестують // Український вісник. – 1921. – 3 червня. – Ч. 105. – С. 3.
264. Поможіть безробітним й убогим. Пастирський лист всього нашого єпископату в Галичині // Нова зоря. – 1931. – 13 грудня.
265. Посвячення фундаментів будови Національного музею // Діло. – 1930. – 7 вересня.
266. По Україні і про Україну: Митрополит А. Шептицький в Римі // Український вісник. – 1921. – 28 лютого. – Ч. 28. – С.1 – 2.
267. Праця єдина з неволі нас вирве... Село Волчатичі, пов. Бірка (Ходорівщина) // Новий час. – 1927. – № 20 (334). – 25 лютого.
268. Приблизний порядок свята «Українська Молодь Христови» // Бескид. – 1933. – 2 квітня.
269. Привітання Митрополита Андрея // Голос. – 1938. – Ч. 46 (96).
270. Провінційальна преса і село (Докінчення) // Українське життя. – 1921. – 10 квітня. – Ч. 2. – С. 1.

271. Промислова школа оо. Студитів у Дорі // Мета. – 1935. – Ч. 23. – 16 червня.
272. Промова ВПреоєв. Митрополита Кир Андрея до українського Духовенства і представників національних установ, зібраних у Митрополичій палаті дня 16 січня 1936 з нагоди 35-ліття вступлення на Митрополичий престол // Мета. – 1936. – 26 січня.
273. Протиалкогольний рух в краю // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 11. – 16 березня.
274. Протиукраїнські демонстрації у Львові // Голос. – 1938. – Ч. 35 – 36 (85 – 86).
275. Прояв анархії замість показу справності і карності на III Краєвому Сокільському Здвизі у Львові // Хліборобський шлях. – 1934. – 8 липня.
276. «Пяст» про політику Ватикану // Український вісник. – 1921. – 19 квітня. – Ч. 68. – С. 2.
277. Раковський Й., о. Берімся до управи лісного зілля / о. Й. Раковський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 4. – 26 січня.
278. Ревність польського священика // Мета. – 1936. – 1 листопада.
279. Редакція. Загальні збори вдовичо-сирітського фонду // Нива. – 1926. – лютий. – С. 73 – 74.
280. Реорганізація Папської Академії Наук // Добрий пастир. – 1936. – т. 6, 2.4. – С. 313.
281. Рефлексії з посмертної вистави Олекси Новаковського // Мета. – 7 червня. – Ч. 23 (268). – С. 3.
282. Рідна школа і духовенство // Нива. – 1928. – жовтень. – С. 342.
283. Розділ жертв, збираних в церквах архієпархії на добродійні ціли в рр. 1928 і 1929 // Львівські архієпархіальні відомості. – 1930. – 1 жовтня. – С. 12.
284. Романюк М. Відділення «Науково-дослідний центр періодики». Сімнадцять років творчого поступу і наукових здобутків / М. Романюк // Режим доступу: www.lsl.lviv.ua/data/.../RomanyukM.doc. – Л.: Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, 2010. – С. 107 – 120.

285. Рудянин І. Греко-католицьке духовенство в боротьбі за тверезість у Східній Галичині (друга половина XIX – поч. XX.) / І. Рудянин // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського держ. унів. ім. Лесі Українки. – 2008. – № 15. – С. 34.
286. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кін. 30 рр. XX ст.) / Богдан Савчук. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 136 с.
287. Сагайдачний П. Вага й сила преси / Петро Сагайдачний. – Краків: Укр. вид-во, 1941. – 76 с.
288. Сапеляк О. Про музейну справу НТШ / О. Сапеляк // Народознавчі зошити. – Львів, 1996. – №4. – С. 225 – 229.
289. Свенціцький І. Відбудова церков / д-р. І. Свенціцький // Український вісник. – 1921. – Ч. 3. – 27 січня. – С. 2.
290. Свенціцький І., д-р. Любитель і опікун мистецтва на владичому престолі / д-р. І. Свенціцький // Назустріч. – 1925. – № 15.
291. Свій. Мишковичі, пов. Тернопіль. Розв'язані Загальні Збори кооперативи / Свій // Хліборобський шлях. – 1930. – Ч. 1.2. – 19 січня. – С. 16.
292. Свята в 60-ліття смерті Шевченка: Станіславів: Крехівці // Українське життя. – 1921. – 8 травня. – Ч. 6. – С. 2 – 3.
293. Свята в 60-ті роковини смерті Шевченка: Семиківці, Радча // Українське життя. – 1921. – 17 квітня. – Ч. 3. – С. 2.
294. Свята 1 листопада // Діло. – 1928. – 24 листопада.
295. Святочна академія в честь Пресв. Христового Серця в Станіславові // Добрий пастир. – 1936. – т. 6, 2.4. – С. 314.
296. Святочна інавгурація // Мета. – 1936. – 11 жовтня.
297. Серчик В. Україна та українські землі в дослідженнях польської історичної науки / В. Серчик // Віднова. – Мюнхен, 1986. – Т. 4. – С. 169 – 182.
298. Сільська інтелігенція // Діло. – 1923. – Ч. 114. – 23 серпня. – С. 1
299. «Скала» і «Просвіта» // Добрий пастир. – 1936. – т. 6, 2.4. – С. 314 – 317.

300. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920 – 1939 рр.) / Юрій Сливка. – К.: Наукова думка, 1985. – 272 с.
301. Сліпий Й., о. Греко-кат. Богословська Академія у Львові в акад. р. 1935/36 / о. Й. Сліпий // Мета. – 1936. – № 41 (236). – 11 жовтня. – С. 3.
302. Сліпий Й. Священнича санаторія в Гребенові / о. Й. Сліпий // Нива. – 1925. – Т. 25. – Ч. 9. Вересень. – С. 321–324.
303. Смольський Г. Школа Новаківського / Г. Смольський // Діло. – 1936. – 11 березня.
304. Сопуляк М., о., д-р. До Українського Громадянства / о., д-р. М. Сопуляк // Голос. – 1938. – Ч. 46 (96).
305. Соневицький Ю. Значіння культури садів і винограду / Ю. Соневицький // Нива. – 1935. – Ч. 4–5. Квітень–травень. – С. 168.
306. Соневицький Ю. Реальні користи винограду / Ю. Соневицький // Нива. – 1932. – Ч. 4. Квітень. – С. 147 – 148.
307. Союз прихильників Національного музею у Львові // Львівські архієпархіальні відомості. – 1932. – 15 грудня. – С. 34.
308. Сприня, пов. Самбір. Наша ощадність росте // Хліборобський шлях. – 1930. – Ч. 32 – 33. – 17 серпня. – С. 8.
309. Станіславська єпархія // Добрий пастир. – 1938. – Т. 8. – Ч. 2.
310. Статистика українського середнього шкільництва // Рідна школа. – 1939. – 1 січня. – С. 12.
311. Стемпень С. Ставлення митрополита Андрея Шептицького до Польщі й поляків / С. Стемпень // Незалежний культурологічний часопис «Ї». – 1997. – № 11. – С. 134 – 138.
312. Стемпень С. Між окциденталізацією і візантизацією: проблема обрядової ідентичності Греко-католицької церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду / С. Стемпень // Ковчег : Наук. зб. із церковної історії. – Львів, 2003. – Ч. 4. – С. 86–98.
313. Стефанович А., о. Унія в холмських стилі / о. А. Стефанович // Діло. – 1928. – 24 листопада.

314. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.) / Наталія Стоколос. – Рівне: Ліста-М, 2003. – 480 с.
315. Субтельний О. Історія України / О. Субтельний. – К. : «Либідь», 1993. – С. 514.
316. Сурмач О. І. Греко-католицька церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941–1944 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / О. І. Сурмач. – Львів, 2001. – 20 с.
317. Театр і релігія // Мета. – 1936. – 10 травня. – Ч. 19 (264). – С.4.
318. Тернопіль – Митрополитові // Мета. – 1936. – 17 травня. – Ч. 20 (265). – С. 4.
319. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття / Юрій Тернопільський. – Джерзі Ситі, 1974. – 230 с.
320. Тиміш Л. І. Українська греко-католицька історіографія міжвоєнного Львова: організація, інституційний розвиток, напрямки досліджень : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.06 / Лідія Ігорівна Тиміш ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2003. – 19 с.
321. Товариство «Скала» // Нова зоря. – 1939. – 8 червня.
322. Товариство «Скала» // Нова зоря. – 1939. – 11 червня.
323. Токарев С. О религии как социальном явлении (мысли этнографа) // Советская этнография. – 1979. – № 3. – С. 87 – 105.
324. Турій О. Греко-католицька церква та українська національна ідентичність у Галичині / О. Турій // Людина і світ. – 2001. – № 10. – С. 21–26.
325. Тяжка доля Академічного дому // Діло. – 1934. – 27 жовтня.
326. Українська молодь Христові // Новий час. – 1933. – 20 січня.
327. Українське журналістикознавство. Дисертаційні дослідження, 1982 – 2000 рр.: бібліограф. покажчик / упоряд. Б.І. Черняков. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2000. – 46 с.
328. Українське Крайове товариство опіки над інвалідами // Нова зоря. – 1927. – 13 лютого.

329. Український комітет допомоги безробітним і убогим // Львівські архієпархіяльні відомості. – 1931. – 15 грудня. – С. 6 – 7.
330. Український народе! // Діло. – 1924. – 2 січня.
331. Український Народе Галицької Землі! Інструкція видана Краєвим Ювілейним Комітетом для 60-літньої річниці смерті Тараса Шевченка // Українське життя. – 1921. – 1 лютого. – Ч. 7. – С. 1 – 2.
332. Українці! Відозва за 7 грудня 1937 р. // Голос. – 1938. – Ч. 50.
333. Ундівські клерикали // Громадський голос. – 1927. – 18 серпня.
334. У справі Руської бурси промислової // Львівські архієпархіяльні відомості. – 1921. – 10 березня. – С. 5 – 6.
335. Фальшиві й правдиві аналогії // Нива. – 1927. – Ч. 3. – Березень.
336. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення / Анатолій Фартушний. – Львів: НУ «ЛП», 2000. – 308 с.
337. Федевич К. Галицькі українці у Польщі 1920 – 1939 рр. / Климентій Федевич. – Київ: Основа, 2009. – 280 с.
338. Харитативна акція // Мета. – 1935. – Ч. 4. – 27 січня.
339. Харитативна діяльність Католицької Церкви // Мета. – 1931. – Ч. 7. – 26 квітня.
340. XIX Загальні збори «Ревізійного Союзу Українських Кооперативів» у Львові // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 6 – 7. – 16 лютого.
341. Хома І., о. Апостольський Престіл і Україна 1919 – 1922. / о. І. Хома // *Relationes diplomaticae inter S. Sedem et Republicam Popularem Ucrainae annis 1919 – 1922.* – Рим, 1987. – С. 98 – 134.
342. Хомишин Г. Пастирський лист про політичне положення українського народу в Польській державі / о. Г. Хомишин // Нова зоря. – 1931. – 22 березня.
343. Храпливий Е., інж. Використаймо осінь для скріплення наших кооперативів / інж. Е. Храпливий // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 38. – 21 вересня.
344. Християнський інтернат для української студіюючої молоді // Мета. – 1937. – 3 жовтня.

345. Христос Воскрес! // Мета. – 1936. – 12 квітня.
346. Хроніка // Літопис Бойківщини. – Самбір. – 1934. – Ч. 3. – С. 33.
347. Хроніка // Мета. – 1936. – 14 червня.
348. **Центральний державний історичний архів України в м. Львів (ЦДІАУ в м. Львів).** – Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу. 1919 – 1939 рр.
Оп. 1. Загальний відділ. 1913 – 1939.
Справа 481. Донесення шкільних інспекторів і дирекції учбових закладів, відозви, протоколи та інші документи про антишкільні акції ОУН, агітацію за українську школу і т.д. 1933. – 202 арк.
349. **ЦДІАУ в м. Львів.** – Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу. 1919 – 1939 рр.
Оп. 1. Загальний відділ. 1913 – 1939.
Справа 482. Теж. 1934. – Том II. – 156 арк.
350. **ЦДІАУ в м. Львів.** - Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу. 1919 – 1939 рр.
Оп. 1. Загальний відділ. 1913 – 1939.
Справа 483. Теж. На території Станіславського воєводства. 1933. – 195 арк.
351. **ЦДІАУ в м. Львів.** - Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу. 1919 – 1939 рр.
Оп. 1. Загальний відділ. 1913 – 1939.
Справа 484. Теж. 1934. – 342 арк.
352. **ЦДІАУ в м. Львів.** – Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу. 1919 – 1939 рр.
Оп. 1. Загальний відділ. 1913 – 1939.
Справа 485. Теж. На території Тернопільського воєводства. 1933 – 1934. – 212 арк.
353. **ЦДІАУ в м. Львів.** – Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу. 1919 – 1939 рр.
Оп. 1. Загальний відділ. 1913 – 1939.

Справа 596. Листування з повітовою шкільною радою в м. Заліщиках про введення релігії в українських школах. 1931. – 8 арк.

354. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу. 1919 – 1939 рр.

Оп. 1. Загальний відділ. 1913 – 1939.

Справа 599. Листування з воєводськими правліннями у м. Львові, Станіславові і Тернополі про конфіскацію текстів молитов і пісень патріотичного характеру. 1934 – 1936. – 20 арк.

355. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 201. Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів.

Оп. 1. 1909 – 1945 рр.

Справа 212. Листування з українськими установами і організаціями в Східній Галичині про суспільно-політичні, господарські та ін. питання. 1926 – 1944. – 36 арк. (копії).

356. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 201. Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів.

Оп. 1. 1909 – 1945 рр.

Справа 261. Нотатки представника польських влад про суспільно-політичне становище в Львівській дієцезії, відносини єпископа Бучка з ОУН. 1934 – 1938. – 14 арк. (копії).

357. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.

Оп. 1. 1728, 1844, 1865 – 1944 рр.

Справа 32. Вирізки з газет «Діло», «Українське слово», «Канадський українець» про Шептицького А. – 176 арк.

358. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.

Оп. 1. 1728, 1844, 1865 – 1944 рр.

Справа 67. Вирізки з газет «Америка», «Діло», «Назустріч» про суспільно-політичні та релігійні питання. 1920 – 1935. – 230 арк.

359. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.

Оп. 1. 1728, 1844, 1865 – 1944 рр.

- Справа 68 а. Вирізки з газет «Кур'єр щоденний», «Народна політика», «Нива» про суспільно-політичні та релігійні питання в Галичині, Польщі та ін. 1908 – 1938. – 301 арк.
360. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.
Оп. 1. 1728, 1844, 1865 – 1944 рр.
Справа 69б. Вирізки з газет. 1933. – 218 арк.
361. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.
Оп. 1. 1728, 1844, 1865 – 1944 рр.
Справа 155а. Листування з католицькими видавництвами в Польщі і їх розповсюдження і інші питання. 1925 – 1938. – 94 арк.
362. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.
Оп. 1. 1728, 1844, 1865 – 1944 рр.
Справа 155б. Листування з видавництвами Польщі. – 54 арк.
363. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.
Оп. 1. 1728, 1844, 1865 – 1944 рр.
Справа 156. Листи видавництва «Мета» в Львові про надання грошової допомоги, співробітництво, висилку часописів і інші питання. 1931 – 1940. – 66 арк.
364. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.
Оп. 3. 1901, 1907 – 1945 рр.
Справа 74. Декларація на вірність Церкві українських товариств. 1933. – 3 арк.
365. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 358. Шептицький Андрій. 1865 – 1944 рр.
Оп. 3. 1901, 1907 – 1945 рр.
Справа 172. Лист о. Криницького Леоніда до А. Шептицького про свою душпастирську працю в с. Криве Радехівського деканату. – 3 арк.
366. ЦДІАУ в м. Львів. – Ф. 529. Адміністрація журналу «Наш приятель». 1921 – 1939.
Оп. 1. 1921 – 1939 рр.
Справа 7. Листування з міністерством віровизнань і освіти, митрополичим ординаріатом. 1932 – 1937. – 51 арк.

367. **ЦДІАУ в м. Львів.** – Ф. 409. Центральна адміністрація столових маєтків Греко-католицької митрополії у Львові.
Оп. 1. 1901 – 1939 рр.
Справа 1392. Справа про заснування Кедрового заповідника на горі Яйце біля Підлютого. 1907 – 1938 рр. – 200 арк. (Стаття А. Пясецького. Українські карпатські заповідники. – Арк. 16).
368. Чушак Х. Дискусії навколо історії українсько-польських відносин на сторінках польських опозиційних видань (1976 – 1989) / Х. Чушак // Режим доступу: <http://monash.academia.edu/KhrystynaChushak/Papers/1274750>.
369. Ч. Я., о. Деякі засоби пропаганди книжки / о. Ч. Я. // Мета. – 1936. – 16 лютого.
370. Шаповал Ю. «Діло» (1880-1939 рр.): Поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів: НАН України, НАН періодики Львів. наук. бібліотеки ім. В. Стефаника, 1999. – 384 с.
371. Шевченківські свята // Український вісник. – 1921. – 8 матра. – Ч. 35. – С. 1 – 2.
372. Шевченківські свята // Українське життя. – 1921. – Ч. 5. – 1 травня. – С. 4.
373. Шевченківські свята: Богородчани, Чортків // Український вісник. – 1921. – Ч. 103. – 1 червня. – С. 1.
374. Шевченківські свята: Ласківці пов. Тереховля // Український вісник. – 1921. – Ч. 28. – 14 мая. – С. 1 – 2.
375. Шевченківські свята: Снятин. Станіславів // Українське життя. – 1921. – 16 марта. – Ч. 41. – С. 2.
376. Шептицький А. В справі повені / А. Шептицький // Хліборобський шлях. – 1934. – Ч. 28. – 28 липня. – С. 5.
377. Шептицький А. Значення національного мистецтва / А. Шептицький // Українська культура. – Львів. – 1935. – Ч. 1. – Квітень. – С. 41.
378. Шептицький А., Коциловський Й., Хомишин Г. Поможіть безробітним й убогим. Пастирський лист всього нашого єпископату в Галичині

- / А. Шептицький, Й. Коциловський, Г. Хомишин // Нова зоря. – 1931. – 13 грудня.
379. Шептицький А. Наука катехиту / А. Шептицький // Львівські архієпархіяльні відомості. – 1934. – 15 серпня. – С. 172.
380. Шептицький А. Послання до всечесного духовенства Львівської архієпархії / А. Шептицький // Львівські архієпархіяльні відомості. – 1926. – 30 березня. – С. 14.
381. Шептицький А. Про вагу і значення музеїв / А. Шептицький // Літопис Національного музею за 1934 рік. – Львів: Накладом Національного музею, 1935. – С. 3 – 7.
382. Шептицький А. Слово до Української Молоді / А. Шептицький // Мета. – 1932. – 22 травня.
383. Школа і релігія // Мета. – 1936. – 26 квітня.
384. Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького // Мета. – 1933. – Ч. 15. – 14 квітня.
385. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз) / Олексій Шуба. – К.: Криниця, 1999. – 321 с.
386. Ще про ундівський туман «національної єдності» // Світло. – 1928. – № 10 (122). – 4 марта.
387. Ювілей Екск. Митрополита Кир Андрея // Мета. – 1936. – Ч. 4. – 26 січня.
388. Ювілей Преосвященного Григорія Хомишина // Нова зоря. – 1929. – Ч. 45. – 23 червня.
389. Юрчакевич І., о. З життя наших читалень / о. І. Юрчакевич // Земля і воля. – Ч. 11 (212). – 17 березня.
390. Якель Р. Свій – чужий «Маслосоюз» / Р. Якель // Дзеркало тижня. – 2004. – № 43. – 23 жовтня.
391. Ясінчук Л. 50 літ. «Рідна школа» 1881 – 1931 / Леонід Ясінчук. – Львів: Накладом товариства «Рідна школа», 1931. – 271 с.
392. Ясінчук Л. Фінансові потреби Р.Ш. та внутрішня позичка / Л. Ясінчук

// Рідна школа. – 1934. – 1 березня. – С. 49 – 52.

393. Яськів Б. Релігія в контексті генези української національної ідеї [Текст]: дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.11 / Яськів Богдан Іванович; Українська держ. академія водного господарства. — Рівне, 1996. — 183 с.
394. **Archiwum Aktów Nowych (AAN).** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
 Sygn. 312. MSW do MWiOP 20 listopada 1929 r. w sprawie wzorowego katalogu dla bibliotek wojewódzkich i powiatowych: Spis książek i czasopism, które powinny wejść do katalogu bibliotek wojewódzkich i powiatowych. – *Українська Ниwa (Українське народ. Czasopismo)* dla Województw Wschodnich w z. posijskim i dla woj. W b. zab. Austr. – 794 k.
395. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
 Sygn. 408. Służba Boza – nabożeństwa – język używany, nabożeństwa z okazji uroczystości państwowych i kościelnych, nabożeństwa szkolne. 1920 – 1937. – 322 k.
396. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
 Sygn.410. Nabożeństwa z okazji uroczystości państwowych i kościelnych, nabożeństwa szkolne. 1920 – 1937. – 73 k.
397. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
 Sygn. 414. Ogólne sprawy wyznania katolickiego – Małopolska Wschodnia. 1918 – 1939. – 990 k.
398. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
 Sygn. 417. Ogólne sprawy wyznania katolickiego – aneksy w sprawie obrządków grecko- i rzymsko-katolickiego. 1938. – 193 k.
399. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
 Sygn. 449. Biskupstwa, konsystorze, kapituły i dziekanaty – grecko-katolickie – arcybiskupstwo we Lwowie (t.1) 1919 – 1934. – 443 k.
400. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
 Sygn. 451. Biskupstwa, konsystorze, kapituły i dziekanaty – grecko-katolickie – arcybiskupstwo we Stanisławowie (t.III) 1919 – 1939. – 311 k.

401. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Sygn. 458. Ogólne – wyciągi z miesięcznych sprawozdań sytuacyjnych wojewodów dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przesyłane do wiadomości MWiOP. 1922 – 1939. – 644 k.
402. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Sygn. 926. Sprawy osobowe księży – odbywanie kar przez osoby duchowne z art. XXII konkordatu i wyroki sądowe skazujące – sprawy ogólne i normatywne. 1919 – 1929 – 17 k.
403. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Sygn. 927. Sprawy osobowe księży – odbywanie informacja w sprawie działalności politycznej kleru. 1919 – 1939. – 468 k.
404. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Sygn. 928. Sprawy osobowe księży – raporty wojewodów o antypolskiej działalności kleru grecko-katolickiego w Małopolsce. 1919 – 1939. – 718 k.
405. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Sygn. 929. Sprawy osobowe księży – wykonanie art. VIII konkordatu przez duchowieństwo, głównie obrządku greckiego w Małopolsce. 1925 – 1939. – 632 k.
406. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Sygn. 930. Sprawy osobowe księży – kwartalne sprawozdania wojewodów w sprawie działalności politycznej kleru. 1939. – 198 k.
407. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Sygn. 954. Różne – pomoc duchowieństwa w akcjach społecznych i państwowych. 1919 – 1939. – 389 k.
408. **AAN.** – Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Sygn. 955. Różne – nauka religii w szkołach. 1919 – 1939. – 291 k.
409. **AAN.** – Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
Sygn. 886. Korespondencja w sprawie, kompletowania materiałów dotyczących Ziemi Wschodnich. Za pośrednictwem powiatowych komendantów PW. 1936. – 322 k.
410. **AAN.** – Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

- Sygn. 900. Korespondencja w sprawie ciężkiego położenia urzędników i «wykorzystania dla antyrządowej akcji politycznej stowarzyszeń i związków urzędniczych». 1929. – 214 k.
411. AAN. – Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
Sygn. 911. Korespondencja w sprawie nauczania religii rzymsko-katolickiej w szkołach powszechnych na terenie Małopolski Wschodniej. 1939. – 176 k.
412. AAN. – Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
Sygn. 918. Ekземplarze gazet ukraińskich: «Zemlja i Volja», «Volja Narodu» z 11.III.1923 r. oraz «Gromadskij Vistnik» z 8.IX.1923. – 76 k.
413. AAN. – Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
Sygn. 1038. «Wiadomości ukraiński» № 13 – 49. 1929 – 1.XI.1932. – 85 k.
414. AAN. – Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
Sygn. 1042. Referat naczelnika wydziału społeczno-politycznego Urzędu wojewodzkiego Lwówskiego pt. «Sprawy ukraińskie». 1935. – 43 k.
415. AAN. – Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
Sygn. 1046. Tekst referatu M. Galuszczyńskiego wygłoszonego we Lwowie w 1925 r. na temat oświaty ukraińskiej oraz wycąg artykułu «Visti», «Radianskaja Ukraina» o życiu kulturalnym na Ukrainie. 1925. – 27 k.
416. AAN. – Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
Sygn. 1217. Korespondencja MSW z ministerstwami i urzędami wojewodzкими w sprawie postępowania z drukami o treści antypaństwowej. 1932 – 1936. – 118 k.
417. Akademia Bogosłowska // Sprawy Narodowościowe. – 1938. – № 6. – S. 644.
418. Akcja Pomocy Huculszczyźnie // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 2 – 3. – S. 443.
419. Antypaństwowe wybryki «ukraińców» we Lwowie // Kurjer Codzienne. – 1932. – 12 lutego.
420. Boruta M. Instytut Badań Spraw Narodowościowych (1921 – 1939) / M. Boruta // Przegląd polonijny. – 1985. – № 2. – S. 63 – 79.
421. Cieński T. Po powrocie Metropolity / T. Cieński // Słowo Polskie. – 1923. – 8 października.

422. Cerkiew katolicka czy narodowa? // Słowo Polskie. – 1922. – 2 kwietnia.
423. Chojnowski A. Koncepcja narodowościowej polityki rządów polskich w latach 1921 – 1939 / Andrzej Chojnowski. – Wrocław: Wyd. Zakład Narodowy im Ossolińskich, 1979. – 215 s.
424. Bohosłowska (Teologiczna) Akademia we Lwowie // Sprawy Narodowościowe. – 1938. - № 6.
425. Dlaczego nacjonalości ukraińcy boją się manifestacji religijnej młodzieży // Wiek Nowy. – 1933. – 1 kwietnia.
426. Dlaczego skonfiskowano list pasterski ks. Metropolity Szeptyckiego // Głos Polski. – 1938. – № 36. – C. 4.
427. Dobriańskij M. W trójkącie polsko-ukraińsko-rosyjskim / M. Dobriańskij // Nowa Koalicja. – 1985. – № 2. – S. 2 – 18.
428. Do czego prowadzi? // Słowo Polskie. – 1929. – 18 lutego.
429. Dokąd idziemy? // Tygodnik Pokucki. – 1935. – № 40. – 13 października. – S. 1.
430. Dom Akademicki we Lwowie // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 5 – 6. – S. 613.
431. Dookoła zarządzeń Ordynariusza Stanisławskiego // Sprawy Narodowościowe. – 1936. – № 6.
432. Drugi list pasterski ks. metr. Szeptyckiego // Sprawy Narodowościowe. – 1934. - № 4.
433. Dysonanse w «Sojuszu Ukrainok» na tle Ukr. Kongr. Kobiecego // Sprawy Narodowościowe. – 1934. - № 2 - 3.
434. Działalność Naukowego Towarzystwa im. T. Szewczenki // Sprawy Narodowościowe. – 1935. – № 5. – S. 458 – 459.
435. Dziecinny straszak w ręku Ukraińców // Głos Polski. – 1939. – № 9. – 25 lutego. – C. 5.
436. Dzień polityczny // Gazeta Warszawska. – 1921. – 29 marca. – Cz. 85.
437. Feliński M. Organizacja i rozwój spółdzielczości ukraińskiej w Polsce / M. Feliński // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – № 2. – S. 215.

438. Feliński M. Prasa ukraińska w Polsce / M. Feliński // Sprawy Narodowościowe. – 1930. – № 1. – S. 27 – 42.
439. Fundusze cerkwi grecko-katolickiej poszły na cele polityczne. Fragment z działalności metropolity Szeptyckiego // Słowo Narodowe. – 1934. – № 37.
440. Grabski S. Protektorzy metropolity Szeptyckiego / S. Grabski // Słowo Polskie. – 1923. – 31 sierpnia.
441. Greszczuk M. Referat sprawozdawczy za lata 1937 i 1938 / M. Greszczuk // Głos Polski. – 1939. – № 4. – 22 stycznia. – C. 3 – 4.
442. Grott B. Religia, Kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej / Bogumiła Grott. – Kraków: NOMOS, 1993. – 178 s.
443. Jasienica P. Rzeczpospolita Obojga Narodow / Paweł Jasienica. – Cz.1 – 3. – Warszawa: PIW, 1967 – 1972.
444. Kamiński A. W kręgu moralnej i politycznej ślepoty: Ukraina i Ukraińcy w oczach Polaków / A. Kamiński // Nie jesteśmy ukrajinofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów. – Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej, 2002. – S.361 – 368.
445. Kampania kleru ruskiego przeciw księżom polskim we Lwowie // Ilustrowany kurjer codzienny. – 1933. – 24 kwietnia.
446. Karabowicz T. Tożsamość cerkwi ukraińskiej / Tadeusz Karabowicz..– Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. – 88 s.
447. Katolicyzm // Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1931 r. – Warszawa. – 1931. – S. 125 – 129.
448. Kiedy metrop. Szeptycki powróci do Lwowa? // Słowo Polskie. – 1923. – 31 sierpnia.
449. Koko E. Metropolita Andrzej Szeptycki a państwo polskie w latach 1918 – 1919 / E. Koko // Metropolita Andrzej Szeptycki / Pod red. T. Stegnera. – Wydawnictwo „STEPAN design”, 1995. – S. 64 – 71.
450. Kongres Oświatowy we Lwowie // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – № 5.
451. Kongres Ukrainek // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 4.

452. Korek J. Paradoxy paryskiej «Kultury». Ewolucja myśli politycznej w latach 1947 – 1980 / Janusz Korek. – Stockholm, 1998. – 366 s.
453. Kotorowycz H. Współczesna prasa ukraińska w Polsce / H. Kotorowycz // Buletyn polsko-ukraiński. – 1937. – № 12. – S. 133 – 136.
454. Kredyty dla handlu prywatnego // Biuletyn polsko-ukraiński. – № 51 – 52 (190 – 191). – S. 535.
455. Krochmal A. Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i greckokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918 – 1939 / Anna Krochmal. – Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2001. – 231 s.
456. Kronika ukraińska // Sprawy Narodowościowe. – 1927. – № 1.
457. Krysiński A. dr. Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce // Sprawy Narodowościowe. – 1928. – № 6.
458. Kunowska-Porębna M. Unia i unicy okresu porozbiorowego w oświetleniu czasopisma «Холмско-Варшавский Епархиальный вестник» / M. Kunowska-Porębna // Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich / pod. red. R. Łuznego, F. Ziejki, A. Kępińskiego. – Kraków: «Universitas», 1994. – S. 403 – 415.
459. Kuroń J. Gwiazdny czas. «Wiary i winy» dalszy ciąg / Janusz Kuroń. – Londyn, 1991. – 255 s.
460. Listy Lwowskie. Organizacja Katolickiego Związku wśród Rusinów // Dziennik Budgoski. – 1930. – 5 listopada.
461. List pasterski ks. biskupa Chomyszyna // Sprawy Narodowościowe. – 1931. – № 2 – 3. – S. 274 – 279.
462. Łubeński H.I. Kościół Grecko-Katolicki w województwach południowo-wschodnich / H.I. Łubeński // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 5 – 6. – S. 537 – 555.
463. Magocsi P. Morality and Reality the Life and Times of Andrei Sheptyts'kyj / Paul Magocsi. – Edmonton: The Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1989. – 457 s.

464. Metropolita Andrzej Szeptycki. *Studia i materiały* / pod red. A. Zięby. – Kraków: Nakładem PAU, 1994. – 260 s.
465. Mich W. *Obcy w polskim domu. Nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych 1918–1939* / W. Mich. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1994. – 143 s.
466. *Młodzież ukraińska i jej stosunek do Kościoła* // *Słowo Polskie*. – 1933. – 15 kwietnia.
467. *Mniejszości Narodowe w Polsce. Ukraińcy* // *Sprawy Narodowościowe*. – 1929. – № 5. – S. 637 - 641.
468. Mróz M. *Katolicyzm na pograniczu. Kościół katolicki Wobec kwestii ukraińskiej i białoruskiej w Polsce w latach 1918-1925* / Maciej Mróz. – Toruń: Wydawnictwo Adama Marszałka. – 2003. – 311 s.
469. *Na co idą milionowe sumy, ściągane parochom przez grecko-kat. ordynariaty biskupie?* // *Ilustrowany kurjer codzienny*. – 1931. – 20 maja.
470. *Niebywały skandal z obchodem święta Jordanu we Lwowie* // *Polak Grecokatolik*. – 1937. – luty.
471. *Niepoczytalny wybryk metropolity Szeptyckiego* // *Kurier Codzienny*. – 1933. – 21 października.
472. *Niewykorzystane rezerwy narodowe* // *Biuletyn polsko-ukraiński*. – № 48 (239). – S. 545.
473. *Nowa prowokacja ks. Kunickiego* // *Słowo polskie*. – 1925. – 6 grudnia. – № 334.
474. *Nowa ukraińska organizacje* // *Sprawy Narodowościowe*. – 1938. – № 4 – 5.
475. «*Nowa Zorja*» contra «*Nazustricz*» // *Biuletyn polsko-ukraiński*. – № 2 (141). – S. 20.
476. Nowak A. *Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego (1918–1921). Koncepcja i realizacja* / A. Nowak // *Rola i miejsce Polski w Europie 1914–1957*. – Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 1994. – S. 44–55.
477. *Noworoczny debiut ks. Metropolity Szeptyckiego* // *Słowo Polskie*. – 1931. – 5 stycznia.

478. Organizacja i rozwój spółdziel. Ukrainkiej w Polsce // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – № 2.
479. Osadczy W. Stosunki międzyobrzędkowe a kwestia narodowa w Galicji Wschodniej w XIX i początku XX wieku / W. Osadczy // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa / pod red. S. Stępnia. – Przemyśl, 2000. – T. 5: Miejsce i rola Kościoła greckokatolickiego w kościele powszechnym. – S. 79 – 102.
480. Olszański T. Zarys historii Ukrainy w XX wieku / T. Olszański. – Warszawa, 1990. – 223 s.
481. O uniwersytet ukraiński // Biuletyn polsko-ukraiński. – № 3 (142). – S. 26.
482. Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926–1939) / W. Paruch. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1997. – 425 s.
483. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Druhej Rzeczypospolitej 1922 – 1926 / Mirosława Papierzyńska-Turek. – Warszawa: Wydaw. Literackie, 1989. – 481 s.
484. Pikiety przed sklepami // Biuletyn polsko-ukraiński. – 1937. – № 1 (240). – S. 8.
485. Pisuliński J. Nie tylko Petlura: kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923 / J. Pisuliński. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – 444 s.
486. Polacy grekokatolicy na Ziemi Czerwieńskiej // Głos Polski. – 1939. – № 8. – C. 3.
487. Poseł polski przy Stolicy Apostolskiej // Kurjer porania. – 1921. – 6 wsześnia. – S. 2.
488. Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939 / R. Potocki. – Lublin, 2003. – 441 s.
489. «Powstanie» Sojuzu Ukr. Zawodowych Myzyków // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 2 – 3. – S. 255.

490. Praca nad ułożeniem słownika ukraińskiego // Sprawy Narodowościowe. – 1938. – № 3. – S. 290.
491. Proces Szwarzbarda // Sprawy Narodowościowe. – 1927. – № 5 – 6.
492. Prus E. Patriarcha Galicyjski. Rzec o arcybiskupie Andrzeju Szeptyckim Metropolicie Greckokatolickim (1865 – 1944) / Edward Prus. – Wrocław: Nortom, 1998. – 285 s.
493. Prus E. Problemy obrządku unijnego Drugiej Rzeczypospolitej / E. Prus // Władze państwowe a związki wyznaniowe w Polsce XVI – XX wieku. – Warszawa: Instytut Religioznawstwa, 1986. – S. 429 – 471.
494. Przeciwno ingerencji czynników polskich do wewnętrznych spraw społeczeństwa ukraińskiego // Biuletyn polsko-ukraiński. – № 48 (239). – S. 546.
495. Przed zlikwidowaniem incydentu z metropolitą Szeptyckim // Słowo Polskie. – 1923. – 13 września.
496. Przegląd prasy ukraińskiej // Sprawy Narodowościowe. – 1927. – № 2.
497. P.S. Apelujemy do sumienia...! // Głos Polski. – 1938. – № 49. – 4 grudnia. – C. 1.
498. Reforma sprzedaży w spółdzielniach ukraińskich // Biuletyn polsko-ukraiński. – № 50 (189). – S. 523.
499. Ridna Szkoła // Sprawy Narodowościowe. – 1927. – № 5 – 6.
500. «Ridna Szkoła». Zmiana statutu. Sprawozdanie z działalności // Sprawy Narodowościowe. – 1938. – № 1 – 2.
501. Rocznica Narodowa // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 5 – 6.
502. Rotenstreich F., dr. Wzrastająca konkurencja gospodarcza Ukraińców / dr. F. Rotenstreich // Chwila. – 1929. – № 3705. – 17 lipca.
503. Rozpolitykowanie cerkwi «ukraińskiej» // Głos Polski. – 1938. – № 37. – C. 3.
504. Rozwój Ukraińskiego Rewizyjnego Sojuszu Kooperatyw // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 2 – 3.
505. Rusin czy Ukrainiec? // Echo Pokucia. – 1933. – № 2. – 12 marca. – S. 1 – 2.
506. Rusini występują przeciw separatystom ukraińskim // Gazeta Pokucka. – 1935. – № 1. – 4 stycznia. – S. 3.

507. Sezon nauczania spółdzielczego // Biuletyn polsko-ukraiński. - № 1 (140). - S. 11.
508. Sprawa «bizantyzmu» i «latynizmu» // Sprawy Narodowościowe. - 1931. - № 4 - 5.
509. Sprawa powrotu Metropolity Szeptyckiego // Słowo Polskie. - 1923. - 3 września. - S. 3.
510. Sprawy ukraińskie // Kurjer Lwowski. - 1922. - № 106. - 18 lutego. - S. 4.
511. Sprawy ukraińskie // Sprawy Narodowościowe. - 1934. - № 18.
512. Sprawa Watykana // Piast. - 1921. - 17 kwietnia. - Cz. 16. - S. 3.
513. Stępień S. Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego / S. Stępień // Kościół katolicki w Polsce 1918 - 1990 / pod red. L. Adamczuka, Z. Zdanowicza. - Warszawa, 1991. - S. 62 - 69.
514. Stępień S. Stanowisko metropolity Szeptyckiego wobec zjawiska terroru politycznego / S. Stępień // Prace komisji Wschodnioeuropejskiej. Polska Akademia Umiejętności. - 1994. - T. 1. - S. 109 - 121.
515. Stępień S. Życie religijne społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej / S. Stępień // Polska - Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. T.I. - Przemyśl, 1990. - S. 211 - 214.
516. Szkolnictwo ludowe w pow. Tarnopolskim // Głos Polski. - 1921. - № 5. - 30 stycznia. - S. 4.
517. Torzecki R. Metropolita Andrzej Szeptycki / R. Torzecki // Znak. - 1988. - № 9. - S. 55 - 63.
518. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923 - 1929 / Ryszard Torzecki. - Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1989. - 470 s.
519. Ukraińcy. Kronika ukraińska // Sprawy Narodowościowe. - 1927. - № 1. - S. 47 - 48.
520. U.N.D.O. - U.S.R.P. - U.S.D.P. SEL.-ROB. // Sprawy Narodowościowe. - 1929. - № 3.
521. Uchwały Peowiaków w sprawie polityki narodowościowej na terenie Małopolski Wschodniej // Wiek Nowy. - 1937. - 5 października.

522. Uchwały Zjazdu Związków Okręgowych Spółdzielni // Biuletyn polsko-ukraiński. – № 1 (140). – S. 10.
523. Walny zebranie T-wa «Sokił-Bat'ko» // Sprawy Narodowościowe. – 1939. – № 1 – 2.
524. Walny Zjazd Towarzystwa «Ridna Szkoła» // Sprawy Narodowościowe. – 1936. – № 6.
525. Wybory samorządowe // Sprawy Narodowościowe. – 1927. – № 3.
526. Wycemarszałek Mudryj i b. Pos. Łewycki o normalizacji i stosunkach ukraińsko-żydowskich // Biuletyn polsko-ukraiński. – № 2 (241). – S. 19.
527. Zabójstwo Dyr. gimn. ukr. p. Iwana Babija we Lwowie // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 4.
528. Zbyszewski W. Człowiek, który umarł za późno / W. Zbyszewski // Kultura. – 1950. – № 12. – S. 93 – 97.
529. Z działalności Tow. «Narodna Licznycia» // Sprawy Narodowościowe. – 1938. – № 3.
530. Ze spraw ukraińskich // Kurjer Lwowski. – 1924. – № 17. – 10 kwietnia. – S. 4.
531. Zjazd ukr. Przyrodników i lekarzy // Sprawy Narodowościowe. – 1935. – № 3 – 4. – S. 286.
532. Z Naukowego Tow. im. Szewczenki // Sprawy Narodowościowe. – 1938. – № 1 – 2. – S. 107.
533. Z życia gospodarczego // Biuletyn polsko-ukraiński. – № 48 (239). – S. 547.
534. Z życia cerkwi unickiej Ze spraw ukraińskich // Kurjer Lwowski. – 1922. – № 110. – 20 maja. – S. 3.
535. Życie kulturo-oświatowe i społeczne // Sprawy Narodowościowe. – 1936. – № 6.
536. Życie polityczne // Sprawy Narodowościowe. – 1925. – № 2.

ДОДАТКИ

Додаток А

Українські часописи повітових міст Галичини (20 – 30-ті рр. ХХ ст.).

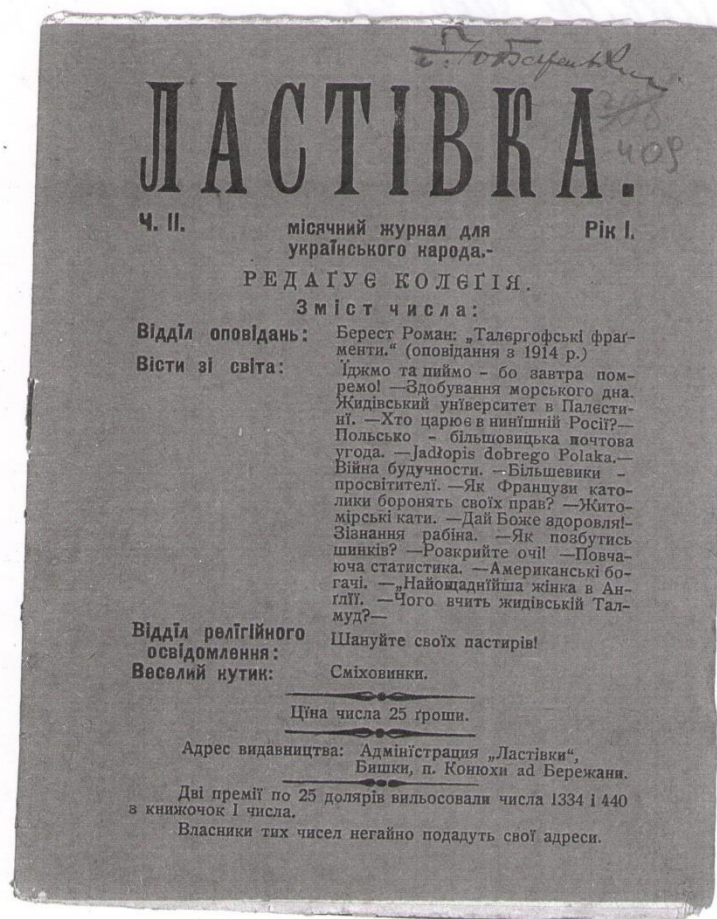
Класифікація за періодичністю

№ п/п	Місце видання	Одно-днівки	Тижне-вики	Дво-тижне-вики	Місяч-ники	Квар-таль-ники	Річ-ники	Інші
1.	Белз				1			
2.	Бережани				2			1
3.	Богородчани			1				
4.	Броди				1			
5.	Винники							
6.	Городенка			1	1			
7.	Дідушиці Великі							1
8.	Дрогобич			3	3			2
9.	Жовква				1			1
10.	Зарваниця						1	
11.	Зборів	1		1				
12.	Золочів	3		2		1		1
13.	Кам'янка Струмилова	1						
14.	Коломия	3	12	17	18	2		7
15.	Красна							1
16.	Крехів	1						
17.	Миловання							1
18.	Перемишль	6	5	5	3			3
19.	Перемишляни			1				
20.	Рава-Руська	2			2			
21.	Ременів		1					
22.	Рогатин	1			3	1		3
23.	Самбір	2	1	1	2		1	
24.	Сокаль			3	1			
25.	Стрий	2		3	3			1
26.	Унів				2			
27.	Ходорів							1
28.	Яворів		1	1				
	Всього	22	20	39	43	4	2	24

Примітка: таблицю складено за даними: Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865 – 1939): Історико-бібліографічне дослідження / Олеся Дроздовська. – Л., 2001. – С. 51 – 52.

Додаток Б

Титульна сторінка конфіскованого владою номера журналу «Ластівка», створеного греко-католицьким духовенством із регіону Бережани. 1925 р.

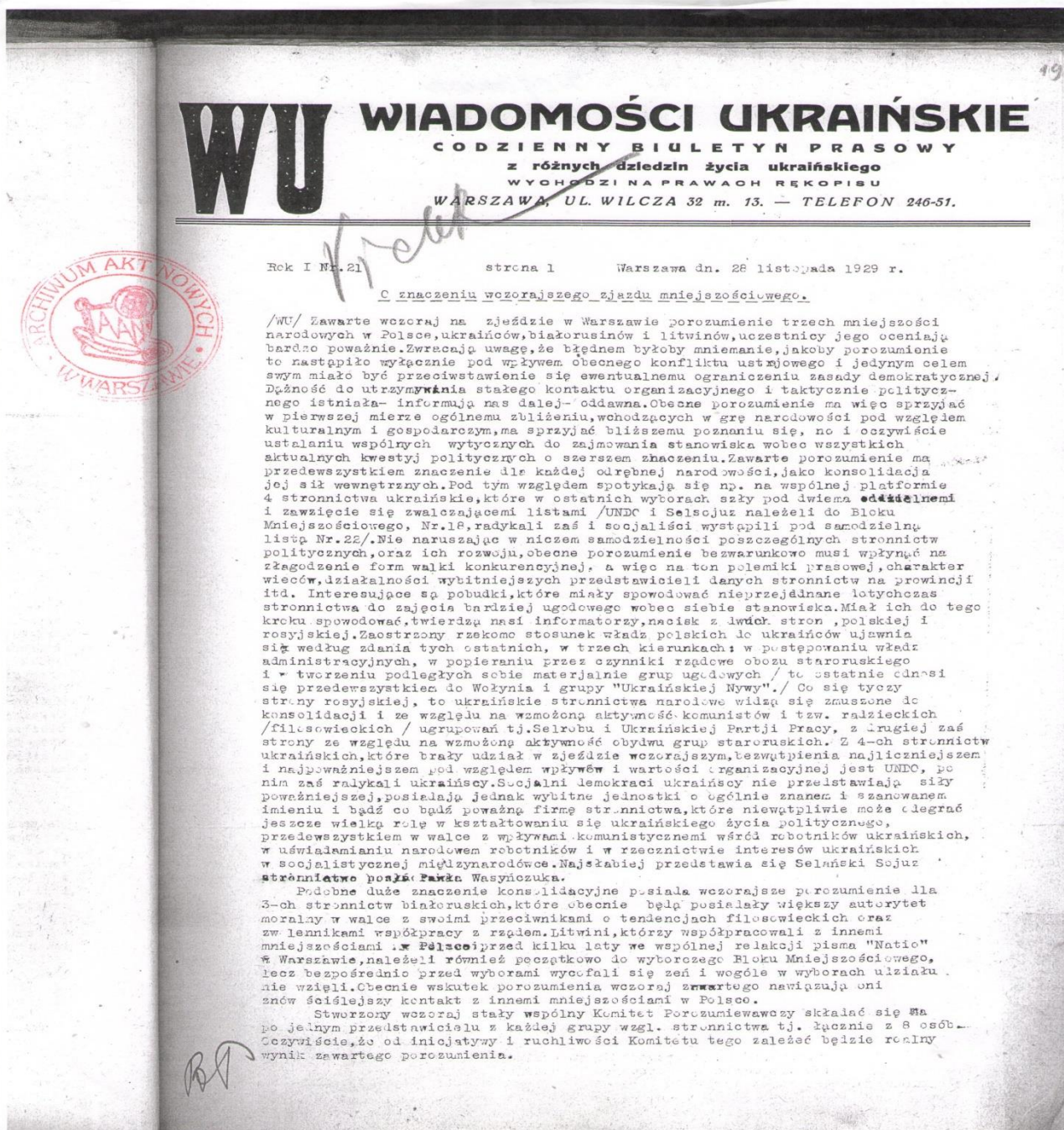

Примітка: AAN. – MWRiOP. – sign. 928. – Т. Ластівка. Місячний журнал для українського народу. Рік 1. Ч. 1., 2. – К. 409 – 462.

Додаток В

Титульна сторінка

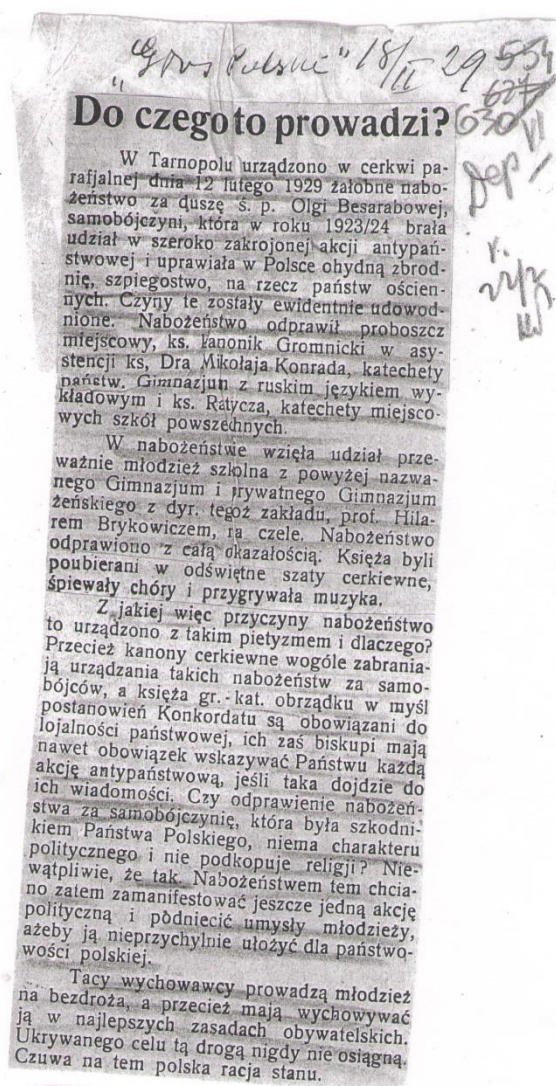
польського щоденного пресового бюлетеня «Українські відомості»,
що видавався винятково на правах рукопису для внутрішнього
користування органів польської влади. 1929 р.

Примітка: AAN. – MSW. – sygn. 1038. «Wiadomości ukraiński». № 13 – 49. 1929 – 1.XI. 1932.
– K. 19 – 20.

Додаток Г

**Вирізка з газети «Голос польські»,
що містить скандальну статтю «До чого це приводить?»
із різким осудом частиною польської громадськості поминальних служб
у греко-католицьких церквах Східної Галичини за українською
громадською та політичною діячкою О. Бесараб. 18.02. 1929 р.**

Примітки: AAN. – MWRiOP. – sygn. 928. Sprawy osobowe księży – raporty wojewodów o antypolskiej działalności kleru grecko-katolickiego w Małopolsce. 1919 – 1939. – K. 630.

